

T.C.
MUĞLA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

TOPLUMSAL DAYANIŞMANIN SAĞLANMASINDA EĞİTİMİN İŞLEVİ:
EMİLE DURKHEİM VE ZİYA GÖKALP'İN GÖRÜŞLERİNİN
KARŞILAŞTIRILMALI OLARAK İNCELENMESİ

Hazırlayan
Özgür ULUBEY

Sosyal Bilimleri Enstitüsünde
“Yüksek Lisans”
Diploması Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir.

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih :
Tezin Sözlü Savunma Tarihi : 27.11.2008

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Hasan ÜNDER
Jüri Üyesi : Doç. Dr. İsmail GÜVEN
Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Hasan ŞEKER

Hasan Ünder
İsmail Güven
Hasan Şeker

Enstitü Müdür Vekili : Prof. Dr. Mustafa DİLEK

TUTANAK

Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 30/10/2008 tarih ve 431/2 sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 23/b maddesine göre, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek lisans öğrencisi **Özgür ULUBEY**'in "Toplumsal Dayanışmanın Sağlanmasında Eğitimin İşlevi: Emile Durkheim ve Ziya Gökalp'in Görüşlerinin Karşılaştırılmalı Olarak İncelenmesi" adlı tezini incelemiş ve aday 27/11/2008 tarihinde saat 14.30'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 75 dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin başarılı olduğuna oy birliği ile karar verildi.

(Kabul)

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Hasan ÜNDER

H. Ünder

Üye

Doç. Dr. İsmail GÜVEN

I. Güven

Üye

Yrd. Doç. Dr. Hasan ŞEKER

H. Şeker

YEMİN

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “**Toplumsal Dayanışmanın Sağlanmasında Eğitimin İşlevi: Emile Durkheim ve Ziya Gökalp’in Görüşlerinin Karşılaştırılmalı Olarak İncelenmesi**” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

27.11.2008

Özgür ULUBEY

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ**TEZ VERİ GİRİŞ FORMU****YAZARIN****MERKEZİMİZCE DOLDURULACAKTIR.****Soyadı :****Adı :****Kayıt No:****TEZİN ADI****Türkçe** : Toplumsal Dayanışmanın Sağlanmasında Eğitimin İşlevi: Emile Durkheim ve Ziya Gökalp'in Görüşlerinin Karşılaştırılmalı Olarak İncelenmesi.**Y. Dil** : Function of Education in The Provision of Social Solidarity: Comparative Study of the Opinions of Emile Durkheim and Ziya Gökalp.**TEZİN TÜRÜ: Yüksek Lisans****Doktora****Sanatta****Yeterlilik****TEZİN KABUL EDİLDİĞİ****Üniversite** : Muğla Üniversitesi**Fakülte** : Eğitim Fakültesi**Enstitü** : Sosyal Bilimler Enstitüsü**Diğer Kuruluşlar :****Tarih** : 27/11/2008**TEZ YAYINLANMIŞSA****Yayınlayan** :**Basım Yeri** :**Basım Tarihi** :**ISBN** :**TEZ YÖNETİCİSİNİN****Soyadı, Adı** : ÜNDER, Hasan**Ünvanı** : Doç. Dr.

TEZİN YAZILDIĞI DİL: Türkçe

TEZİN SAYFA SAYISI: 125

TEZİN KONUSU

1. Toplumsal Dayanışmanın Sağlanmasında Eğitimin İşlevinin, Emile Durkheim Ve Ziya Gökalp'in Görüşleri Çerçevesinde Karşılaştırılması.

TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELER:

1. Toplumsal Dayanışma
2. Sosyalizasyon
3. Emile Durkheim
4. Ziya Gökalp

İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMER:

1. Social Solidarity
2. Socialization
3. Emile Durkheim
4. Ziya Gökalp

- 1- Tezimden fotokopi yapılmasına izin vermiyorum
- 2- Tezimden dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümünün fotokopisi alınabilir
- 3- Kaynak gösterilmek şartıyla tezimin tamamının fotokopisi alınabilir

Yazarın İmzası :

Tarih : / /2008

ÖZET

Bu çalışmada, Fransız sosyologu Emile Durkheim ve Türk düşünürü Ziya Gökalp'in toplumsal dayanışmanın sağlanmasında eğitimin işlevi konusundaki görüşlerinin karşılaştırmalı olarak incelenerek, aralarındaki benzerliklerin ve farklılıkların ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

Çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılmıştır. Bu metotta, dokümanlar, ders kitapları, makaleler, gazeteler, romanlar, güncel makaleler, politik söylemler olabilmektedir. Bu çalışmada, Durkheim ve Gökalp hakkındaki birincil ve ikincil kaynaklar amaca uygun şekilde incelenmiştir. Bu kaynaklardan elde edilen verilerden hareketle, toplumsal dayanışmayı sağlamada eğitimin işlevi konusunda Durkheim ve Gökalp'in görüşleri karşılaştırılmış, aralarındaki benzerlikler ve farklılıklar ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Sonuç olarak, Gökalp'in Durkheim'in görüşlerinden etkilendiği; bu görüşlerin Atatürk ve Cumhuriyete etkisi olduğu ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, Gökalp ile Durkheim'in eğitimin amacına, içeriğine ve türlerine ilişkin görüşleri karşılaştırılmış, aralarında bazı benzerlikler ve farklılıklar tespit edilmiştir. Her iki düşünür de, eğitimin amacını, toplumsal dayanışmanın sağlanması olarak görmüşlerdir. Bu amacın gerçekleştirilmesi için, kültürel değerlerin çocuklara aktarılması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Bunun da formal ve informal eğitim yoluyla olması gerektiğini vurgulamışlardır. Ayrıca her ikisi de dini, toplumsal dayanışmayı sağlayan bir araç olarak görmüşlerdir. Yurttaşlık eğitimi hakkında bu iki düşünürün görüşleri karşılaştırıldığında, Durkheim'in toplumsallığı vurgulayan bir düşünür olmasına rağmen, yurttaşlık ahlakına daha bireyci bir bakış açısı sergilediği görülmüştür. Gökalp ise, demokrasi ve yurttaşlık konusunu, toplumsal bir açıdan ele almış ve Durkheim'a göre daha yalın bir açıdan incelenmiştir.

ABSTRACT

This study aims to compare and contrast the views of French Sociologist Emile Durkheim with those of Turkish philosopher Ziya Gökalp on the function of education in bringing about social solidarity.

Document analysis, which is a type of qualitative research method, has been used in this study. The documents mentioned include course books, scientific articles, newspapers, novels, articles, and political allocutions. Primary and secondary sources related to Durkheim and Gökalp have been analyzed in accordance to the aim of the study. Views of Durkheim and Gökalp on the function of education in social solidarity have been elicited from these sources and a contrastive analysis has been done in order to find out the similarities and differences between Durkheim's and Gökalp's points of view.

The results reveal that Durkheim influenced Gökalp's viewpoint and that Gökalp's views affected Atatürk and Republic. In addition, certain similarities and differences related to the aim, content, and method of education have been found when the views of Durkheim and Gökalp were compared and contrasted. Both intellectuals viewed the aim of education as maintaining the social solidarity. Both proposed that it is necessary to transmit the cultural values to children in order to achieve this aim. This, in turn could only be done through formal and informal education according to both. Moreover, both viewed religion as one of the ways of maintaining social solidarity. When their views of civics education were compared and contrasted, it was seen that although Durkheim emphasizes socialism, his views about civics are more individualistic. On the other hand Gökalp sees civics and democracy from a more socialistic and simplistic viewpoint.

ÖNSÖZ

Yaşamın sürekliliği, organizmanın gereksinimlerini karşılayarak çevreye uyum sağlaması ile gerçekleşir. İnsanın gelişim süreçleri olduğu gibi toplumların sürekliliği için bazı gelişim süreçleri vardır. Toplumların sürekliliğinin sağlanması için o toplumlarda dayanışmanın olması gerekmektedir. Toplumsal dayanışmanın sağlanması için de öncelikle toplumsal kültürün ve değerlerin yeni kuşaklara aktarılarak toplumun yeniden üretilmesi gerekmektedir. Bunun gerçekleşmesi için de topluma yeni katılan her yeni üyenin topluma uyum sağlaması; yani adaptasyonu da şarttır. İşte toplumların devamlılığını, toplumun üyeleri arasında dayanışmanın sağlanması, kültürel değerlerin yeni nesillere aktarılması ve yeni neslin sosyalizasyonu ile gerçekleşecektir.

Bir toplumun düzenini ve varlığını sürdürebilmesi için üyeleri arasında şu ya da bu biçimde bir dayanışmanın ve üyelerin birbirlerine ait oldukları duygusunun bulunması gerekir. Toplumların devamlılığı ve yeniden üretimi ancak toplumsal dayanışmanın sağlanması ile olabilir. Dolayısıyla toplumsal dayanışma bütün toplumların devamlılığı için çok önemlidir; ancak çok dilli ve dinli Osmanlı İmparatorluğu'nun mirasçısı olan Türkiye Cumhuriyeti için toplumsal dayanışma daha da önemlidir. Bu önemi dolayısıyla, toplumsal dayanışmayı güçlendirme, "kaderde, kıvançta, tasada bir ve beraber bir toplum yaratma" Cumhuriyet dönemi politikalarının ve milli eğitiminin daimi bir hedefi olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin yıkılma sürecinde toplumsal dayanışma ve birlikteliğin sağlanması en önemli konulardan biri haline gelmiştir. Böyle bir dayanışmanın sağlanması için Osmanlıcılık denenmiş, onun başarı şansı zayıflayınca, Türkçülük ve İslamcılık politikaları önerilmiştir. Gökalp bu akımlardan Türkçülüğü savunmuştur. Gökalp, siyasi karışıklıklar, ekonomik iflas, dünya savaşı ve yeni değerler edinmeye yönelik arayışların olduğu bir dönemde, Türkiye'nin ulusal canlanışını ve kimliğini sağlamayı amaçlayan bir çalışmayla, Türk, İslam ve Batı değerlerin bir sentezini yapmaya çalışmıştır. Bu konuda çalışırken, kendisi ve diğer araştırmacılar tarafından en çok kendisi gibi kriz ve çalkantıların yoğun olduğu bir dönemde Fransa'da yaşamış bir sosyolog olan Emile Durkheim'dan faydalandığı ileri sürülmüştür. Bu

görüŖe göre, Durkheim'in kriz dönemimde geliŖtirdiđi sosyoloji yaklaŖımını ve dayanıŖma kuramını benimsemiŖtir. Bu kuramın kriz içindeki Türkiye'nin kurtuluŖuna katkı sağlayacağını düşünmüŖtür. Bu nedenle Gökalp'in, Durkheim'in görüşlerinden oldukça etkilendiği ve görüşleri arasında birçok benzerlik olduğu görölmüŖtür.

İŖte bu çalıŖma, her iki düşünür arasındaki toplumsal dayanıŖmayı sağlamada eğitimin rolü konusundaki görüşlerin incelenerek, aralarındaki benzerliklerin ve farklılıkların ortaya çıkarılması için yapılmıŖtır.

Bu çalıŖmada, toplumsal dayanıŖmayı sağlamada eğitimin iŖlevi konusunda Emile Durkheim'in ve Ziya Gökalp'in görüşlerinin karŖılaŖtırılması, dönemin Türk toplum yapısı ve Türk Eğitim Sistemi'nin anlaşılmasına önemli katkılar getirecektir. Ayrıca çok kültürlü ve heterojen yapıya sahip olan Osmanlı İmparatorluğu'nda ve onun mirasçısı olan Türkiye Cumhuriyeti'nde toplumsal dayanıŖma konusu her zaman önemli olmuŖtur. Son dönemlerdeki Türkiye'nin maruz kaldığı olaylar toplumsal dayanıŖmanın sağlanamamasında veya zayıflamasından kaynaklanmaktadır. Bu çalıŖma ile bu konudaki bazı eksiklikler daha iyi anlaşılabilir. Son olarak bu çalıŖma Gökalp'in Atatürk'e etkisi üzerinde de duracak ve Cumhuriyet döneminin dayanıŖma anlayıŖına ışık tutacaktır. Böylece, Türk milli eğitiminin kuramsal temellerinin en azından bir boyutunun anlaşılmasını sağlayacaktır.

Bu çalıŖmanın baŖından sonuna kadar beni destekleyen ve cesaretlendiren, tıkanığım noktalarda bana yol gösteren danıŖmanım Doç. Dr. Hasan ÜNDER'e, tez önerimi inceleyip, önerilerde bulunan, Yrd. Doç. Dr. Hasan ŖEKER'e ve Yrd. Doç Dr. İzzet GÖRGEN'e, İngilizce özet kısmına yardım eden Öğr. Gör. Perihan KOCAMAN'a, tezimi okuyup dil bilgisi açıdan kontrol eden ArŖ. Gör. Didem ÇETİN'e, özet ve önsöz kısmını okuyup önerilerde bulunan ArŖ. Gör. Kemal HAYKIRAN'a, tezimin düzenlenmesinde yardımcı olan Cem BUDAY'a, tezimi çalıŖırken manevi desteklerini esirgemeyen, çalıŖma arkadaşlarım, ArŖ Gör. Seda KARAÇELİK'e, Nebiye KORKMAZ'a, Ŗeyda ÇİMEN'e Seda ATA'ya ve son olarak hayatımın her aŖamasında maddi, manevi desteklerini esirgemeyen aileme çok teŖekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	1
Araştırmanın Modeli	5
Verilerin Toplanması ve Analizi	5
Çalışmanın Amacı.....	5
Çalışmanın Önemi	5
Problem Cümlesi ve Alt problemler	6
BÖLÜM I: EMİLE DURKHEIM VE ZİYA GÖKALP	8
1.1. EMİLE DURKHEIM'IN HAYATI VE ESERLERİ	8
1.1.1. Emile Durkheim'ın Hayatı	8
1.1.2. Emile Durkheim'ın Eserleri	11
1.1.2.1.Emile Durkheim'ın Türkçeye Çevrilen Kitapları.....	11
1.1.2.2. Ölümünden Sonra Basılan Kitapları	12
1.1.2.3. Durkheim'ın Dergilerde Yayımlanmış Başlıca Yazıları:	12
1.1.2.4. Durkheim Hakkında Yazılan Başlıca Yapıtlar:.....	13
1.2. ZİYA GÖKALP'İN HAYATI VE ESERLERİ	14
1.2.1. Ziya Gökalp'in Hayatı.....	14
1.2.2. Ziya Gökalp'in Eserleri.....	17
1.2.2.1. Yaşamında Basılan Kitapları (Eski Yazı).....	17
1.2.2.2. Ölümünden Sonra Basılan Kitapları (Yeni Yazı).....	18
1.2.2.3. Gökalp'in Yazıları (Alfabetik)	19
1.2.2.4. Gökalp'in Yazılarının Çıktığı Dergi ve Gazeteler	23
1.3. EMİLE DURKHEİM-ZİYA GÖKALP İLİŞKİSİ	25
1.3.1. Emile Durkheim ve Ziya Gökalp'in Yasadıkları Dönemin Özellikleri	25
1.3.2. Ziya Gökalp'in Emile Durkheim'dan Etkilendiğini İleri Süren Düşünürler ve Görüşleri	27
1.3.3. Ziya Gökalp'in Emile Durkheim'dan Etkilenmediğini İleri Süren Düşünürler ve Görüşleri	31
1.3.4. Emile Durkheim'ın Atatürk'e ve Cumhuriyet'e Etkisi	33
1.3.5. Ziya Gökalp'in Cumhuriyet ve Atatürk'e Etkisi.....	36
BÖLÜM II: TOPLUMSAL DAYANIŞMA VE EĞİTİM	41
2.1. TOPLUMSAL DAYANIŞMA	41
2.1.1. Toplumsal Dayanışma Nedir?	41
2.2. MEKANİK VE ORGANİK DAYANIŞMA	43

2.2.1. Ortak Bilinç ve Mekanik Dayanışma.....	43
2.2.2. Organik Dayanışma.....	46
2.2.2.1. Organik Dayanışmanın Temeli Toplumsal İşbölümü	46
2.2.2.2. Organik Dayanışmanın Ortaya Çıkışı	47
2.2.3. Ziya Gökalp'te Mekanik ve Organik Dayanışma.....	52
2.2.4. Meslek Ahlakının Dayanışmaya Etkisi.....	55
2.2.5. Toplumsal Dayanışmayı Güçlendirme Yolları.....	57
2.3. TOPLUMSAL DAYANIŞMANIN ARACI OLARAK EĞİTİM	60
2.3.1. Kültür ve Eğitim	61
2.3.2. Sosyalleşme ve Sosyalleşmenin Unsurları	61
2.3.2.1. Sosyalleşme Nedir?	62
2.3.2.2. Sosyalleşmenin Fonksiyonu Olarak Eğitim.....	63
2.3.2.3. Ailenin Sosyalleşmeye Etkisi	64
2.3.2.4. Okulun Sosyalleşmeye Etkisi	65
BÖLÜM III: TOPLUMSAL VAROLUŞUN SÜRDÜRÜLMESİNDE	
EĞİTİMİN ROLÜ	67
3.1. MİLLİ EĞİTİM	67
3.1.1. Eğitim Tanımı	67
3.1.2. Eğitimin Amaçları Açısından Durkheim ve Gökalp'in Görüşlerinin Karşılaştırılması.....	68
3.1.3. Eğitimin İçeriği Açısından Durkheim ve Gökalp'in Görüşleri Karşılaştırılması.....	71
3.1.4. Eğitimin Türleri (Yöntemi) Konusunda Durkheim'ın ve Gökalp'in Görüşlerinin Karşılaştırılması.....	74
3.1.5. Emile Durkheim ve Ziya Gökalp'te Ödül ve Ceza	78
3.2. LAİK EĞİTİM	81
3.2.1. Emile Durkheim'ın Dine Bakış Açısı	81
3.2.2. Ziya Gökalp'in Dine Bakış Açısı	83
3.2.2.1. Ziya Gökalp'te Dinin Toplumsal Dayanışmaya Etkisi	85
3.2.3. Emile Durkheim'da Laik Eğitim.....	87
3.2.4. Gökalp'te Din ve Devlet Ayrımı (Laiklik)	89
3.2.4.1. Dinde Türkçülük.....	93
3.2.4.2. Ziya Gökalp'in Din Eğitimi Konusundaki Görüşleri.....	94
3.2.5. Ahlak Eğitimi	95
3.2.5.1. Emile Durkheim'ın Ahlak ile İlgili Görüşleri	96

3.2.5.2. Ziya Gökalp'in Ahlak İle İlgili Görüşleri.....	98
3.3 YURTTAŞLIK (VATANDAŞLIK) EĞİTİMİ	100
3.3.1.Emile Durkheim'da Yurttaşlık Anlayışı.....	100
3.3.1.1. Birey ve Devlet İlişkisi	100
3.3.1.2. Yurttaşlık ve Demokrasi.....	103
3.3.1.3. Emile Durkheim'da Yurttaşlık Eğitimi	105
3.3.2. Ziya Gökalp ve Yurttaşlık (Vatandaşlık) Anlayışı	106
BÖLÜM IV: DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	110
Tablo 1: Emile Durkheim ve Ziya Gökalp'in Görüşlerinin Karşılaştırılması	119
KAYNAKÇA	121

GİRİŞ

Bir toplumun düzenini ve varlığını sürdürebilmesi için üyeleri arasında bir dayanışmanın, toplumu oluşturan bireyler arasında birbirlerine ait oldukları duygusunun bulunması gerekir; aksi takdirde toplumlar dağılır. Toplumların devamlılığı ve yeniden üretimi ancak toplumsal dayanışmanın sağlanması ile olabilir. Dolayısıyla toplumsal dayanışma bütün toplumların devamlılığı için çok önemlidir. Ancak yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti için toplumsal dayanışmanın önemi daha da büyüktür. Bu önemi dolayısıyla, toplumsal dayanışmayı güçlendirme Cumhuriyet dönemi politikalarının ve milli eğitiminin daimi bir hedefi olmuştur.

Bir toplumu oluşturan bireylerin birbirlerine ait oldukları duygusunu oluşturan bağlar, toplumların gelişmişlik düzeyine göre farklılık göstermektedir. Bu “bizlik” duygusunu sağlayan şey, kan bağı, dinsel inanç, dil, tarih birliği, kültür birliği ya da çıkar birliği olabilir. Dayanışma kavramının kendisiyle birlikte anıldığı Durkheim’a göre, işbölümünün gelişmediği toplumlarda dayanışmayı sağlayan şey, bireylerin dünyaya bakışlarındaki, hayat anlayışlarındaki, değer yargılarındaki benzerliktir; başka deyişle, kolektif duygular, kolektif bilinç ya da vicdandır. Durkheim buna mekanik dayanışma demektedir (Durkheim, 1964: 138).

Toplum içinde işbölümü artmaya başlamasıyla mekanik dayanışma giderek zayıflamaya başlamıştır. Artık mekanik dayanışmanın yerine başka bir dayanışmanın gelmesi gerekmektedir. Ancak bu dayanışma, toplumsal işbölümünden doğan bir dayanışma olmalıdır. İşte, işbölümünün artışıyla ortaya çıkan bu dayanışma türüne organik dayanışma denilmektedir (Durkheim, 2006: 210).

Durkheim dayanışmanın olması için bireylerin arasında kolektif duygular ve kolektif bilinç olması gerektiğini vurgularken, Ziya Gökalp ise, toplumsal dayanışmanın sağlanması için yurt ahlakı, uygarlık ahlakı ve meslek ahlakının geliştirilmesi gerekmektedir. Bir ülkedeki yurttaşlar arasında onları birleştiren ortak bir yurt, ortak bir dil, ortak bir din olmalıdır. Ulusal dayanışma ancak bu şekilde sağlanabilecektir (Gökalp, 2003: 133–135). Yani insanları bir arada tutan ortak

değerlerin geliştirilmesi halinde insanlar arasında birlikte yaşama arzusu ortaya çıkacaktır.

Tolumsal dayanışmanın sağlanmasında eğitimin çok önemli bir rolü olduğunu söyleyebiliriz. Dayanışmayı sağlayan bağlar, geniş anlamda kültürel bağlardır. Dewey'nin belirttiği gibi, “bir toplum, biyolojik ve kültürel olmak üzere iki yolla yeniden üretilir” (Dewey, 1996: 9). Kültürel yeniden üretim, toplumun mevcut kültürünün yeni kuşaklara aktarılması sayesinde gerçekleşir. Ortak bir kültürün aktarılması, kuşaklar arasında ve içinde ortak değerlerin, duyguların, düşüncelerin, ortak bilincin olmasını mümkün kılar.

Geniş anlamda alındığında eğitim, bir toplumun kültürel bakımdan yeniden üretilmesidir. Bu aktarma işi (kültürleme), toplum içinde çeşitli ortamlarda kasıtsız plansız olarak yani informal (yaygın) eğitim yoluyla olabileceği gibi düzenli ve planlı olarak yani formal (örgün) olarak gerçekleştirilir. Durkheim ve Gökalp, eğitimi toplumsal değerlerin genç nesillere aktarılması olarak görmektedirler ve yaptıkları eğitim tanımında da bu açıkça görülebilmektedir. Durkheim'a göre eğitim, “sosyal hayat için olgun nesiller tarafından henüz yetişmemiş nesiller üzerinde yapılan etki”dir (Durkheim, 1950: 12). Yani geç neslin sosyalizasyonudur. Gökalp'e göre eğitim, “bir toplumda yetişmiş neslin, henüz yetişmeye başlayan nesle fikirlerini ve duygularını vermesi” demektir (Gökalp, 2005: 93). Bu tanımlar her iki düşünürün de eğitime toplumun kültürel yeniden üretilmesi olarak baktıklarını göstermektedir. Eğitimin tanımının yanı sıra, amacı, içeriği, yöntemi de benzer niteliktedir.

Eğitimin dayanışmaya etkisi, kuşkusuz, verilen eğitimin niteliğine bağlıdır. O, eğitilenlere ortak bilgiler, değerler, duygular ve kimlikler kazandırarak toplumsal dayanışmayı güçlendirebilir. Çünkü toplumsal dayanışmanın sağlanması ve toplumların varlığını sürdürebilmesi için o topluma ait bireyler arasında belli bir düzeyde ortak değerlerin, ortak bilincin, ortak kültürün, ortak bir kimliğin oluşması gerekmektedir. Toplum içindeki bireyler arasında ortak değerler yaratılabilir ve eğitim, bu değerlerin yeni kuşaklara aktarımı sağlayabilir. Fakat eğitim, çeşitli gruplara, farklı, birbiri ile çatışan unsurları aktararak, bir kuşağın dayanışmasının zayıflamasına neden olabilir; ancak hiçbir toplum isteyerek dayanışmanın bozulmasını istemez, tersine onu artırmaya çalışır.

Durkheim'in toplumsal dayanışma ve eğitim konusundaki fikirlerinin Türkiye'de yayılmasını sağlayan kişinin Gökalp olduğu söylenmekle birlikte, bu konuda tam anlamıyla bir uzlaşma sağlanamamış gibi görünmektedir. Gökalp'in Durkheim'dan etkilendiğini iddia eden büyük bir grup (Köseihal, 1971: 8–10; Ülken, 1994: 329; Fındıkoğlu, 1955: 12; Erişirgil, 1984: 84; Durkheim, 2006: 19; Heyd, 1979: 69; Spencer, 1958: 652; Kongar, 1999: 65; Beysanoğlu, 1964: 264; Kardaş, 1981: 6–9; Ozankaya, 2006: 19; Tansel, 1989: 288–366; Parla, 1985: 51) olduğu gibi, onun Gökalp'ten etkilenmediğini iddia eden küçük bir grup (Küçük, 1985/2: 652–653; Özel, 2006: 42) da vardır. Bu itirazlara rağmen, Gökalp'in Durkheim'dan etkilenmesi konusunda geniş bir uzlaşma söz konusudur. Bu geniş uzlaşma grubu, Durkheim'in fikirlerini Türkiye'ye Gökalp'in yaydığını düşünmektedir.

Durkheim'dan etkilenen Gökalp, düşünceleri ile Türkiye Cumhuriyeti'nin toplumsal felsefesinin oluşmasında önemli figür olan Atatürk'ü, onun vasıtasıyla Cumhuriyeti ve Cumhuriyetin kurucu kuşağını etkilemiştir. Yeni Cumhuriyetin şekillenmesinde onun da önemli katkıları olmuştur. Diyarbakırdan Ankara'ya geldiğinde birçok heyete katılmış ve alınan kararlarda etkili olmuştur (Korkmaz, 1994: 252).

Atatürk, Durkheim'ı sadece Gökalp aracılığıyla değil, kendi bizzat da okuyarak öğrenmiştir. Onun kitaplarını okumuş ve kitapların Türkçeye çevrilmesini istemiştir (Turan, 1989: 21). Bununla birlikte, Cumhuriyet dönemi bazı tanımlerde Durkheim'ın izlerini görmek mümkündür.

Bu çalışmada Durkheim'ın düşüncelerinin incelenmesi, hem Gökalp'in hem de doğrudan veya Gökalp aracılığıyla Atatürk üzerindeki etkileri nedeniyle önemlidir. Bu çerçevede, Emile Durkheim ile Ziya Gökalp arasında toplumsal dayanışmanın sağlanması ve eğitim konusunda birçok benzerlikler tespit edilmiştir; bu nedenle, her iki düşünürün karşılaştırılmalı olarak incelenmesine karar verilmiştir. Bu benzerliklere örnek olarak şunlar gösterilebilir:

1. Her düşünür de eğitimi bir sosyalleşme süreci olarak görürler (Durkheim, 1950: 12; Gökalp, 2005: 93) ve benzer biçimde tanımlarlar.

2. Her ikisi de bireye karşı topluluğu vurgulamışlardır.
3. Durkheim'in "ortak bilinç" ile Gökalp'in "ulusal bilinç" kavramları arasında benzerlikler mevcuttur. Durkheim, ortak bilinci, "Bir toplumun ortalama üyelerinin ortak inanç ve duyguları" şeklinde tanımlamıştır. Bu ortak bilinç, toplumlara göre az çok gelişme ve güç içerir. Ortak bilinç toplumun devamlılığı için gereklidir (Aron, 2000, 258). Gökalp'e göre toplumların ortak tasarımları vardır ve bunlar ortak toplumsal vicdandaki bilinçli algılamalardır. Toplumun ortak tasarımları her toplumun bütün bireyleri arasında ortak ve kavranılmış bulunan zihinsel biçimlerdir. Toplumsal bilinçler toplumun birlikteliğini artırırken, zayıflaması toplumsal dayanışmayı bozmaktadır (Gökalp, 2003: 115–116).
4. Durkheim, özellikle Fransa'da toplumsal düzensizlikle ilgilenmiş ve okulların bu durumunu önleyebileceğini savunmuştur. Çocuğun toplumsallaşmasında okulun artan önemi üzerinde durdu. Okulun, çocuğun grup yaşamında dayanışma duygusunu uyanık tutan gerekli her şeye sahip olduğunu belirtmiştir (Tezcan, 1995: 12).
5. Gökalp, çocuğun sosyalleşmesi için okulu aileden sonra önemli bir kurum olarak görmektedir. Okul çocuklara birlik ve beraberlik duygusu aşıl原因 bir topluluktur. Gökalp, Kızıl Elma, Yeni Hayat ve Altın Işık isimli şiirlerinde, çocuklara yazmış olduğu masal ve şiirlerde onları eğitmek istemiştir. Masalarda çocuklara Türk adet ve ahlaki faziletlerini aşlamaya çalışmıştır. Ayrıca, okul sadece sosyal derslerin değil, bütün derslerin eğitsel amaçlarla okutabileceğine işaret etmiştir (Celkan, 1990: 91).
6. Hem Durkheim hem de Gökalp dinsel inanç ve törenlerin toplumsal dayanışmayı sağlamadaki rolü üzerinde durarak, onun toplumsal yönünü incelemişler, benzer sonuçlara varmışlardır (Aron, 2000: 284; Heyd, 1979: 100).
7. Her ikisi de din ve devlet işlerinin ayrılmasını (laikliği) savunur (Heyd, 1979: 105)

Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılmıştır. Doküman analizi, bir belgenin yazılı ya da görsel içeriklerin analizidir. Bu belgeler, ders kitapları, makaleler, gazeteler, romanlar, güncel makaleleri, politik söylevler olabilmektedir (Fraenkel, Wallen, 1993: 389). Bu çalışmada, birincil ve ikincil kaynaklar alt problemler kapsamında incelenmiştir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Yukarıda belirttiğimiz gibi bu çalışmada, Emile Durkheim ve Ziya Gökalp'e ait birincil ve ikincil kaynaklar incelenmiştir. Birincil kaynaklar, araştırılan konuya ve probleme ilişkin orijinal ve birincil elden ulaşılacak araçlardır. İkincil kaynaklar ise, araştırılan konu ya da probleme ilişkin orijinal olmayan ya da ikincil kaynaktan ve kişilerin açıklamalarından elde edilen bilgilerdir (Ekiz, 2003: 52). Bu kaynaklardan elde edilen verilerden faydalanarak, toplumsal dayanışmayı sağlama da eğitimin işlevi konusunda Durkheim ve Gökalp'in görüşleri karşılaştırılmış ve aralarındaki benzerlikler ve farklılıklar ortaya konulmuştur.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmada, Fransız sosyologu Emile Durkheim ve Türk düşünürü Ziya Gökalp'in toplumsal dayanışmanın sağlanmasında eğitim işlevi konusundaki görüşleri karşılaştırılarak, aralarındaki benzerliklerin ve farklılıkların incelenmesi amaçlanmıştır.

Çalışmanın Önemi

Toplumsal dayanışmanın sağlanmasında eğitimin işlevi konusunda, Emile Durkheim ve Ziya Gökalp'in görüşlerinin karşılaştırılması, Türk toplum yapısı ve Türk Eğitim Sistemi'nin daha iyi anlaşılması açısından aşağıdaki katkıları sağlayacaktır.

Bu çalışmada birinci olarak, Durkheim'in düşüncelerinin incelenmesi, hem Gökalp'i hem de onun aracılığıyla Atatürk üzerindeki etkileri dolayısıyla, Cumhuriyet döneminin dayanışma anlayışının daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

İkinci olarak, her iki düşünürün görüşlerinin incelenmesi, onların Türk milli eğitim sisteminin temellerine olan katkılarının anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

Üçüncü olarak, iki düşünürün toplumsal dayanışmanın sağlanmasında eğitimin işlevine ilişkin görüşleri şimdiye kadar karşılaştırmalı olarak incelenmemiştir. Dolayısıyla her iki düşünürün bu konudaki görüşlerinin karşılaştırılması literatüre önemli katkı sağlayacaktır.

Problem Cümlesi ve Alt problemler

Toplumsal dayanışmayı sağlamada eğitimin işlevi konusunda, Durkheim ve Ziya Gökalp'in görüşleri karşılaştırılarak incelenecektir. Bu temel problem altından bazı alt problemler incelenecektir:

1. Emile Durkheim'in Ziya Gökalp'in görüşlerine etkileri nelerdir?
2. Ziya Gökalp ve Durkheim'in eğitimin toplumsal dayanışmayı sağlama konusundaki görüşleri nelerdir?
 - a. Eğitimin toplumsal yapıdaki işlevlerine ilişkin görüşleri nelerdir?
 - b. Eğitimin amaçlarına ilişkin görüşleri nelerdir?
 - c. Eğitimin içeriğine ilişkin görüşleri nelerdir?
 - d. Eğitim yöntemlerine ilişkin görüşleri nelerdir?
3. Toplumsal dayanışmayı sağlama da laik eğitimin önemine ilişkin görüşleri nelerdir?
 - a. Dinin eğitimdeki yerine ilişkin görüşleri nelerdir?
 - b. Ahlak eğitimine ilişkin görüşleri nelerdir?
4. Toplumsal dayanışmayı sağlamada vatandaşlık eğitimin önemine ilişkin görüşleri nelerdir?
 - a. Birey ve toplum ilişkisi konusundaki görüşleri nelerdir?

b. Demokrasi konusundaki görüşleri nelerdir?

Bu çalışma dört bölümden oluşmuştur:

1. Emile Durkheim ve Ziya Gökalp,
2. Toplumsal Dayanışma ve Eğitim,
3. Toplumsal Varoluşunun sürdürülmesinde Eğitimin Rolü,
4. Değerlendirme ve Sonuç.

BÖLÜM I: EMILE DURKHEIM VE ZİYA GÖKALP

Çalışmanın ilk bölümünde, Ziya Gökalp ile Emile Durkheim arasındaki ilişki incelenmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede, öncelikle her iki düşünürün hayatı ve eserleri, yaşadıkları dönemler ve özellikleri üzerinde durulmuştur. Sonra, Gökalp Durkheim ilişkisi konusunda çalışan yazarların görüşleri incelenmiştir. En son olarak da Durkheim'in direkt kendisi ya da Gökalp aracılığıyla Atatürk'e ve Cumhuriyete etkileri üzerinde durulmuştur.

1.1. EMILE DURKHEIM'IN HAYATI VE ESERLERİ

Bu başlık altında Emile Durkheim'in hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir.

1.1.1. Emile Durkheim'in Hayatı

Emile Durkheim, 15 Nisan 1858'de Epinal'de doğmuştur. Durkheim'in babası Moise Durkheim, annesi Melanie née İsador'dur. Durkheim'in babası ve büyükbabası rahiptir. Durkheim, bir dönem rahip okulunda okumuş ama okula devam ederken ailesinin geleneklerini sürdürmemeye karar vermiştir. Durkheim'in ailesinin mütevazı ve gösterişsiz bir yaşam tarzı vardır. Babası, yılda toplam 2500 Frank gibi çok az bir para kazanmaktadır. Annesi de süs işleri yapılan bir iş yerinde çalışarak kocası kadar para kazanmaktadır. Durkheim'in doğumuyla birlikte annesi evde çalışmaya devam etmiştir. Durkheim erkek kardeşi Félix, iki kız kardeşi Rosine ve Céline ile büyümüştür (Lukes, 1973: 39).

Durkheim, bir yerel okul olan Epinal Koleji'ne gitmiştir ve bu okulun seçkin bir öğrencisi olarak iki sınıf atlayarak, diplomasını kolay bir şekilde almıştır. Okuldayken daha önceki Katolik Okulu'ndaki eğitimi nedeniyle kısa bir mistizm krizi yaşamış, ancak bunu kısa bir zamanda aşmıştır (Lukes, 1973: 41). Durkheim, lise öğrenimini "Luis Le Grand" da yapmıştır. 1879'da Fransa'nın en seçkin eğitim kurumlarından ünlü Yüksek Öğretmen Okulu'na (Ecole Normale Supérieure) girmiştir (Kösemihal, 1989: 176).

Durkheim, Ecole'deki son senesi boyunca ciddi bir hastalık geçirmesine rağmen, 1882'deki devlet sınavından başarılı olduktan sonra, ilk olarak Ekim'de

“Lycée de Puy”da, sonra Kasım’da “Lycée de Sens”de felsefe öğretmeni olmuştur. Şubat 1884’te, ailesine daha yakın olan “Lycée de Saint-Quentin”de öğretmenlik yapmıştır (Lukes, 1973: 64).

1885 ve 1886 yıllarında incelemelerde bulunmak ve bilgisini geliştirmek için Almanya’da bulunmuştur. Burada özellikle nazari iktisat, halklar psikolojisi ve kültür antropolojisi alanlarında çalışmıştır (Freyer, 1968: 290). Durkheim, 1886’da geri döndükten sonra, onda bazı konular daha açık hâle gelmiştir. Gelenekler, ahlak ve kanunlar, dinî yaşam ve uygulamaları gibi sosyal yaşamın karşılaştırılabilir ve gözlemlenebilir unsurlarını daha iyi anlamıştır. Bununla birlikte, ahlaki ve ekonomik fenomenlerin bütünleştirici yönü hakkında bilgisi olmuştur. Almanya’dan döndükten sonra, Ekim 1886’da “Lycée Troyes” de felsefe öğretmenliğine atanmıştır (Lukes, 1973: 94–95).

1887’de Bordeaux Üniversitesi’nde öğretim üyesi olmuş ve “sosyal bilim” konusunda ders vermeye başlamıştır. Üniversite kariyerinin yarısını, Epinas’da pedagoji dersleri vererek geçirmiştir. Durkheim, 1902 yılında ahlaki eğitim kürsüsünde bulunan Ferdinand Buisson’dan boşalan profesör kadrosuna atanarak, akademik yaşamın zirvesine çıkmıştır. Burada sosyoloji ve pedagoji dersleri vermiştir. Durkheim, ilk derslerinde toplumsal dayanışma üzerinde durmuş, ikinci yılında ise *Aile Sosyolojisi’ne Giriş* derslerini vermiştir (Tiryakin, 2002: 27-28).

Bordeaux Üniversitesi’nde L’Evelation Pedagogique en France (Fransa’da Pedagojinin Evrimi) konusunda verdiği dersler, ölümünden sonra 1938’de yayımlanmıştır. Bu eser Fransız eğitimi üzerine yazılmış en çok bilgi içeren ve en tarafsız kitaplardan biri olarak gösterilmektedir. Durkheim Kasım 1917’de ölmüştür (Durkheim, 2004: 8).

Durkheim’in işbölümü ve kollektif bilinç ve pozitivizm ile ilgili düşüncelerinin şekillenmesinde sosyolojinin kurucusu olan Comte’un önemli katkıları olmuştur. Onun işlevselci anlayışının temelinde Comte’un organik analogi kullanımı, toplumsal konsensus ve sosyal statik gibi kavramlar vardır (Slattery, 2007: 75) Abrahamson’a göre Durkheim, Comte’un pozitivizm üzerine olan vurgulamalarını ve insan ilişkilerinin determinasyonunda grubun önemi üzerine yaptığı vurgulamaları almıştır.

Durkheim, Comte'un sosyolojinin kurucusu olduğunu ve toplumsal dinamiğin sosyolojik çerçevelerini kurduğunu kabul etmiştir (Kızılçelik, 1994: 66).

Comte, sosyolojide pozitivistin kurucusu olup, Sosyolojinin doğa bilimleri gibi bir yöntem kullanması gerektiğini ileri sürmüştür. Bunun için de gözlem, deney ve karşılaştırmayı kullanmak gerektiğini söylemiştir (Tolan, 1996: 11). Durkheim, Comte gibi sosyal olaylarda deneysel ve karşılaştırma yönteminin kullanılabilirliğini söylemektedir. Karşılaştırmalı metod olarak ortaya atılan bu kavrama Comte, tarihsel metod demiştir (Durkheim,1994: 186). Yani Durkheim toplumsal olguları nesne gibi düşünmek gerektiğine vurgu yapmaktadır (Aron, 2000: 290). Durkheim'in bu bakış açısı, Comte'un pozitivistin anlayışından etkilenmiş olabileceğini göstermektedir.

Durkheim, işbölümü ile ilgili görüşlerini geliştirirken de Comte'dan yararlanır. Comte, İşbölümünün toplumsal dayanışmanın tek nedeni olmasa bile, en önemli kaynağı olduğu görüşünü ileri sürmüştür. İşbölümünün ekonomik anlamdan daha geniş ve farklı bir anlamı olduğunu ilk Comte dile getirmiştir.(Durkheim, 2006: 89). Comte'a göre, ilerlemenin faktörlerinden biri nüfus artışıdır. Nüfus artışı sonucu işbölümü kaçınılmaz hale gelmektedir. Benzer şekilde Durkheim da nüfus artışı sonucu işbölümü kaçınılmaz hale gelmekte, mekanik dayanışmadan organik dayanışmaya geçiş söz konusu olmuştur. Bu konuda Comte Durkheim'a yol göstermiş denilebilir (Kızılçelik, 1994: 49)

Durkheim'ın kolektif bilinç konusundaki görüşleri Comte'un consensus konusundaki görüşleri ile paralellik göstermektedir. Comte'a göre toplumsal olguların temel özelliği onlara öne geçen bir özellik kazandıran ve ve daha az karmaşık biyo organik konulara indirgenemeyen Durkheim'ın dayanışma olarak incelediği ve öznelerarası bir gerçeklik olan toplumsal konsensustur (Kızılçelik, 1994: 69).

Durkheim kurumsal sosyolojiyi deneysel araştırmayla birleştirerek güçlü bir yöntem bilim oluşturmuştur. Fransız Sosyoloji Okulu'nun kurucusudur. Birçok Fransız düşünürü gibi bilime, özellikle toplumbilimlerine ve köklü bir eğitim reformuna, toplumsal kopukluk ve değer yokluğundan kaynaklanan tehlikeleri önleyebilecek bir araç olarak bakmıştır (Durkheim, 2004: 7).

Durkheim, sosyolojik düşüncelerinin kaynağını ilk önce çok önemli bir çalışma olan doktora tezi *De la Division Du Travail Social*'de (*Toplumsal İşbölümü*) ve *Le Suicide*'de (*İntihar*) dile getirmiştir. Durkheim, teknolojinin gelişmesi ve makineleşmenin, eğer aile, okul vb. kurumlar tarafından belli bir denetime tabi tutulmazlarsa, ahlaki ve toplumsal yapıları tehdit ederek, birtakım norm-dışı toplumsal formların ve bireysel eğilimlerin ortaya çıkmasına neden olabileceğini düşünmüştür. Durkheim intiharın, bireyin kültürüyle daha sıkı bütünleştiği ortamlarda daha az görüldüğünü ve bireysel bir karar olmakla beraber, toplumsal güçlerle açıklanabileceğini düşünmüştür. Ancak Durkheim'a ün ve nüfuz kazandıran çalışma ise, kendi sosyolojik yönteminin kurallarını açıkladığı *Sosyolojik Yöntemin Kuralları* olmuştur (Durkheim, 2004: 7–8).

1.1.2. Emile Durkheim'in Eserleri

Çalışmanın bu bölümünde Durkheim'in basılan kitapları, çeşitli dergilerde yayımlanmış olan yazıları ve onun üzerine yazılmış bazı yazılar hakkında bilgi verilmiştir.

1.1.2.1. Emile Durkheim'in Türkçeye Çevrilen Kitapları

Durkheim'in hayattayken basılan kitaplarından önemli bir kısmı, Cumhuriyet döneminde Türkçeye çevrilmiştir. Bunlardan, *De la Division du Travail Social* (1893), Darülfünun Hukuk Medresesi Hukuk-u Esasiye muallimi Mithat Bey tarafından *İçtimâî Taksim-i Âmal* adı altında 1924'te çevrilmiştir. *Les Formes Élémentaires de la Vie Religieuse* (1912), Hüseyin Cahit Yalçın tarafından *Dini Hayatın İptidai Şekilleri* adı ile 2 cilt olarak 1923–1924 yıllarında; *Le Suicide* (1897), *İntihar* adı ile özetiyle birlikte ve *Felsefe ve İçtimaiyat Mecmuası*'nda 1927'de; *L'éducation Morale* (1925), Hüseyin Cahit Yalçın tarafından 1927'de; *La Prohibition de l'inceste et ses Origines* (1896–1897), Necmettin Sadak tarafından *İçtimaiyat Mecmuası*'nda 1917'de çevrilmiştir. Daha sonraki yıllarda *Les Regles de la Methode Sociologique* (1895) adlı kitabının çevirisi, Selmin Evrim Siber tarafından 1943 yılında *İçtimai Usulün Kaideleri* adı ile çevrilmiştir. *Eğitim ve Sosyoloji* ise, İbrahim Memduh Seydol tarafından 1950 yılında çevrilmiştir (Erişirgil, 1984: 86). Durkheim'in eserlerin büyük bölümünün Cumhuriyet döneminde çevrilmesi tesadüf

değildir. Bu yapılan çeviriler ile Durkheim ve onun düşüncelerinin, yeni kurulan Türkiye için ne kadar önemli olduğunu daha iyi anlayabiliriz.

1.1.2.2. Ölümünden Sonra Basılan Kitapları

Eğitim ve Sosyoloji (1922'de Paul Fauconnet tarafından bastırılmıştır).

Felsefe ve Sosyoloji (1924).

Ahlak Eğitimi (Education Morale, 1925); (P. Fauconnet tarafından bastırılmıştır).

Sosyalizm (1928, Mauss, M. tarafından bastırılmıştır).

L'evolution Pedagogique en France (2 cilt), 1938.

Leçons de Sociologie (Kösemihal, 1983: 177).

1.1.2.3. Durkheim'in Dergilerde Yayımlanmış Başlıca Yazıları:

Annales de la Faculté des Lettres de Bordeaux (1889); Introduction a la Sociologie de la Famille.

Revue Philosophique:

Sur la Définition du Socialisme (1893, Novembre) .

Durkheim et Fauconnet: Sociologie et Science Sociale (1903).

Revue de Métaphysique et de Morale:

Représentation Individuelle et Représentation Collective (1898).

Leçon de Méthodologie Pédagogique (1903).

Importance et Signification de l'Etude des Religions Primitives (1909).

L'Origine Sociale des Categories et le Probleme de' Connaissance. (1909).

Sociologie Religieuse et Theorie de la Connaissance (1909).

Sociologie Religieuse (1909).

Bulletin de la Société Française de Philosophie:

La Determination du Fait Moral (1906).

L'Inconnu et l'Inconscient en Histoire (1908).

Revue Politique et Littéraire (20 Ocak 1906):

L'evolution et le Role de l'Enseignement Secondaire en France (Kösemihal, 1989: 177–178).

Durkheim'in eserleri söz konusu olduğunda, çok sayıda yazı ve eserleri arasında Sosyoloji Yıllığı *Année Sociologique* akla gelmektedir. Bu yıllığın ilk sayısı 1896 yılından çıkmış ve 1913'e kadar devam etmiştir. Durkheim bu yılda sosyolojinin çeşitli dallarına ve problemlerine ilişkin görüşlerini ortaya koymuştur. Özellikle de bilgi sosyolojisini ilgilendiren yazıları mevcuttur (Freyer, 1968: 290). Durkheim'in bu yıllıklardaki yazıları aşağıda sırasıyla verilmiştir:

Birinci yıl (1896–1897): *La Prohibition de l'inceste et ses Origines* (70 sayfa).

İkinci yıl (1897–1898): *De la Définition des Phénomènes Religieux* (28 sayfa).

Üçüncü yıl (1898–1899): Durkheim'in etüdü yoktur, kitap çözümlenmeleri vardır.

Dördüncü yıl (1899–1900): *Deux Lois de l'Evolution Pénale*.

Beşinci yıl (1900–1901): *Sur le Totémisme* (39 sayfa).

Altıncı yıl (1900–1902): Durkheim ve Mauss; *De Quelques Formes Primitives de classification, Contribution a l'Etude des Représentations Collectives*.

Yedinci yıl (1902–1903): (Çözümlenmeleri mevcuttur).

Sekizinci yıl (1903–1904): *Sur L'Organisation Matrimoniale des Sociétés Australiennes*.

Dokuzuncu yıl (1904–1905): (Çözümlenmeleri mevcuttur).

Onuncu yıl (1905–1906): (Çözümlenmeleri mevcuttur).

On birinci cilt (1906–1909): Bu süre içinde çıkan kitapların çözümlenmelerine ayrılmıştır.

On ikinci cilt (1909–1913): Bu süre içinde çıkan kitapların çözümlenmelerine ayrılmıştır (Kösemihal, 1989: 177–178).

1.1.2.4. Durkheim Hakkında Yazılan Başlıca Yapıtlar:

S. Deploige: “Le Conflit de la Morale et de la Sociologi”.

Gehlke: “Emile Durkheim’s Contributions to Sociological Theory”.

V. Branford: “Durkheim”, Sociological Review, 1918.

Halbwachs: “La Doctrine de E. Durkheim”, Revue Philosophique, 1918.

H.E. Barnes: “Die Philos. Tendenzen der Sociologie E. Durkheim” Jahrbuch für Sociologie, cilt II, 1926.

G.L. Duprat: “La Psycho Sociologie en France”, Archiv für Geschichte der Philosophie und Sociologie, cilt 30, cüz I, II.

P. Sorokin: “La Theorie de la Religion de Durkheim”, Rusça.

G. Sorel: “Les Théories de Durkheim” Le Devenir Social, cilt I, 1895.

Bougie: “Revue Générale des Théories Récentes sur la Division du Travail” L’annee Sociologique, cilt 6.

G. Davy: “Durkheim” (Kösemihal, 1989: 178).

1.2. ZİYA GÖKALP’İN HAYATI VE ESERLERİ

Bu bölümde Ziya Gökalp’in hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir.

1.2.1. Ziya Gökalp’in Hayatı

Ziya Gökalp, 23 Mart 1876 Perşembe günü Diyarbakır’da doğmuştur. Gökalp’in babası edebiyatı seven, Arapça ve Farsça dillerini bilen, divan edebiyatını ile uğraşan özgür düşünceli bir halk adamı olan Tefik Efendi’dir. Annesi ise Zeliha Hanımdır. Tefik Efendi, oğluna okuyacağı kitaplar konusunda serbest bırakmıştır. Bunun yanı sıra vatanperver ve hürriyetperver olmasını telkin etmiştir. Gökalp de babasının bu telkinlerini önemsemiştir (Korkmaz, 1994: 18).

Ziya Gökalp’in özgeçmişine ilişkin yazılarından anlaşıldığına göre, öğrencilik hayatı üç etkinin altında kalmıştır: Biri, klasik okul öğrenimidir ki, ona Batının deneyli bilimlerini öğrenmiştir. Öteki, o dönemde okuduğu Namık Kemal, Ziya Paşa

gibi üstün kişiler, kendisine vatanseverliği aşlamıştır. Üçüncüsü, ona Doğu düşünürlerini tanıttıran amcası Hasip'tir. Gökalp, bu üç etkiyi kafasında uzlaştırabilme yeteneğini göstermiştir. Okul onu düzenli, yöntemli ve Batı kültürünü öğreten bir aydın yapmış, fakat bu kültür ruhunu Batı ülkelerinde gezdirmemiştir. Namık Kemal, ruhunu etkileyerek onu yurtsever ve ulusçu; doğu eserleri ise zengin bir ufuk açarak, bilgin ve düşünür yapmıştır. O da bu üç kültür kaynağını birleştirerek deneysel bilimli, doğu felsefeli, vatansever bir Türkçü olmuştur (Şehsuvaroğlu, 2003: 20).

Gökalp, İlköğrenimini "Mercimek Örtmesi" adlı okulda yapmıştır. Bu dönemde amcasından Arapça, Farsça ve İslam Felsefesi'yle ilgili dersler almıştır. Bununla birlikte küçük yaşlardan itibaren doğa bilimlerine karşı bir ilgisi de bulunmaktadır (Gökalp, 2002: 7).

1886'da Mekteb-i Rüştîye-i Askeriye'ye başlamıştır. Burada hocası olan İsmail Hakkı Bey tarafından hürriyet fikirleri telkin etmiştir (Korkmaz, 1994: 19). Mekteb-i Rüştîye-i Askeriye'yi tamamladıktan sonra Mekteb-i İdâdi-i Mülki'ye (sivil lise) girdi; ancak beş yıl olan bu okul, kendisi son sınıftayken yedi yıla çıkarıldığı ve son sınıf öğrencilerine beş yılda bitirme olanağı tanınmadığı için 1894'te okuldan ayrılmıştır (Gökalp, 2003: 7).

Gökalp, çalışmalarını olumlu bir hale getirmek ve yüksek öğrenimini yapmak için İstanbul'a gitmeye karar vermiştir. Ancak kendisini büyüten amcası ve dayısı bu duruma karşı çıkarak, Diyarbakır'da kalmasını istemişlerdir. Bu dönemde siyasal ve toplumsal karışıklıklar yoğun bir şekilde yaşandığı için ailesi onu İstanbul'a göndermek istememiştir. Bunun üzerine Ziya Gökalp'in bunalımları daha da artmıştır ve bu bunalım sonucunda kafasına bir kurşun sıkarak intihar etmek istemiştir; ancak kurşun kafatasında kaldığı için ölmemiştir (Kongar, 1999: 29).

Fındıkoğlu, Gökalp'in intihar etmesinde Dr. Abdullah Cevdet'in de etkisi olduğunu ileri sürmüştür. Gökalp, intihar girişiminden önce Abdullah Cevdet ile tanışmıştır; ancak amcası dinsiz olduğu söylenen Cevdet ile onun görüşmesini istememiştir. Gökalp, Cevdet'in tavsiye ettiği *Atheisme* adlı kitabı okuduktan sonra

iyice sarsılmış ve inançlarının boşaldığını hissederek intihar etmiştir (Fındıkoğlu, 1984: 38).

1895'te parasız yatılı olan Baytar Okulu sınavını kazanarak İstanbul'a gitmiştir. İstanbul'da bulunduğu dönemde, Abdülhamit idaresine karşı kurulan derneklere çalışmıştır. Son sınıftayken dinlenmek için Diyarbakır'a gitmiş; ancak burada yasak kitaplar okuduğu ve zararlı eylemlerle bulunduğu için tutuklanmıştır. Kısa bir süre sonra serbest kalıp İstanbul'a dönen Gökalp, orada da muhalif faaliyetlerini sürdürmeye devam ettiğinden, 1899 başlarında tutuklanmaktan kurtulamamıştır. 1900'de göz hapsinde bulundurulmak üzere memleketi Diyarbakır'a gönderilmiştir (Gökalp, 2003: 9).

O dönemlerde Osmanlı ve İslamcı düşüncelerin etkisinde olan Gökalp, "Hürriyet uğruna" bilinen faaliyetlerini sürdürmekten geri kalmamıştır. Amcasının kızı Vecihe Hanım'la evlenmesi üzerine, hayatında ilk defa aile sorumluluğunun bilincine varıp, "Diyarbakır Ticaret Odası fahri kâtipliği"nde görev almıştır (Gökalp, 2002: 9).

İstanbul'daki Jön Türkler ve ideal arkadaşlarıyla devamlı irtibat halinde olan Ziya Gökalp'in, 1908'de İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Diyarbakır şubesini kurmuştur. Çok geçmeden kendi çıkardığı "Peyman" gazetesinde düzyazı ve şiirler yazmaya başlamıştır. 1909'da Selanik'te toplanan İttihat ve Terakki'nin genel kurultayına Diyarbakır delegesi olarak katılmıştır. Bu toplantıdan sonra yıldızı parlamış, *Genç Kalemler* dergisinde şiir ve makaleler yazmaya başlamıştır (Gökalp, 2003: 10–11).

Gökalp, Selanikte yapılan İttihat ve Terakki Kongresi'ne Diyarbakır Şubesi temsilcisi olarak katılmıştır. Buradaki fikirleri çok beğenildiği için doğu illerini temsilen genel merkeze üye olarak seçilmiştir (Erişirgil, 1984: 67). Buradaki çalışmaları sırasında Durkheim'ın eserlerini okumaya başlamıştır. Onu okudukça, ülkenin içinde bulunduğu durumu daha iyi anlayabileceğini düşünmüştür. İttihat ve Terakki kâtibinden Durkheim'ın bütün eserlerini getirmelerini istemiştir. Durkheim'ı okudukça ondan önceki okuduğu Tarde ve Fouillee'nin etkisinden kurtulmaya başlayıp, sürekli Durkheim'ın düşüncelerini savunmaya başlamıştır (Erişirgil, 1984:

84). Dolayısıyla Gökalp'in Durkheim'ın fikirleri ile tanışması Selanik'te geçirdiği yıllara rastlamaktadır.

Gökalp, Selanik'ten döndükten sonra 1915 yılında, İstanbul Üniversitesi (Darülfünunu) Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'ne sosyoloji (içtimaiyat) hocası olarak seçilmiştir. Bu döneme kadar üniversitede sosyoloji dersi okutulmamıştır. Gökalp ile birlikte, Durkheim'ın sosyoloji anlayışı üniversiteye girerek okutulmaya başlanmıştır (Şapolyo, 1943: 110). Gökalp, İstanbul Üniversitesi'nde Fransız sosyolojisini takip etmiştir. Birçok filozofun görüşlerini incelemekle birlikte Durkheim'ın sosyolojik esaslarını, usul ve kaidelerini incelemiştir (Şapolyo, 1943: 113). *Yeni Mecmua* da Turancılık üzerine en ateşli yazılar yayımlamıştır. 1919'da padişah Vahdettin ve Kabinesi ile ters düşerek Malta'ya sürgün edilmiştir (Gökalp, 2002: 10).

1921'de sürgün hayatı sona eren yazar, önce birkaç ay Ankara'da kaldıktan sonra Diyarbakır'a geçmiştir. Bir müddet İstanbul'a gitme düşüncelerinden uzak kalıp, aile bireylerinin desteğiyle *Küçük Mecmua* adlı haftalık dergiyi çıkarmıştır. Mustafa Kemal'in kontenjanından Diyarbakır Milletvekili seçilen Ziya Gökalp, aynı zamanda Maarif Vekâleti "Telif ve Tercüme Encümeni Başkanlığı" görevine getirilmiştir (Gökalp, 2003: 12).

Gökalp, 25 Ekim 1924 Cumartesi günü İstanbul'da Pasteur Fransız Hastanesinde ölmüştür. Ertesi gün yapılan büyük bir törenle Sultan Mahmut Türbesi mezarlığına gömülmüştür. Mezarı, mimar A. Hikmet tarafından yapılmıştır (Tütengil, 1964: 10).

1.2.2. Ziya Gökalp'in Eserleri

Bu başlık altında Ziya Gökalp'in eserleri hakkında bilgi verilmiştir.

1.2.2.1. Yaşamında Basılan Kitapları (Eski Yazı)

Şaki İbrahim Destanı, Diyarbakır: Vilayet Matbaası, 1908.

Kızıl Elma, İstanbul: Akkurum Hayriye Matbaası, 1914.

Yeni Hayat, İstanbul: Evkafı İslâmiye Matbaası, 1918.

Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak, İstanbul: Evkafı İslâmiye Matbaası, 1918.

Türk Töresi, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1923.

Doğru Yol, Ankara: Matbaa-i Amire, 1923.

Altın Işık, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1923.

Türkçülüğün Esasları, Ankara: Matbuat ve istihbarat Matbaası, 1923.

Türk Medeniyet Tarihi, (c. 1). İstanbul, Matbaa-i Amire, 1926. (ölümden sonra.)
(Parla, 1993: 222).

1.2.2.2. Ölümünden Sonra Basılan Kitapları (Yeni Yazı)

Türkçülüğün Esasları, İstanbul: Arkadaş Basımevi, 1939.

Kızıl Elma, İstanbul: İkbâl Kitabevi, 1941.

Yeni Hayat, İstanbul: İkbâl Kitabevi, 1941.

Altın Işık, İstanbul: İkbâl Kitabevi, 1942. .

Fırka Nedir, (Der. Enver Behnan Şapolyo). Zonguldak: Doğu Yayınları, 1947.

Doğru Yol, (Der. Enver Behnan Şapolyo). Zonguldak: Doğu Yayınları, 1947.

Şiirler ve Halk Masalları, (Der. Fevziye Abdullah Tansel). Ankara: T.T.K. Basımevi, 1952.

Şâki İbrahim Destanı, İstanbul: İstanbul Matbaası, 1953.

Yeni Türkiye'nin Hedefleri, (Der. Hikmet Tanyu). Ankara: Hür Basım ve Yayınevi, 1956.

Ziya Gökalp'in ilk Yazı Hayatı, 1894–1908. (Der. Şevket Beysanoğlu.) İstanbul: Şehir Matbaası, 1956.

Ziya Gökalp'in Neşredilmemiş Yedi Eseri ve Aile Mektupları, (Der. Ali Nüzhet Göksel), İstanbul: Işıl Matbaası, 1956.

Turkish Nationalism and Western Civilization: Selected Essays of Ziya Gökalp. (Çev. Niyazi Berkes) New York: Columbia University Press, 1959.

Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1960. (İstanbul: Türk Kültür Yayını, 1976.)

Hars ve Medeniyet, Ankara: Balkanoğlu Matbaası, 1964, (Ankara: İş Matbaacılık, 1972.)

Milli Terbiye ve Maarif Meselesi, Ankara: Ankara Basım ve Ciltevi, 1964. (Ankara: İş Matbaacılık, 1972.) .

Limni ve Malta. Mektupları. (Der. Fevziye Abdullah Tansel) Ankara: T.T.K. Basımevi, 1965.

Çınaraltı Konuşmaları. (Der. Şevket Beysanoğlu.) Ankara: Yargıcıoğlu Matbaası. 1966.

The Principles of Turkism. (Çev. Robert Devereux.) Leiden: E.J.Brill, 1968.

Türk Töresi. İstanbul: Türk Kültür Yayını, 1975 (Parla, 1993: 223).

1.2.2.3. Gökalp'in Yazıları (Alfabetik)

Ağa Kimdir? *Ziya Gökalp'in İlk Yazı Hayatı*(1956), 90.

Ahlak, *Yeni Hayat* (1914), 11.

Ahlaki Türkçülük, *Türkçülüğün Esasları* (1976), 141–162.

Arazi Münazaraları, *Ziya Gökalp'in İlk Yazı Hayatı*(1956), 125–126.

Aşar ihalesi, *Ziya Gökalp'in İlk Yazı Hayatı*(1956), 102–103).

Bir Kavmin Tetkikinde Takip Olunacak Usul, *Milli Terbiye ve Maarif Meselesi*(1959), 113–123.

Darülfünun *Yeni Hayat* (1941).

Deha *Yeni Hayat* (1941) 21.

Diyarbakır Nasıl Bir Vali İster *Ziya Gökalp'in İlk Yazı Hayatı*(1956), 92–93.

Ecnebi Sermayesi, *Çınaraltı Konuşmaları* (1966), 86–89.

Esnaf Destanı, *Kızıl Elma* (1941), 120–124.

Felsefi Türkçülük, *Türkçülüğün Esasları* (1976), 171–173.

- Ferdi Hükümet-İçtimai Hükümet, *Fıkra Nedir?* (1947), 28–29.
- Fırka Nedir, *Fıkra Nedir?* (1947), 11–13.
- Fırkaların İçtimai Tasnifi, *Fıkra Nedir?* (1947), 15–17.
- Fırkaların Siyasi Tasnifi, *Fıkra Nedir?* (1947), 13–15.
- Garba Doğru, *Tükçülüğün Esasları* (1976), 51–65.
- Gazel, *Ziya Gökalp'in İlk Yazı Hayatı*(1956), 22.
- Halk Medeniyeti, I, *Hars ve Medeniyet* (1972), 108–110.
- Halka Doğru, *Tükçülüğün Esasları* (1976), 46–50.
- Hars ve Irk, *Hars ve Medeniyet* (1972).
- Hars ve Medeniyet, *Hars ve Medeniyet* (1972), 1-9.
- Hars ve Medeniyet Üzerine Bir Muhasebe, *Hars ve Medeniyet*(1972), 103–107.
- Hars ve Medeniyetin Münasebetleri, *Hars ve Medeniyet* (1972), 25–34.
- Hars ve Siyaset, *Hars ve Medeniyet* (1972), 66–74.
- Hars ve Tehzib, *Tükçülüğün Esasları* (1976), 97–98. [1923]
- Hars Zümresi, Medeniyet Zümresi, *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak* (1976), 29–36.
- Hedefler ve Mefkûreler, *Çınaraltı Konuşmaları* (1966), 90–96.
- Hukuki Türkçülük, *Tükçülüğün Esasları* (1976), 162–164.
- Hükümet ve Tahakküm, *Fıkra Nedir?* (1947), 33–35.
- Hürriyet Marşı, *Ziya Gökalp'in İlk Yazı Hayatı*(1956), 25.
- Hürriyetin Membalarına Doğru, *Ziya Gökalp'in İlk Yazı Hayatı*(1966), 102.
- Irkların Müsaviliği, *Yeni Türkiye'nin Hedefleri* (1974), 33–37.
- İçtimai Neviler, *Türkish Nationalism And Western Civilization* (1959), 123–125.
- İçtimaiyat ve Fikriyat: Cemiyette Büyük Adamların Tesiri, *Türkish Nationalism And Western Civilization* (1-959), 156–170
- İktisada Doğru, *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak* (1976), 83–90.

- İktisadi Âdemi Merkeziyet, *Çınaraltı Konuşmaları* (1966),67–70.
- İktisadi İnkılâp İçin Nasıl Çalışmalıyız? *Fıkra nedir?* (1947), 37–38.
- İktisadi Mucize, *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak* (1976), 91–94.
- İktisadi Türkçülük, *Tükçülüğün Esasları* (1976), 165–170.
- İlmi içtima, *Ziya Gökalp'in İlk Yazı Hayatı*(1956), 94–95.
- İnsanlar Hürdürler, *Yeni Türkiye'nin Hedefleri* (1974), 58–61.
- Kadınla Erkeğin Müsaviliği, *Yeni Türkiye'nin Hedefleri* (1974), 41–45.
- Kastların ve Sınıfların Müsaviliği, *Yeni Türkiye'nin Hedefleri* (1974), 45–49.
- Köylü Şiirleri, *Ziya Gökalp'in İlk Yazı Hayatı*(1956).'
- Lisan, *Şiirler ve Halk Masalları* (1952), 15–16. (1916)
- Maarif Meselesi, *Milli Terbiye ve Maarif Meselesi* (1922), 105–122.
- Makale-i iktisadiye. *Ziya Gökalp'in İlk Yazı Hayatı*(1956).64–66.
- Meçhul Bir Filozof, *Çınaraltı Konuşmaları* (1966). 21–23.
- Medeniyet, *Yeni Hayat*(1941) 20.
- Mefkûre, *Çınaraltı Konuşmaları* (1966). 30–32.
- Mefkûre, *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak* (1976). 51–57.
- Millet Nedir? *Türkish Nationalism And Western Civilization* (1959). 43–45.
- Milletlerin Müsaviliği, *Yeni Türkiye'nin Hedefleri* (1974), 37–41.
- Milletlerin Sevişmesi, *Yeni Türkiye'nin Hedefleri* (1974). 49–53.
- Milli Terbiye I *Milli Terbiye ve Maarif Meselesi* (1972). 19.
- Milli Terbiye II *Milli Terbiye ve Maarif Meselesi* (1972), 9–17.
- Millî Dayanışmayı Kuvvetlendirmek, *Tükçülüğün Esasları* (1976). 84–96.
- Milli Kültür ve Medeniyet, *Tükçülüğün Esasları* (1976). 31–4 .
- Milli Vicdanı Kuvvetlendirmek, *Tükçülüğün Esasları* (1976), 77–83. [1923]
- Milliyet Mefkûresi. *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak* (1976), 70–76.

- Muhiddin-î Arabî, *Türkish Nationalism And Western Civilization* (1959). 50–55.
- Musaafe ve Müsamaha, *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak* (1976). 95–98.
- Muhasebe-î İktisadiye, *Ziya Gökalp'in İlk Yazı Hayatı*(1956), 54–55.
- Reyimi Kimlere Vermeliyim? *Fıkra Nedir?* (1947).
- Siyası Türkçülük, *Tükçülüğün Esasları* (1916),170–172.
- Sulta ve Velayet, *Fıkra Nedir?* (1947), 37.
- Suni Eşitsizliklerin Kaldırılması ve Tabii Eşitsizliklerin ikamesi, *Yeni Türkiye'nin Hedefleri* (1974), 53-58.
- Tarihi Maddecilik ve içtimai Mefkûrecilik, *Tükçülüğün Esasları* (1976), 66–76 ve *Fıkra Nedir?* (1947). 40- 47.
- Terbiye Meselesi, I, II, III, IV, *Milli Terbiye ve Maarif Meselesi* (1972), 69–97.
- Terbiye Münakaşaları, I, II, III", *Milli Terbiye ve Maarif Meselesi* (1972). 31–62.
- Terbiyenin Gayesi I, *Milli Terbiye ve Maarif Meselesi* (1972).17–24.
- Terbiyenin Gayesi II, *Milli Terbiye ve Maarif Meselesi* (1972),24–31.
- Teşkilatçılar, *Çınaraltı Konuşmaları* (1966), 29–42. Ticaret, *Ziya Gökalp'in İlk Yazı Hayatı*(1956), 60–63.
- Ticaret ve Yeni Ticaret Odası, *Ziya Gökalp'in İlk Yazı Hayatı*(1956). 56–59.
- Turan, *Şiirler ve Halk Masalları* (1952), 5.
- Türk Harsı ve Osmanlı Medeniyeti, *Hars ve Medeniyet* (1972).118–124.
- Türk Meşrutiyetinin Tekâmülü, *Fıkra Nedir?* (1947). 31–32.
- Türk Milleti ve Turan, *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak* (1976). 58–64.
- Türkçülük ve Turancılık, *Tükçülüğün Esasları* (1976), 25–30.
- Türkçülüğün Tarihi, *Tükçülüğün Esasları* (1976). 7–16.
- Türkçülük Nedir? *Tükçülüğün Esasları* (1976),17–24. [1923]
- Türklerin En Zayıf ve En Kuvvetli Noktaları, *Çınaraltı Konuşmaları* (1966).33–37.

Türklüğün Başına Gelenler, *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak* (1976).27–46.
Şiirler ve Halk Masalları (1952), 276.

Umumculuk, *Fıkra Nedir?* (1947). 30–31.

Üç Cereyan, *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak* (1976), 9–17.

Ümit, *Çınaraltı Konuşmaları* (1966). 81–85

Vazife, *Yeni Hayat* (1941), 12.

Velayet ve Sulta, *Çınaraltı Konuşmaları* (1966), 27–29

Yeni Hayat ve yeni Kıymetler, *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak* (1975),
 120–127.

Ziraat ve Zeamet, *Ziya Gökalp'in İlk Yazı Hayatı* (1966), 107–108 (Parla,1993: 223–
 226).

1.2.2.4. Gökalp'in Yazılarının Çıktığı Dergi ve Gazeteler

Diyarbakır	Diyarbakır, 1904–1908
Peyman	Diyarbakır, 1909
Genç Kalemler	Selanik, 1910–1912
Türk Yurdu	İstanbul, 1912–1914
Halka Doğru	İstanbul, 1912–1914
İslam Mecmuası	İstanbul, 1914–1915
Milli Tettebbular Mecmuası	İstanbul, 1915
Malim	İstanbul, 1916–1917
İçtimaiyat Mecmuası	İstanbul, 1917
Yeni Mecmua	İstanbul, 1917–1918
Küçük Mecmua	Diyarbakır, 1922–1923
Yeni Gün	Ankara, 1923
Hâkimiyeti Milliye	Ankara, 1923

Yeni Türkiye

Ankara, 1923

Cumhuriyet

Ankara, 1924 (Parla, 1993: 222).

1.3. EMİLE DURKHEİM-ZİYA GÖKALP İLİŞKİSİ

Çalışmanın bu kısmında, Emile Durkheim ve Ziya Gökalp'in arasındaki ilişkiyi açıklayabilmek için öncelikle her iki düşünürün yaşadığı dönem hakkında bilgi verilmiştir. Bununla birlikte Gökalp'in Durkheim'dan etkilenip etkilenmemesi konusunda her iki düşünürü araştırmış yazar ve düşünürlerin görüşleri incelenmiş, daha sonra da Durkheim'ın Atatürk'e ve Cumhuriyete doğrudan ya da Gökalp aracılığıyla etkisi üzerinde durulmuştur.

1.3.1. Emile Durkheim ve Ziya Gökalp'in Yasadıkları Dönemin Özellikleri

Görüşleri üzerinde duracağımız düşünürlerden Durkheim, sosyoloji biliminin önde gelen kurucularındandır (1858–1917). Sanayileşmenin getirdiği toplumsal kargaşa, savaşlar ve devrimler döneminde yaşayan Durkheim için toplumsal dayanışma konusu, sosyoloji alanında yaptığı çalışmaların ortak teması olmuştur. O, bu konuda bir dayanışma kuramı yanında, ortak kuralların yok olduğu, kişisel ve toplumsal çözülme durumunu anlatan bir anomî (kuralsızlık) kuramı da geliştirmiştir.

Durkheim, kargaşa içinde olan ülkesindeki sorunların çözümünde öncü olarak kabul edilmektedir. Çünkü Durkheim, dayanışma ve bütünleştirme stratejisini ileri sürerek, Fransa'nın bunalımlı olaylarına çözüm getirmeye çalışmıştır. Bu nedenle Durkheim'ın sosyolojik görüşünün bireyci değil, aksine dayanışmacı ve bütünleştirici olduğu söylenebilir. Bu özelliğinden dolayı Durkheim, çalkantılar içinde olan ülkelerdeki düşünürleri oldukça etkilemiştir. Bunlardan biri de Gökalp olmuştur (Türkdoğan, 2005: 15).

Durkheim, ayrıca eğitim sorunları ve kuramı ile mesleki yaşamında ve eserlerinde yakından ilgilenmiştir. Uzun yıllar sosyoloji ve pedagoji dersleri vermiştir. Durkheim'ın Türkçeye çevrilen *Ahlak Eğitimi*, *Sosyoloji ve Eğitim* kitapları ile Türkçeye çevrilmeyen, *L'Evolution Pedagogie en France* ve *Modern Education* adlı kitapları doğrudan eğitim konularını ele almıştır.

Durkheim'ın görüşleri, Türkiye'de önemli taraftarlar bulmuş ve etkili olmuştur. "Onun görüşleri, Cumhuriyet Türkiye'si'nin dünya, toplum ve insan anlayışının oluşmasında etkili olduğunu ileri sürülmüştür" (Ozankaya, 2006: 19).

Gökalp'in Durkheim'dan düşünsel bakımdan etkilenip etkilenmemesi konusunda farklı düşünenler olmasına rağmen, bu konuda geniş bir uzlaşma sağlandığı söylenebilir. Durkheim, gerek Atatürk gerekse Gökalp aracılığıyla Türkiye'nin toplumsal ve eğitimsel politikaların şekillenmesinde etkili olmuştur. Atatürk, Durkheim'dan hem kendisi okuyarak (Turan, 1989: 21) hem de Ziya Gökalp aracılığıyla haberdar olmuştur. Örneğin, Spencer'a göre (1958: 652). Durkheim'ın kolektif anlayışı Atatürk'ün partisi tarafından çeşitli politik eylemlerde, anavatan ve ulus tanımlarında etkili olmuştur.

Görüşleri üzerinde duracağımız düşünürlerden Ziya Gökalp, yirminci yüzyılda Türkiye'nin yetiştirdiği en önemli sistematik düşünürdür. Çok uluslu Osmanlı İmparatorluğu'ndan bir ulus devlet olan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş sürecindeki bunalım ve değişim döneminde yaşamıştır. Siyasi karışıklıklar, ekonomik iflas, dünya savaşı ve yeni değerler edinmeye yönelik arayışların olduğu bir dönemde, Türkiye'nin ulusal canlanışını ve kimliğini sağlamayı amaçlayan bir çalışmayla, Türk, İslam ve Batı değerleriyle kavramanın bir birleşimini yapmaya çalışmıştır. Gökalp, özellikle 17. yüzyılın sonlarından beri diğer Avrupa güçleri karşısında güçsüz düşmüş ve 1914'ten başlayarak dağılma sürecine girmiş bir imparatorluğun çöküşüne tanıklık etmiştir (Parla, 1993: 7).

Gökalp, düşüncelerini, Osmanlı İmparatorluğu'nda Meşrutiyet'in ilan edildiği, Balkan Savaşı'nın, Birinci Dünya Savaşı'nın ve Kurtuluş Savaşı'nın olduğu, Cumhuriyet'in ilan edildiği, İmparatorluğun dağıldığı, Saltanatın ve Hilafetin kaldırıldığı siyasi, düşünsel ve askeri bakımdan en hareketli olduğu bir dönemde geliştirmiş olması bakımından oldukça önemlidir. Gökalp, İkinci Meşrutiyet'te iktidarı elinde tutan İttihat ve Terakki'nin ideolojisini yapmış, Türkcülük akımını geliştirmiş ve Cumhuriyet'in ilanında bir yıl sonra ölmesine rağmen gerek kendi düşünceleriyle ve bıraktığı eserlerle gerekse yetişmesinde etkili olduğu aydın kuşak aracılığıyla en etkili düşünürlerden biri olmuştur.

Gökalp, ülke sorunlarıyla ilgilendiği gibi eğitim sorunlarıyla da yakından ilgilenmiştir. Eğitim ile ilgili makaleler yazmış ve daha sonra bu makaleler *Terbiye'nin Sosyal ve Kültürel Temelleri* adlı kitapta yayımlanmıştır. Gökalp, eğitim konularında Satı Bey (Gökalp, 2005: 51–69) ve İsmail Hakkı Baltacıoğlu (Gökalp,

1992: 43–44) ile tartışmalar yapmıştır. Tevhid-i Tedrisat ilkesini ve yasasını ilk ortaya atmıştır. Sosyoloji ve felsefe derslerinin liselerde okutulmasını sağlamıştır (Akyüz, 2006: 309).

Durkheim ve Gökalp'in çalkantıların yoğun olduğu dönemlerde yaşadıkları görülmektedir. Durkheim'ın kriz döneminde geliştirdiği dayanışma anlayışını Gökalp benimseyerek, kriz içindeki Türkiye'nin kurtuluşuna katkı sağlayacağını düşünmüştür.

1.3.2. Ziya Gökalp'in Emile Durkheim'dan Etkilendiğini İleri Süren Düşünürler ve Görüşleri

Ziya Gökalp ve Emile Durkheim ilişkisini incelemeye başlarken önce Gökalp'in Durkheim'dan etkilenip etkilenmediği konusunda tam bir uzlaşma sağlanamadığını belirtmek gerekmektedir. Bu konuda çalışan düşünürler arasında tartışmalar yapılmıştır. Gökalp'in Durkheim'dan etkilendiğini iddia eden düşünürler olduğu gibi, etkilenmediğini de iddia edenler olmuştur. Gökalp ve Durkheim arasındaki ilişkiyi daha iyi anlayabilmek için bu konudaki tartışmaları incelemekte yarar vardır. Bu nedenle çalışmanın bu kısmında, Ziya Gökalp'in Emile Durkheim'dan etkilenip etkilenmediği konusunda her iki görüşleri incelenerek bu konudaki tartışmalara açıklık getirilmeye çalışılmıştır.

Gökalp'in Durkheim'a olan ilgisini M. Nermi'yi inceleyerek daha iyi anlayabiliriz. M. Nermi, Gökalp ile 1909 yılında Selanik'te tanışmış, onun Durkheim'a olan ilgisini bire bir yaşayarak görmüştür.

Gökalp, M. Nermi'yi Sosyoloji Eğitimi için Paris'e göndermiştir. Paris'e gitmeden önce, onun eğitim programını kendisi belirlemiştir. Nermi, sosyoloji ve özellikle Fransız İnkılâbı çerçevesinde çalışacak, Durkheim'ın ders notlarını Gökalp'e gönderecektir. M. Nermiye göre Gökalp, sosyolojiden Durkheim'ı anlamaktadır. M. Nermi, Gökalp'in bütün istediklerini yapmıştır, ancak Durkheim dışındaki Profesörleri incelemek istediğini söyleyince aralarında ilk anlaşmazlık çıkmıştır. Gökalp, kendi istediği dışındaki işlerle uğraşmamasını istemiştir (Beysanoğlu, 1964: 264).

Gökalp'in biyografisini yazan ve yakın çalışma arkadaşı olan Erişirgil'e göre, Gökalp'in Durkheim'in eserlerine ilgi duymaya, okumaya ve bu eserlerden bahsetmeye başlaması Selanik'te yaşadığı döneme rastlamaktadır. Gökalp, bir gün katalogda Durkheim'in *Sosyoloji Usulünün Kaideleri* adlı kitabını görmüştür. Bu kitabı ismarlayıp ve sık sık gelip gelmediğini kontrol etmiştir. Kitabın içindeki yazıların memleketin durumunu daha iyi anlamaya olanak vereceğini düşünmektedir. Kitap eline geçer geçmez okumaya başlamıştır, ümidinde haklı olduğunu ve memleketin sorunlarını çözenin yolunu bulduğunu düşünmüştür. İttihat ve Terakki kâtibinden Durkheim'in bütün eserlerinin ve yazılarının getirilmesini istemiştir. Eserleri okuduktan sonra arkadaşları ile yaptıkları fikir tartışmalarda hep Durkheim'in fikirlerini savunmaya başlamıştır. Erişirgil, Gökalp'in zaman içerisinde Durkheim'in görüşlerini bir din gibi savunduğunu ima etmiştir. Gökalp'in etrafındakiler Tarde'i savunurlarken, o, her zaman Tarde'i haksız çıkarmaktaydı. Hatta Gökalp, Tarde'i Durkheim'in ağzından çıktığı şekilde anlatmaktaydı (Erişirgil, 1984: 85).

Gökalp'in, Durkheim'in kitaplarına olan ilgisi Limni ve Malta'da geçirdiği sürgün yıllarda da devam etmiştir. 22 Nisan 1920 yılında kızına yazdığı bir mektupta, ondan Durkheim'in kitaplarını istemiştir. 5 Temmuz 1920'de eşine yazdığı bir mektupta da adresiz olarak gönderilen kitabın kendisine ait olduğunu söylediği halde verilmemesinde rahatsız olduğunu dile getirmiştir (Tansel, 1989: 288–366).

Gökalp'in Durheim'den etkilendiğini savunanlardan biri onu en çok çalışan yazarlardan olan Hilmi Ziya Ülken'dir. Ülken, Gökalp'in en etkili kişiliğinin *Yeni Mecmua Dergisi*'nde doğduğunu söylemekte ve onun için "bu safhada Gökalp, daha sarıh Durkheimci"dır. Toplum felsefesini haftalık dergi sütunlarına sıkıştırmıştır. Ülken'e göre Gökalp, mekanik dayanışmaya toplumsal kişilik, organik dayanışma ise ferdi kişilik demektedir ayrıca Ülken, "Cinsi ahlak" konusunda Gökalp'in Durkheim'dan etkilediğini düşünmektedir. Bununla birlikte Durkheim'in meslek dayanışmasının fikrini benimsemiş ve o dönem diğer bir görüş olan tarihi materyalizme karşı cephe aldığı iddia etmektedir (Ülken, 1994: 327–331).

Gökalp'i çalışan yazarlardan Taha Parla'ya göre Gökalp, Durkheim'in eserleriyle tanıştıktan sonra ondan daha önce okumaya başladığı düşünürlerin

etkisinden kurtulmaya başlamıştır. Ona göre Gökalp, analitik toplumsal-siyasal kuramını büyük ölçüde Durkheim'dan almıştır. Parla'ya göre, yirminci yüzyılın ilk yıllarında Avrupa ve Türkiye'de çalkantı ve sarsıntıların olduğu bir dönemdir. Bu dönemde Durkheim gibi Gökalp de, olayların akışını açıklamaya ve etkilemeye çalışmıştır; bu çabasıyla da ideolojik kalıpların ötesine geçerek sistematik bir kuramsal bir yapıya ulaşabilmiştir (Parla, 1985: 51).

Nurettin Şazi Kösemihal de Gökalp ve Durkheim arasındaki ilişkiye dikkat çeken düşünürlerdendir. Kösemihal, Gökalp için “Durkheim okuluna bağlı dünya çapındaki sosyologlar kadar orijinaldir” demektedir. *Türk Medeniyet Tarihi* adlı eserinde Türlerin İslam'dan önceki dinini, düşüncesini, devlet örgütünü, ailesini, ekonomisini Durkheim'ın sosyoloji yöntemiyle incelemiştir. Kösemihal, Ziya Gökalp aracılığı ile Durkheim sosyolojisinin üniversitelerimize, okullarımıza fikir dünyamıza girdiğini düşünmekte ve bu konuda Ziya Gökalp'in önemine vurgu yapmıştır (Kösemihal, 1971: 6–10).

Fındıkoğlu'na göre Gökalp, Selanik'te ilk zamanlar Fransız Sosyologlar Tarde ve Fouillée ile ilgili okumalar yapmıştır ve içtimai bilimlerin Türkiye için öneminden bahsetmiştir. Ona göre Gökalp, *Yeni Mecmua*'da yazdığı dönemde Durkheim'ın etkisinde olduğunu söylemektedir. Durkheim'ın başka bir memlekette kendisinin bu kadar anlaşılmasını görmesi halinde çok şaşıracağını düşünmektedir. Fındıkoğlu, “Gökalp'in, Durkheim mektebinden aldığı en ziyade onun görüş ve yoklayış usulüdür. Türkiye'de ilmi içtimaiyatın kuruluşunda bir taraftan bu usül, diğer taraftan Gökalp'in bu usülü tatbikteki iman ve kat'iliği büyük rol oynadı. Fakat Gökalp, yalnız almakla kalmadı, aynı zamanda Durkheim içtimaiyatı'nın umumi prensiplerini Türklerin içtimai müesseseleri üzerine tatbik etti ve umumi içtimaiyat kanunlarının genişlemesine ve kuvvetlenmesine yardım eyledi.” demektedir (Fındıkoğlu, 1955: 9–12).

Türk toplum Bilimcileri I kitabında Gökalp'i inceleyen Kongar'a göre Durkheim, toplumbilime, pozitif bilimler arasında saygın bir yer sağlama işlevini de yerine getirmeye çalışıyordu. Bu yüzden Gökalp, çöken Osmanlı İmparatorluğuna yeni bir bilim dalı kazandırmaya çalışırken “bilimsel meşruiyet” için Durkheim'a dayanmak zorunda kalmıştır. Dayanışma anlayışı, Gökalp'in Durkheim'dan aldığı en

önemli ilke olmuştur. Kongar'a göre, Gökalp'in dayanışmacılığından çok önce gelen özellikleri, "ulusal bilinci" savunması ve toplumbilimi pozitivist biçimde topluma sunmuş olmasıdır (Kongar, 1999: 65).

Gökalp ve Durkheim arasındaki ilişkiyi en derinlemesine inceleyen yabancı yazarlardan birisi Uriel Heyd'dir. Heyd'e göre Gökalp, din konusunda da Durkheim'dan etkilenmiştir. Gökalp'e göre bütün dinler sadece yaşamın simgesel görünümüdür. Durkheim'ı izleyerek İslamiyet'in dinsel merasimlerine mantıklı bir açıklama getirmeyi amaçlamıştır. Oruç, abdest, içki yasağı ve Hacda beyaz giysi giyme gibi olumsuz kurallar, müminin bireyci yapısından gelen arzularından kurtarılması amacıyla dönük olup, bu kuralların insanların toplumsallaşması için bir araç olduğunu düşünmektedir. Öte yandan toplu olarak yapılan dua ve hac gibi törenlerin toplumsal bilinci artıracaklarını düşünmektedir (Heyd, 1979: 100).

Ziya Gökalp'in eğitim ile ilgili olan yazılarını derleyen ve kitap haline getiren Rıza Kardeş, Durkheim'ın Gökalp'e ilham kaynağı olduğunu ve Durkheim'ın eğitim düşüncesini daha da ileri götürdüğünü düşünmektedir. Gökalp'in "Durkheim'dan önceki sosyologlara gerçek sosyolog olarak bakmam" sözünü vurgulamaktadır. Çünkü ona göre Durkheim sosyolojiyi bilimsel olarak kurmaya başlamıştır. Ayrıca Gökalp, Durkheim'ın kolektif bilinç kavramına büyük önem vererek bu kavramı kendi amaçları doğrultusunda ulusal bilinç olarak kullanmıştır (Kardeş, 1981: 6-9).

Murat Belge, *Ziya Gökalp, Emile Durkheim ve İsmet Özel* adlı makalesinde İsmet Özel'e karşı çıkararak Gökalp'i incelemiş değişik yazarları ve ansiklopedileri kaynak göstererek Gökalp'in Durkheim'dan etkilendiğini ispatlamaya çalışmıştır. Belge, "Gökalp en çok Durkheim'dan etkilenmiştir. Durkheim'ın hemen hemen bütün söylediklerini almıştır" diyerek bu konuya kendi bakış açısını göstermiştir (Belge, 2006: 60).

Gökalp'in Durkheim'dan etkilendiği üzerinde duran düşünürler onun Selanik'te bulunduğu dönemde Durkheim'ın eserlerini okumaya başladığını ve zaman içerisinde onun ateşli savunucusu haline geldiğini, daha sonra Limni ve Malta'daki sürgün yıllarında da eserlerini takip ettiğini söylemektedirler. Gökalp'i inceleyen düşünürler, bu dönemden sonra Ziya Gökalp'in artık Durkheimcı

olduğunu, toplumsal olaylara Durkheim gibi bilimsel baktığını ve toplumsal olayları doğa olayları gibi açıklamaya çalıştığını düşünmektedirler. Bunun yanı sıra onun din ve eğitim konularında da Durkheim'dan etkilendiklerini ileri sürmüşlerdir. Sonuç olarak Gökalp'in, Selanik'te yaşadığı dönemden ölümüne kadar geçen sürede Durkheim'a ve eserlerine bir ilgisi olduğu söylenebilir.

1.3.3. Ziya Gökalp'in Emile Durkheim'dan Etkilenmediğini İleri Süren Düşünürler ve Görüşleri

Gökalp'in Durkheim'ın fikirlerinden etkilendiğini ileri süren bu düşünürlerin yanı sıra etkilendiğini düşünenler de bulunmaktadır. Bunlar: Yalçın Küçük ve İsmet Özel'dir.

Küçük, Gökalp'in Durkheim'dan etkilendiğini iddia etmektedir. Küçük, "Ziya Gökalp'in Durkheimcılığı, Hıristiyan mahallesinde salyangoz satan bir kimsenin Müslümanlığı ölçüsündedir" diyor. "Durkheim'ı Türk okuyucularına Ziya değil, yine bir politikacı olan Mustafa Suphi tanıttı" diye farklı bir iddiada bulunuyor. Küçük, Gökalp'in hiçbir düşünceye bağlı kalmadığı gibi Durkheim'a bir bağlılık göstermediğini düşünmektedir. Ona göre Gökalp, kendi güçsüzlüğünden dolayı Durkheim'ın ismini kullanmak istemektedir. Onu Durkheimcı gösterenleri de "bilgisiz sosyoloji profesörleri" olarak nitelendirmektedir (Küçük, 1985: 652-653).

İsmet Özel de Küçük gibi Durkheim ile Gökalp arasında bir benzerlik olmadığını söyleyerek, Murat Belge'yi eleştirmektedir. Özel, "Doğrusu merak ettim: Murat Belge nasıl şahit olmuş Durkheim'ın her söylediğinin Ziya Gökalp tarafından kabul edildiğine? Çocukluğumdan beri Ziya Gökalp'in Durkheim sosyolojisinin temsilcisi olduğu iddiası karşıma çıkıyor. Bu iddianın gerçeğe ne kadar yakın olduğunu anlamak için hemen Durkheim'ın ve Gökalp'i yazdıklarına baktım ama aralarında dönemlerinin herhangi iki yazarı arasında olabilecek benzerliklerden başka hiçbir yakınlık yoktur" demektedir. Ziya Gökalp ve Durkheim arasında sıkı bir "Kabalist" olması dışında hiçbir benzerlik olmadığını iddia etmektedir (Özel, 2006: 42).

Gökalp'in Durkheim'dan etkilenmediğini iddia edenler, Gökalp'in kendi güçsüzlüğünden dolayı Durkheim'ı kullandığını, onu Durkheimcı gösterenlerin bilgisiz sosyoloji profesörleri olduğunu söylemektedirler. Ayrıca aralarındaki benzerliğin aynı dönem içerisinde yaşamış iki düşünür arasındaki benzerlikten başka bir şey olamayacağını da iddia etmektedirler. Ancak aralarındaki benzerliğin sadece aynı dönem içerisinde yaşayan iki düşünür arasındaki benzerlikten ibaret olduğunu söyleyenlerin tezi çürümüş gibi görünmektedir. Çünkü Gökalp'in Durkheim'a olan ilgisi ve aralarındaki benzerlik tesadüf değildir. Aksine tamamen bilinçli ve sistemli bir çalışmanın ürünüdür. Bunu en önemli kanıtı Gökalp'in M. Nermi'yi Sosyoloji eğitimi için Paris'e göndermesidir. Gökalp, Nermi'nin çalışma programını kendisi yapmış, onun Durkheim'ın derslerini takip ederek ders notlarını kendisine göndermesini istemiştir. Kendi çalışma programı dışına çıkan M. Nermi'ye kızarak kendi istediği çerçevede çalışmalarına devam etmesini istemiştir. Bu örnekten hareketle Gökalp ile Durkheim arasındaki benzerliğin tesadüfle açıklanamayacağı görülmektedir. Burada sistemli bir çalışma söz konusudur.

Yukarıda Gökalp'in, Durkheim'dan etkilenip-etkilenmemesi konusunda her iki düşünür arasındaki ilişkiyi araştıran yazarların görüşleri incelenmiş, bunların büyük bölümünün Gökalp'in Durkheim'dan etkilendiğini söyledikleri görülmüştür. Yani Gökalp'in Durkheim'dan etkilenmesi konusunda, her iki düşünürü inceleyenler arasında genel bir uzlaşma olduğu söylenebilir. Ancak bu etkilenme ile Durkheim'ın bütün düşüncelerini aynen aldığı anlamına gelmemektedir. Çünkü Gökalp, Durkheim'ın düşüncelerini Türk toplumuna uyarlamaya çalışmıştır. Bunun yanı sıra, hars-medeniyet ayrımı gibi Gökalp'te olup, Durkheim'da olmayan kavramlar da vardır.

Gökalp'in Hars ve Medeniyet ayrımı, onun en temel çalışmalarından biridir. Hars (Kültür), insan toplumlarının bireylerini birbirine bağlayan, kişiler arasındaki uyumu sağlayan kurumlardır. Bu kurumların tamamı harsı oluşturur. Medeniyet (Uygarlık) ise, bir toplumun üst tabakasını başka tabakalarına bağlayan kurumlara denilmektedir. Aynı türden olan bu kurumların tamamı medeniyeti oluşturmaktadır (Gökalp, 2005: 11).

Gökalp'e göre, emperyalist devletlerin idaresinde kavimlerin birbirine karışması yüzünden medeniyetin fazla gelişmesi, harsın bozulması sonucunu doğurmaktadır. Bu durum ileri milletlerde görülmektedir. Bu durum hars ile medeniyetin ayrı olması gerektiğini göstermektedir (Gökalp, 2005: 38).

Durkheim'da hars ve medeniyet ayrımı gibi bir ayrım yoktur. Durkheim kültürler arasındaki farklılıkları giderme özelliği nedeniyle çağdaş uygarlığın eşitlenmesi gerektiğinden sık sık bahsetmiştir. Bu Gökalp'in Durkheim'dan ayrı düştüğü birkaç konudan birisidir (Heyd, 1979: 78-79).

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, Gökalp'in Durkheim'dan etkilenmesi konusunda ortak bir uzlaşma olmasa bile genel olarak bir uzlaşma sağlanmıştır. Ancak Gökalp'in, Durkheim kavramlarını aynen almadığı, bazı konularda ondan farklı düşündüğü de görülmüştür.

1.3.4. Emile Durkheim'ın Atatürk'e ve Cumhuriyet'e Etkisi

Durkheim'ın Atatürk'e doğrudan gözlenebilir bir etkisinin olduğu söylenemez. Ancak bu konuda Atatürk'ün Durkheim'a ve eserlerine olan ilgisinden bahsetmeden geçmek mümkün değildir. Atatürk okuduklarından sentez yapabilen ve bunu yaptığı yeniliklerde kullanabilen ender liderlerden biri olduğu düşünüldüğünde, onun eylemlerinde Durkheim'ın izini görebilmek mümkün olacaktır. Bunu yanı sıra, Cumhuriyet Dönemi'nin eğitimsel anlamda ilk tamiminde Durkheim'ın izlerini görmek mümkündür.

Gökalp, Durkheim'ın Türkiye'deki temsilcisi ve sözcüsü olarak bilinmektedir. Ancak Atatürk Durkheim'ı sadece Gökalp aracılığı ile öğrenmemiş, bizzat kendisi de onun kitaplarını okumuştur. Durkheim'ın *Toplumsal İşbölümü* ve Ahlak konularını içeren eserleri, Cumhuriyet'in ilk döneminde Türkçeye çevrilmiş ve Milli Eğitim Bakanlığı'nca yayımlanmıştır. Atatürk, Durkheim'ın ana yapıtlarını Fransızca asıllarından da okumuştur. 1932 yılında, İstanbul Üniversitesi'nin kitaplığından Durkheim'ın, *De La Division du Travail Social* ve *Le Suicide* adlı kitaplarını, daha sonraki yıllarda ise, *L' Education Morale* ve *L'Allemagne au-desus de tout la*

mentalité allemande et la guerre adını taşıyan iki kitabını getirtip incelediğini bilinmektedir (Turan, 1989: 21).

Toplumsal İşbölümü kitabının önsözünde Özer Ozankaya, II. Meşrutiyet döneminde Gökalp'in öncülüğünde toplumbilim oluşturulmaya çalışırken Durkheim'in etkisinin derin olduğunu ve Cumhuriyet Türkiye'sinin dünya, toplum ve insan anlayışının Durkheimci bir nitelikte taşıdığını düşünmektedir. Ozankaya, "toplumsal olayların doğa olayları gibi bir gerçeklik olduğu, tıpkı onlar gibi doğmalar ya da doktrinlerle değil, bilimsel yöntemin yol ve yordamıyla, anlaşılabilir, açıklanabilir, bilinçle denetlenebilir, düzenlenebilir olduğu anlayışı"nın Türkiye'yi etkilediğini düşünmektedir. Ona göre Cumhuriyetin kuruluş yıllarında Durkheim'in *Toplumsal İşbölümü* ve *Dinsel hayatın İlk Biçimleri* adlı iki kitabının çevrilemesi bu etki açısından önemli bir göstergedir (Durkheim, 2006: 19).

Durkheim'in Türkiye üzerine etkisini inceleyen yabancı yazarlardan Spencer, Durkheim'in kolektif anlayışının Atatürk'ün Partisi tarafından hem çeşitli politik eylemlere hem de anayasadaki siyasi eylemlere yorumlandığını düşünmektedir. 1935'deki Halk Partisi'nin "Anavatan" ve "Ulus" tanımları bu yorumlamaya örnek olarak verilebilir. Bu toplantıda "Anavatan, şu anki politik sınırlarımız içinde kutsal bir ülkedir ki burada Türk milleti geçmiş tarihi ve hala toprakların derinliklerinde geçmiş şan ve şereflerde birlikte yaşamaktadır. Anavatan her türlü bir ayrımcılığı kabul etmeyen bir birlikteliktir" denilmektedir. Ulus ise, "dil, kültür ve ideal bağları ile birbirine bağlayan vatandaşlardan oluşan politik bir birlikteliktir." şeklinde tanımlanmıştır (Spencer, 1958: 652).

Durkheim, Sorbon Üniversitesi'nde verdiği ilk "ilm-i terbiye" dersinde eğitimin amacı konusundaki düşüncelerini dile getirmiştir. Durkheim, bu derste "terbiyenin yegâne ve başlıca gayesi, fert ve menafi'î olmaktan pek uzaktır. Belki terbiye her şeyden evvel cemiyetin asıl kendi varlığının şerâitini mütemâdîyen temdid ettiği vâsıta"dır" demiştir (Durkheim, 1917: 160).

Durkheim eğitim amacı konusundaki görüşleri, Cumhuriyet Türkiye'sine katkısı sağlamıştır. Bu katkıların izlerini, 26 Aralık 1923 Çarşamba günü yayımlanan tamimde görebiliriz. Bu, Cumhuriyet'in ilanında hemen sonra gönderilen ve eğitimin

Cumhuriyet esaslarına göre yapılmasını isteyen, belki de Cumhuriyet Türkiye'sinin eğitimle ilgili ilk tamimidir. Bu tamim, bir milletin eğitimini, "kendi mevcudiyetinin şartlarını temdid eden vasıtalar" olarak tanımlar ve "Ağır bir mücadeleden büyük bir zaferle çıkan Türk Milleti, her sahada ebediyen yaşam kararlarını verirken terbiyesini de bu kararları teyid edecek mahiyette derin inkılâplara uğratarak tesis ve takrir etmek mecburiyetindedir" demektedir (Palazoğlu, 1988: 148). Cumhuriyet döneminin eğitimsel anlamdaki bu ilk tamimi, Durkheim'ın eğitimin amacı ile ilgili görüşü ile aynıdır. Yeni Cumhuriyet varlığının devam etmesi için eğitimi bir araç olarak görmektedir. Bu araç sayesinde millet varlığını sürdürmeye devam edecektir.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, Atatürk'ün Durkheim'a düşüncelerine ilgisi olduğu görülmektedir. Bunu, onun kitaplarını Türkçeye çevirtmesinden ve okumasından anlayabiliriz. Bununla birlikte Durkheim'ın kolektif anlayışının Atatürk'ün partisi tarafından anayasadaki siyasi eylemlerdeki bazı benzerlikler göz ardı edilmemelidir. Bunun yanı sıra Ozankaya'nın Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerinde Durkheimcı anlayışın etkili olduğu hakkındaki görüşü de dikkat çekicidir. Ancak en dikkat çekici konu ise, Cumhuriyetin eğitim ile ilgili ilk tamiminde Durkheim'ın düşüncelerinin izlerinin olmasıdır. Bu da Cumhuriyet döneminin eğitim anlayışında, Durkheim'ın düşüncelerinin etkisi olacağı anlamına gelmektedir.

1.3.5. Ziya Gökalp'in Cumhuriyet ve Atatürk'e Etkisi

Ziya Gökalp'in düşüncelerinin Atatürk üzerinde etkisi olduğu hep söylene gelmiş olmakla birlikte bu konuda kayda değer çalışmalar yapılmamış, yapılan çalışmaların da sınırı iyi çizilememiştir. Çalışmanın bu kısmında, Gökalp'in düşüncelerinin Atatürk ve Cumhuriyet üzerindeki etkileri açıklanmaya çalışılmıştır. Bu etkilenme, Gökalp'in Durkheim'dan etkilenmesi ve dolaylı olarak onun Atatürk'e etkisi bağlamında ele alınmıştır. Ancak buradan Atatürk'ün sadece Gökalp'den etkilendiği anlamı çıkarılmamalı, onun düşüncelerine katkısı bağlamında ele alınmalıdır.

Türk devrimlerinin düşünsel kaynakları araştıranlar ve Kemalizm'e bir ideolog arayanlar, en çok Ziya Gökalp üzerine durmuşlardır (Turhan, 1989: 18). Ziya Gökalp'in kızı Hürriyet Gökalp, Atatürk'ün babasına yakın ilgisini olduğunu, Atatürk'ün, Ziya Gökalp'in eserlerini küçük yaşlardan beri okuduğunu, memleketeye getirdiği sosyoloji ilmini benimsediğini düşünmektedir. Hürriyet, Atatürk'ün birçok konuşmasında "hislerimin babası Namık Kemal ve fikirlerimin babası Ziya Gökalp'tir" dediğini ileri sürmüştür (Gökalp, 2005: 9).

Ayrıntılara inilmeksizin bakıldığında Gökalp'in fikir ve görüşleri ile Atatürk'ün düşünceleri ve uygulamaları arasında genel bir benzeyiş ve uyum olduğu görülmektedir (Turhan, 1989: 18). Bu benzeyiş ve uyum nedeniyle, çalışmanın bu kısmında bu konuya açıklık getirilmeye çalışılmıştır.

Gökalp, *Yeni Mecmua* da sistemin esasını teşkil eden fikirlerini ortaya koymuştur. *Küçük Mecmua*'da bu fikirlerini teşkil eden yeni şartlara göre yeniden ele alarak, kurulmakta olan yeni devleti şekillendirecek fikirlerini yayımlamıştır. İleri sürdüğü fikirler, yeni devrin getirdiği şartlara uygun olarak yeniden gözden geçirilmiş eski fikirlerden ibarettir. Türkçülük, özellikle siyasi kurumlarla ilgili görüşleri Halk Fıkrası'nın fiili durumuna uygulanmaktaydı (Korkmaz, 1994: 242-243).

Gökalp, yaptığı çalışmalardan ve yazılarından sonra, Atatürk'ün dikkatini çekmiş ve Ankara'ya davet edilmiştir. Ankara'ya geldikten sonra Atatürk ile

tanışmak istemiş; ancak bir türlü onunla görüşme fırsatını bulamamıştır. Birgün Atatürk ve eşi Ziya Gökalp ile tanışmak istediklerini söylemişlerdir. Sonunda Gökalp Atatürk ile tanışmıştır. Hem Atatürk hem de Latife Hanım ona iltifat etmişler ama Gökalp iltifat dolu cümlelere hep kısa cevaplar vermiştir. Kendisi ile ilgili ilmi konular açıldığında ise hararetle bir şekilde konuşmaya başlamıştır (Şapolyo, 1943: 163).

Gökalp, milli bir kahraman olan Atatürk'e hayran olmuştur. Devrimci olan Atatürk, onun idelalarını daha dinamik bir şekilde gerçekleştirmesi için önemli bir fırsattır (Şapolyo, 1943: 165). Gökalp, politik liderlik açısından aktif bir rol almamasına rağmen, Atatürk rejiminin yönlendirilmesinde ve sosyal değişimlerin arkasında entelektüel bir güç olmuştur (Spencer, 1958: 649).

Gökalp'in Ankara'ya gelişinden sonra neden çağrıldığı daha iyi anlaşılmıştır. Çünkü Türkiye Büyük Millet Meclisi feshedilmiş ve Nisan ayında seçimlerin yapılmasına ve Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin fıkra haline getirilmesine karar verilmiştir. Bu nedenle Gökalp'ten öncelikle fıkranın "umde"lerini tespit etmesi istenmiştir. Gökalp'in hazırladığı ve siyasi tarihe "Dokuz umde" olarak geçen bu seçim beyannamesi Mustafa Kemal tarafından 8 Nisan 1923'te yayımlanmıştır (Korkmaz, 1994: 246-247).

Gökalp, Ankara'ya geldikten sonra çeşitli heyetlerde görev almıştır. Öncelikle Maarif Vekilliği'nin "Telif ve Tercüme Heyeti Reisliği"ne atanmıştır. Bu heyetin başkanı olduğu süre içerisinde birçok eseri sahibinden satın alarak bastırmıştır. Gökalp'in en önemli amacı, dünya klasiklerini bir program altında Türkçeye çevirttirmektir. Bu konuda, tercüme yapılacak eserlerin listesini hazırlayarak, bunlara müracaat etmiştir. Ancak istediği biçimde başarılı olamamıştır (Şapolyo, 1943: 160).

Gökalp, Cumhuriyet ilan edildikten sonra "1. Heyeti İlmiye" ve "Vagon Toplantısı" olmak üzere iki önemli toplantıya katılmıştır. Bunlardan "1. Heyeti İlmiye" bugünkü Milli Eğitim Şuraları'nın temelini oluşturmuştur. Bu toplantılarda yeni eğitim düzeninin temelleri atılmıştır. "Vagon Toplantısı" ise, yeni kurulan devletin rejimi belirlemeyi amaçlamaktadır (Korkmaz, 1994: 252).

1. Heyeti İlmîye'den önce okul müfredatları eskisi gibidir. Okullarda öğrencilerin sarık sarması fikri ortalıklarda dolaşmaktadır. Okulun ilk kısımlarında Kur'anı Kerim Dersleri vardır. İlkokullarda hala Vahdettin'in resimleri vardır. Heyet'i İlmîye bu sorunlara çözüm bulmaya çalışacaktır (Şapolyo, 1943: 161). Heyeti İlmîye bu konulara çözüm bulmak için toplanmıştır.

“1. Heyet'i İlmîye” toplantısında, ilköğretimin altı yıla çıkarılması, ilkokul 1. ve 2. sınıfların 30'u diğerlerinin 40'ı aşmaması, zorunlu eğitim yaşındaki çocukların yabancı okullara gidemeyecekleri, küçük köyler için yatılı bölge ilkokulları açılması, din dersi öğretmenlerinin seçiminde diğer öğretmenler gibi bazı şartlar aranması ve sultani adının liseye çevrilmesi gibi temel konular görüşülerek karara bağlanmıştır (Akyüz,1999: 348). Gökalp bu heyete katılmış ve bazı önerilerde bulunmuştur. Onun bu konuda öne sürdüğü fikir, köy okullarına önem vermek, Türk milletinin en saf dehalarının köylerde olduğunu söylemek olmuştur Heyet aldığı kararlardan sonra dağılmıştır (Şapolyo, 1943: 161). Bu toplantıda alınan kararların altında Gökalp'in de imzası bulunmaktadır. Gökalp dışındaki diğer katılımcılar da ikinci meşrutiyetin etkisi altında kalanlardır. Bu nedenle Cumhuriyet dönemi eğitim politikalarına Gökalp'in etkisi olduğunu söyleyebiliriz.

Gökalp'in katıldığı diğer bir toplantı olan “Vagon Toplantısı”, 15 Ağustos 1923'de Ankara İstasyonu'ndaki Kalem'i Mahsus'da, Mustafa Kemal'in Heyet'i İlmîye üyeleri ve diğer kişilerle yapılan toplantıdır. Gökalp'in de katıldığı bu toplantıda Türkiye'nin rejimi, doktrin ve inkılâpları görüşülmüştür (Korkmaz, 1994: 253). Mustafa Kemal'in öteden beri fikri, yeni devleti hiçbir devlete benzemeyen şekilde kurmaktır. Bu nedenle Osmanlı İmparatorluğundan kalma ne varsa hepsini kaldırıp, yerine yenilerini koymak istiyordu. Gökalp, bu toplantılarda Monarşi, Meşrutiyet ve Cumhuriyet olmak üzere üç çeşit devlet şekli olduğunu söylemiştir. Gökalp'e göre, yeni kurulan devlet milli egemenlik esasına dayandığı için, devlet şeklinin Cumhuriyet olması gerektiğini ileri sürmüştür (Şapolyo, 1943: 163).

Atatürk, Gökalp'i milletvekili yapmak istemiştir. Gökalp, II. Dönem Büyük Millet Meclisi'ne Diyarbakır'dan milletvekili olarak seçilmiştir. Birinci Büyük Millet Meclisi, çöken devletin tekrar ayağa kalkmasını sağlamıştır. İkincisi ise, Cumhuriyetin ilanı ve yeni yapılacak olan inkılâpların temellerini hazırlamıştır.

Gökalp de yeni kanunlar yapmakta olan bu mecliste üye olarak bulunmaktadır. Bu dönemlerde Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Halk Partisi adını almıştır. Atatürk de Halk Partisi'nin ilkelerini (Dokuz Umde'yi) memleketi gezdikten sonra ilan etmiştir. Gökalp, Halk Partisi'nin Dokuz Umde'sini açıklayarak *Doğru Yol-Hâkimiyeti Milliye ve Umdelerin Tasnif, Tahlil ve Tefsiri* adıyla yayımlamıştır (Şapolyo, 1943: 164). Gökalp, milletvekili olduğu dönemde, mecliste bazı fikirleri savunmuştur. Bunlar, Tevhidi Tedrisat (Eğitim Birliği), mahkemelerin birleştirilmesi ve aile hayatının düzenlenmesi konularıdır (Şapolyo, 1943: 166).

Gökalp, *İslam Terbiyesinin Mahiyeti* adlı makalesinde, çocuklara üç tür eğitim verildiğini söylemektedir. Bunlardan birincisinde, ulusal dil ve edebiyat, ulusal tarih öğretilmektedir. İkincisinde, Kuran-ı Kerim tecvid, ilm-i hal gibi dinsel dersler ve İslam tarihi ile İslam dilleri okutulmaktadır. Üçüncü olarak ise, matematik, doğa bilimleri gibi bilimleri öğretilmektedir (Gökalp, 1985: 13). Gökalp bu farklı eğitim şekline rahatsızdır. Çünkü bu üç farklı eğitim, toplumda bir birlik olmasını engellemektedir. Çünkü toplumda birlikteliğin olması için eğitimde birliğin olması gerekmektedir.

Toplumsal dayanışmanın sağlanmasında eğitim birliğinin çok önemi vardır. Tevhid-i Tedrisat, bütün vatandaşlar arasında fikir ve his ayrılığına yol açan bütün kültür ve eğitim farklılıklarının giderilmesini hedeflemiştir. Cumhuriyetin kuruluş yıllarında birçok yasa ve uygulamanın başlıca amacı değilse bile, amaçlarında biri, duygu ve düşüncelerde duygu ve düşüncelerde birlik yaratarak ulusal birliği sağlamaktır (Ünder, 1999: 81).

Mustafa Kemal'in "Öğretimin Birleştirilmesi"ne (Tevhid-i Tedrisat) yönelirken, eğitimin kozmopolit yapıda olduğu, eğitim ve öğretimde birleştirme olmadıkça ruh ve düşünce yönünden uyumlu bir ulus olmamıza olanak bulunmadığını belirten Gökalp'ten esinlendiğini söylenebilir (Turan, 1989: 20).

Yeni meclisin en önemli işlerinden biri de Anayasada yapılacak değişikliklerdir. Bu konu ile ilgili bir komisyon seçilmiş ve Gökalp bu komisyona üye olarak seçilmiştir. Komisyonda birçok konunun şekillenmesinde katkısı olmuştur (Erişirgil, 1984: 204).

Yukarıdaki açıklamaların ışığında Gökalp'in Atatürk ve Cumhuriyet üzerine etkisi olduğunu söyleyebiliriz. Gökalp, Diyarbakır'dan Ankara'ya geldiğinde bazı heyetlerde görevler almış, yeni kurulan Cumhuriyetin şekillenmesinde etkisi olmuştur. Gökalp ilk olarak, Telif ve Tercüme Heyeti Başkanlığına atanmış, çocuklara faydası olabileceğini düşündüğü klasik eserlerin Türkçeye çevrilmesi için çaba harcamıştır. Daha sonraki dönemlerde, "1. Heyeti İlmiye" ve "Vagon Toplantısı"na katılmıştır. Heyet-i İlmiye toplantısında, ilköğretimin 6 yıla çıkarılması, sultanilerin liseye çevrilmesi gibi konularda alınan kararlarda onun da imzası vardır. Vagon Toplantısı'nda Türkiye'nin rejimi, doktrin ve inkılâpları görüşülmüştür. Bu toplantıda yeni kurulan devletin yönetim şeklinin Cumhuriyet olması gerektiği konusunda görüş beyan etmiştir. Gökalp, Atatürk'ün isteği üzerine Diyarbakır'dan milletvekili olarak seçilmiştir. Milletvekili seçildiği dönemde, bütün vatandaşlar arasında fikir ve his ayrılığına yol açan, bütün kültür ve eğitim farklılıklarının giderilmesi için Tevhid-i Tedrisat kanununun çıkarılması gerektiğini ileri sürmüştür. Gökalp, yeni bir anayasanın oluşturulması çalışmalarına katılmıştır. Bütün bu çalışmalarda Gökalp'in olması, onun Atatürk ve Cumhuriyet dönemi Türkiye'sine etkisi olabileceğini göstermektedir.

BÖLÜM II: TOPLUMSAL DAYANIŞMA VE EĞİTİM

Durkheim'a göre, her toplum varlığını sürdürebilmek için, toplumsal dayanışmaya ihtiyaç duymaktadır. Bu dayanışmayı, bireylerin inanç ve tutumları konusundaki benzerlikler sağlamaktadır. Eğitimin başlıca amaçlarından biri, bu benzer inanç ve tutumları oluşturmak, korumak ve güçlendirmek olmuştur (Durkheim, 1950: 95).

Bu nedenle, çalışmanın ikinci bölümünde önce, toplumsal dayanışma kavramı açıklanmış, toplumsal dayanışmayı etkileyen faktörler üzerinde durulmuştur. Sonra, dayanışmanın iki türü olan mekanik ve organik dayanışma, Durkheim ve Gökalp'in ele alışları bakımından incelenerek aralarındaki benzerliklere ve farklılıklara değinilmiştir. Daha sonra, dayanışmayı güçlendirmek için nelerin yapılması gerektiği üzerinde durulmuştur. En sonunda ise, toplumsal dayanışmanın aracı olan eğitimin, toplumsal dayanışmanın sağlanmasındaki fonksiyonu üzerinde durulmuştur.

2.1. TOPLUMSAL DAYANIŞMA

Bu başlık altında, dayanışma ve toplumsal dayanışma kavramlarının tanımları yapılarak, toplumsal dayanışmayı güçlendirme yollarının neler olması gerektiği üzerinde durulmuştur.

2.1.1. Toplumsal Dayanışma Nedir?

Dayanışma, Emile Durkheim'a ait sosyolojik bir kavramdır. Bundan dolayı, dayanışmayı tanımlarken ve açıklarken ağırlıklı olarak Emile Durkheim tanımlamaları üzerinde durulacaktır.

Dayanışmanın sözlük anlamı, “bir topluluğu oluşturanların duygu, düşünce ve ortak çıkarlarla birbirlerine karşılıklı bağlanması, tesanüt”tür (Türk Dil Kurumu, 2005: 479). Toplumsal dayanışma ise, “toplumun kurum ve kuruluşlarıyla ortak değerleriyle birleşmesi, birlikte hareket etmesidir” şeklinde tanımlanmıştır (Türk Dil Kurumu, 2005: 1994).

Durkheim'a göre dayanışma, “birçok bilinç durumunun bir toplumun bütün üyelerinde ortaklaşa bulunmasından dolayı oluşan bir toplumsal olgudur”

(Durkheim, 2006: 141). Durkheim'in *Toplumsal İşbölümü* kitabındaki söylediklerinden hareketle dayanışmayı, toplumun üyelerini bir arada tutan ve onlardan bir bütün oluşturan bağlar olarak görebiliriz.

Sosyolojiyi geçmişte ve günümüzde uğraştıran temel sorunlardan biri toplumsal düzen, Durkheim'in tabiriyle toplumsal dayanışma problemidir. Toplumsal dayanışmanın nasıl sağlanacağı ve sürdürüleceği konusu önemli bir konudur. Özellikle Fransa'nın yaşadığı siyasal karışıklıkların ortasında yaşayan Durkheim için toplumsal dayanışma (toplumsal düzen) konusu, temel bir sorun olmuştur (Slattery, 2007: 114).

Temel bir sorun olan toplumsal dayanışma, Emile Durkheim'in çalışmalarının başlıca temalarından biri olmuştur. Toplumsal dayanışma, Toplumdaki ahlaki düzenin ve buna bağlı olarak toplumsal düzenin kaynaklarıyla ilgilidir. Durkheim özellikle bireyciliğin, toplumsal bozulmanın ve ahlaki çeşitliliğin yükselmekte olduğu bir çağda, birey ile toplum arasındaki bağı incelemeyi amaçlamıştır (Marshall, 1999: 740).

Durkheim, *Toplumsal İşbölümü* adlı kitabını toplumsal dayanışmaya ayırmıştır. Geleneksel toplumların basit sosyal yapılarını, modern toplumların karmaşık işbölümüyle karşılaştırarak analiz etmiş ve toplumları mekanik ve organik dayanışma olarak iki toplumsal düzen biçimine ayırmıştır (Slattery, 2007: 114).

Geleneksel toplumlar, topluluklar ya da gruplarda ilişkiler yüz yüze veya mekanik olup, işbölümü çok zayıftır. İnsanların çoğu genelde aynı işi yapmaktadırlar. Bireylerin davranışlarını düzenleyen, ortak bir ahlak ve değerler sistemi söz konusudur. Mekanik toplumlarda, kolektif bilinç hâkim durumdadır ve bireyselliğe çok az yer vardır. Ancak toplumlar modernleştikçe işbölümü gelişmeye ve mekanik dayanışma topluma dar gelmeye başlamıştır. Toplumdaki farklılaşmalar artıkça kolektivizmin yerini bireycilik, homojenliğin yerini heterojenlik almıştır. Durkheim'a göre organik dayanışmanın özünü, herkesin karşılıklı bağımlılık içinde olduğu modern toplumların sanayi ekonomilerini ayakta tutan karmaşık işbölümünü oluşturmaktadır (Slattery, 2007: 115).

2.2. MEKANİK VE ORGANİK DAYANIŞMA

Yukarıda dayanışmayı birçok bilinç durumunun bir toplumun bütün üyelerinde ortaklaşa bulunmasından dolayı oluşan bir toplumsal olgu olarak tanımlamıştık. Dayanışmanın iki türü vardır: mekanik ve organik dayanışma. Şimdi bunları daha ayrıntılı olarak açıklayalım.

2.2.1. Ortak Bilinç ve Mekanik Dayanışma

Bir toplumun üyeleri arasında dayanışma olabilmesi için aralarında ortak değerler olmalıdır. Bunu sağlayacak olan ortak bilinçtir. Durkheim'a göre ortak bilinç, bir toplumu oluşturan üyelerin ortalamasında yaşayan inanç ve duyguların tümünün kendine özgü oluşturduğu sisteme denilmektedir (Durkheim, 2006: 109).

Ortak bilinç, nasıl fark edilebilir, nasıl görülür hale gelir? Durkheim bunu yasaları inceleyerek cevaplar. Ortak bilinç, ölüçüp, gözlenebilecek bir şey değildir. Ancak etkileri yoluyla anlaşılabilir. Bu nedenle ortak bilincin tek bir organının olmadığı söylenebilmektedir. Toplumun her yanında yaygın ve dağılmış durumda bulunmaktadır. Bireylerin içinde buldukları özel koşullardan bağımsızdır; bireyler geçici, o ise kalıcıdır. Kuşaktan kuşağa değişmez, aksine kuşakları birbirine bağlar. Bireylerde ortaya çıkmakla beraber, bireysel bilinçlerden apayrı bir şeydir (Durkheim, 2006: 109–110). Ortak bilinç, bireyler ve kuşaklar değişse bile kalıcı özelliğe sahip olduğu için kurumsal bir nitelik taşımaktadır.

Ortak bilincin “iç ve dış her türlü düşman”a karşı korunması gerekmektedir. Bunu gerçekleştirecek olan da yönetim erkidir. Yönetim erki, ortak inanç, gelenek ve adetlere uymayı sağlar. Bunu yaparken, ortak bilinci canlı tutarak, onu iç ve dış düşmana karşı korumaktadır (Durkheim, 2006: 114).

Ortak bilince ağır bir saldırı olduğu takdirde, saldırıya uğrayan grup hep birlikte tehlikeye karşı birleşirler. Deyim yerindeyse bir araya gelirler. Bu durumda birbirine benzeyenler bir araya gelmeye başlarlar. Topluluğun bu kadar birbirine yaklaşması, düşüncelerin birbirini daha derinden etkilemesini sağlar; her türlü toplu halde davranışı kolaylaştırır. Tek tek her bilinçte yer bulan duygusal tepkiler birleşmek için en uygun ortamı bulurlar. Burada birleşen duygular tekdüze

duygulardır. Bunlar birleşerek bireyselliğini yitirip, toplumsallaşırlar. Eğer ortak bilinci inciten, ona zarar veren şeyler varsa, bunlar suçtur (Durkheim, 2006: 135). Bir eylem ortak bilinci incittiği için suç olmuştur. Bir edim suç olduğu için kınanmamakta aksine kınandığı için suç olmaktadır. Kaynağı ve kapsamı ne olursa olsun, belli bir güç ve açıklıkta bulunan bir duyguyu inciten her edim suçtur (Durkheim, 2006: 111).

Cezanın işlevi de ortak bilinci canlı tutmaktır. Ortak bilinci inciten suçlar cezalandırılır. Ceza, toplumun örgütlü bir kuruluş aracılığıyla, kimi davranış kurallarına aykırı davranan üyelerine uyguladığı değişik şiddet derecelerindeki tutkulu bir tepkiden oluşmaktadır (Durkheim, 2006: 127). Cezanın işlevi, ortak bilinci tam anlamıyla canlı tutarak toplumsal uyumun bozulmasını önlemektir. Toplumun duygusal tepkisi ile giderilemeyecek olursa toplumsal bilincin gücü yitirilmiş olacaktır. Bunun sonucu olarak toplumsal dayanışma gevşeyecektir (Durkheim, 2006: 139). Ortak bilincin zayıflamaması için onu inciten suçların cezalandırılması gerekir. Böylelikle ortak bilinç canlı tutularak toplumsal uyumun bozulması engellenmiş olacaktır.

Durkheim'a göre, insanlarda iki bilinç vardır. Biri teker teker her insanda, her bireye özgü olan ve birey olarak niteliğimizi belirleyen durumlar; diğeri ise toplum için geçerli olan durumlardır. Birincisi sadece insanların bireysel kişiliğini simgeler ve oluşturur; diğeri ise ortak tipi ve dolayısıyla o tipin varlık nedeni olan toplumu simgeler. Toplum içinde yaşayan birey kişisel çıkarları için değil ortak toplumsal amaçlar için çalışır. Bu iki bilinç birbirinden ayrı olsalar da birbirine bağlıdırlar. Çünkü aynı organik temel üzerine dayalı olduklarından tek bir bütünlüğü oluştururlar. Bundan dolayı dayanışma içindedirler (Durkheim, 2006: 137).

Bir toplumu oluşturan bireylerin birbirlerine ait oldukları duygusunu oluşturan bağlar, toplumların gelişmişlik düzeyine göre farklılık göstermektedir. Geleneksel toplumlarda bizlik duygusu egemendir. Bu bizlik duygusunu sağlayan şey, kan bağı, dinsel inanç, dil, tarih birliği, kültür birliği ya da çıkar birliği olabilir. Durkheim'a göre işbölümünün gelişmediği toplumlarda dayanışmayı sağlayan şey, bireylerin dünyaya bakışlarındaki, hayat anlayışlarındaki, değer yargılarındaki benzerliktir; başka deyişle, kolektif duygular, kolektif bilinç ya da vicdandır. İşte, bireyi birtakım

benzerliklerden dolayı topluma bağlayan dayanışmaya türüne mekanik dayanışma denilmektedir (Durkheim, 1964: 138).

Mekanik dayanışma, bireyin gruba yalnızca genel ve belirsiz bir biçimde bağlanmasını sağlamakla kalmaz; onun davranışlarının ayrıntılarını da uyumlulaştırır. Gerçekten de bu ortaklaşa güdüler her yerde aynı olduğundan, her yerde aynı etkilerde bulunurlar. Bundan dolayı etkide buldukları her defasında, bireysel istençler, hep birden ve kendiliğinden aynı yönde harekete geçmektedir (Durkheim, 2006: 137).

Mekanik dayanışmadan kaynaklanan toplumsal bağların gücü üç koşula bağlı olarak değişmektedir:

1. Ortak bilinçle bireysel bilincin arasındaki ilişki oldukça önemlidir. Bunlardan ortak bilinç, bireysel bilinci ne kadar tam kapsarsa ikisi de o kadar güçlü olmaktadır.
2. Ortak bilinç durumlarının ortalama yoğunluğu dayanışma için önemlidir. Bireysel bilinç ile ortak bilincin eşit olduğu durumlarda, ortak bilinç ne kadar canlı ise birey üzerinde o kadar etkili olacaktır. Eğer ortak bilinç zayıf tepkilerden oluşmaktaysa, bireyi ortak tutum ve davranışlar yönünde götürme gücü de aksine zayıf olacak bunun sonucu olarak bireyin kendi doğrultusunda gitme olasılığı artarken, toplumsal dayanışma da zayıf olacaktır.
3. Aynı durumların belirginliğinin çok ya da az olması. İnanç ve uygulamalar ne kadar iyi belirlenmiş ise bireysel sapmalar da o kadar az yer kalacaktır (Durkheim, 2006: 188).

2.2.2. Organik Dayanışma

Toplum içinde işbölümü artmaya başladıkça mekanik dayanışma giderek zayıflamaya başlamaktadır. Artık mekanik dayanışmanın yerine başka bir dayanışmanın gelmesi gerekmektedir. Burada bireysel bilinçlerle birlikte ortak bilincin de gelişip güçlendiğini söylemek doğru olmayacaktır. Toplumlar ilerledikçe kendilerine ve birliklerine ilişkin olarak çok derin duygular edinmektedir. Bu sonucu doğuran yeni bir dayanışmaya ihtiyaç vardır. Ancak bu dayanışma toplumsal işbölümünden doğan bir dayanışma olmalıdır. Çünkü gelişmiş toplumlarda işbölümünden doğacak olanın dışında başka bir toplumsal bağ bulunması olanaksızdır (Durkheim, 2006: 210).

Durkheim'a göre mekanik dayanışma, en güçlü olduğu yerde bile, insanları işbölümü kadar güçlü bir biçimde birbirine bağlamamaktadır; toplumsal dayanışma organik nitelik alma eğilimindedir. İşbölümünün gelişmeye başlamasıyla, ortak bilincin yerine getirdiği rolü zamanla işbölümü almış ve toplum tiplerinin birliğini sağlamıştır (Durkheim, 2006: 211).

Başlangıçta dayanışmanın hemen hemen tek biçimi olan mekanik dayanışma giderek anlamını yitirmiş ve organik dayanışma yavaş yavaş üstün duruma gelmiştir. Dayanışmanın biçimi değiştiğinde, toplumsal yapının değişmeden kalması mümkün değildir. Biri değiştiğinde diğerinin değişmesi gerekmektedir (Durkheim, 2006: 213).

2.2.2.1. Organik Dayanışmanın Temeli Toplumsal İşbölümü

Durkheim, *Toplumsal İşbölümü* adlı eserinde işbölümün toplumsal dayanışmaya olan etkisi üzerinde geniş bir şekilde durmaktadır. İşbölümünü toplumsal dayanışmanın sağlanmasında kritik bir unsur olarak görmektedir. İşbölümünü toplumsal dayanışmanın temeli olarak değerlendirmektedir.

Durkheim'a göre, toplumu oluşturan bireyler her ne kadar yüksek niteliklere sahip olurlarsa olsunlar hiçbir zaman kendi kendilerine yeterli olamayacaklardır. Bundan dolayı insanlar kendilerinde bulunmayan özellikleri arayacaklar ve diğer insanlarda kendisinde eksik olan özellikleri görerek kendisinde daha az eksiklik hissedeceklerdir. Her insan kendi kişiliğine uygun olacak işlevi yerine getirecek, biri

diğerine yol gösterecek diğeri yapacak ve insanlar arasında çıkar bağı oluşacaktır. İşte insanlar arasında bu sevgi bağlarını oluşturan işbölümüdür. İşbölümünün işlevi, iki ya da daha çok kişi arasında bir dayanışma duygusu uyandırmasıdır (Durkheim, 2006: 82–83).

Durkheim'a göre, “işbölümünün en belirgin özelliği bölünmeye uğrayan işlevlerin verimliliğini artırması değil, onları dayanışma içine sokmasıdır. İşbölümü toplumların güzelleştirilmesi ya da iyileştirilmesi değil, onsuz var olamayacak toplumların varlığını olanaklı kılmaktadır” (Durkheim, 2006: 87).

İşbölümü, çağdaş toplumlarda da toplumsal dayanışmayı bütünleştirip birlik sağlayacak bir unsurdur. Büyük siyasal toplumlarda denge ancak işlerin uzmanlaşmasıyla korunabilecektir. Bu toplumlarda işbölümü toplumsal dayanışmanın tek olmasa bile en önemli kaynağıdır (Durkheim, 2006: 89).

Bir toplumun üyeleri arasındaki dayanışma ne kadar kuvvetli ise, gerek birbirleri ile gerekse bir bütün olarak toplumsal küme ile o kadar çok ve değişik ilişkiler içinde bulunmalıdır. Eğer insanlar birbirleriyle seyrek karşılaşıyorlarsa, birbirlerine olan bağımlılıkları da daha zayıf olacaktır. Tam tersi durumda ise toplumsal dayanışma daha güçlü olacaktır. Yani, bir toplumdaki insan ilişkilerini düzenleyen kurallar ne kadar fazla ise dayanışma da o kadar fazla olacaktır (Durkheim, 2006: 92).

2.2.2.2. Organik Dayanışmanın Ortaya Çıkışı

İşbölümü sonucu ortaya çıkan dayanışma tümünden başka niteliktedir. Mekanik dayanışma, bireylerinin birbirlerine benzemesini gerektirirken, organik dayanışma, onların birbirlerinden farklı olmalarını gerektirmektedir. Mekanik dayanışma ancak bireylerin kişilikleri toplumsal kişilik içinde eridiği ölçüde olanaklı iken, bu tür dayanışma, her bireyin kendine özgü bir etkinlik alanı, dolayısıyla bir kişiliği olduğu ölçüde olanaklıdır. Yani, ortak bilincin kendisinin düzenleyemediği bu özel işlevlerin düzenli olarak yerine getirilebilmesi için bireysel bilincin bir bölümünün özgür bırakılması gerekir; bu alan ne kadar geniş olursa, bu dayanışmadan ileri gelen uyum da o kadar güçlü olacaktır. Bir yandan işbölümü ilerledikçe her birey topluma sıkı bir

şekilde bağımlı olmakta, diğer taraftan da her bireyin yaptığı iş uzmanlaştıkça daha kişisel nitelik almaktadır. Bu dayanışma türünde parçaların bireyselliği geliştiği ölçüde bütünün de bireyliği gelişmektedir. Toplumun öğelerinden her birinin kendine özgü hareket etme olanağı artıkça, toplumun da bir bütün olarak hareket etme olanağı artacaktır. Bu dayanışma gelişmiş canlılarda görülene benzemektedir. Gerçekten bu canlılarda her organın kendine özgü bir fizyonomisi, bir özerkliği vardır ama bununla birlikte parçaların bu bireyselleşmesi arttıkça organizmanın bütünlüğü o ölçüde daha güçlü olmaktadır. Bu benzerliklerden dolayı işbölümünde ileri gelen bu dayanışmaya organik dayanışma denilmektedir (Durkheim, 2006: 163–164).

İşbölümünün geliştiği modern toplumlarda bireycilik gelişmiştir; kolektif vicdan dağılmıştır. Farklı işlevleri yerine getiren bireylerin dünyaya bakışları, hayat anlayışları farklılaşmıştır. İşbölümü, bu tür toplumlarda, hizmetlerin değiş tokuşuna yol açmış; karşılıklı yükümlülükler ve bağımlılıklar doğurmuştur (Durkheim, 1964: 131).

Fakat işbölümü, toplumun üyelerini otomatik olarak birbirine bağlamamaktadır. Sadece çıkar birliğine dayanan bir toplumdaki istikrar güvenilir değildir. Çünkü çıkar birliği sona erince, dayanışma da sona erer. Organik dayanışmanın hâkim olduğu toplumlarda da işbirliğini istikrarlı hale getirebilmek için yasal düzenlemelerin, meslek ahlakının ve ortak kültürün olması gerecektir (Durkheim, 1964: 203–204).

Organik dayanışmanın hâkim olduğu toplumlar, benzer ve türdeş parçaların birbirine eklenmesi olmayıp, her biri özel role sahip olan kendileri de farklı parçalardan oluşan farklı organlar dizgesi niteliğindedirler. Toplumsal öğeler aynı nitelikte olmadıkları gibi aynı biçimde düzenlenmiş değildirler. Ne bir zincirin halkaları gibi doğrusal bir biçimde üst üste dizilmişlerdir ne de birbirlerinin içine girmişlerdir; organizmanın geri kalan kesimi üzerinde düzenleyici etkide bulunan bir merkezi organın çevresinde eş güdülmüş ve astlık-üstlük bağları içinde konulmuşlardır. Bu organın kendisi başkalarına bağımlı olduğu gibi diğerleri de ona bağımlıdır (Durkheim, 2006: 221).

Durkheim, Spencer ve liberal iktisatçıların toplumsal dayanışmaya ilişkin görüşlerini eleştirir. Spencer'a göre toplumdaki dayanışma bilinçli, iradi bir çaba ve müdahaleyi gerektirmez, kendiliğinden oluşmaktadır. Spencer, toplumdaki dayanışma ve uyum için, her bireyin kendini düzende özel bir işleve vakfetmesini, olayların zorlamasıyla başkalarıyla dayanışma halinde olmasını yeterli bulmaktadır. Bu olursa, dayanışma kendiliğinden olacak ve onu ne yaratmak ne de sürdürmek için herhangi bir zorlayıcı güç gerekmeyecektir. Toplum, kendiliğinden kurulmuş olan uyumu güven altına almak için müdahale etmek zorunda değildir. Dayanışma ve uyum için toplumun, sadece bireylerin birbirlerine zarar vermemesini sağlaması yeterlidir. Ancak Durkheim, Spencer'ın, toplumsal uyumu, toplumsal dayanışmanın temeli sayan düşüncesini doğru bulmakla birlikte, bu nedenin toplumsal dayanışmayı doğuruş biçimi ve dolayısıyla onu toplumsal dayanışmanın niteliği konusunda yanılgıya düşürdüğünü ileri sürmektedir (Durkheim, 2006: 239). Ona göre sanayi toplumlarında kendiliğinden oluşan bir otomatik dayanışma yoktur (Durkheim, 2006: 241).

Durkheim'a göre Comte, işbölümünün bir dayanışma kaynağı olduğunu kabul etse de bu dayanışmanın kendine özgü olduğunu ve yavaş yavaş toplumsal benzerliklerden kaynaklanan dayanışmanın yerine geçtiğini anlayamadığını düşünmektedir. Bu yüzden işlevlerin çok uzmanlaştığı yerlerde bu tür dayanışmaların silinmekte oluşunu gözlemlerken bunu sağlıklı bir olay, aşırı uzmanlaşmadan dolayı toplumsal uyuma yönelmiş bir tehdit olarak gördüğü için Comte'un yanlış bir değerlendirme yaptığını düşünmektedir. Durkheim, ortak bilinçteki zayıflamanın olağan bir olay olduğunu düşünmektedir. Kimi durumlarda organik dayanışmanın, olması gereken bir durumda bulunmaması, mekanik dayanışmanın alanının daralmasından değil, organik dayanışma için gerekli koşulların tümüyle sağlanamamasından kaynaklanmaktadır (Durkheim, 2006: 417).

Sonuç olarak Durkheim'a göre, işbölümü, her bireyi iktisatçıların deyişiyile bir deyişimci yaptığı için değil, insanları sürekli biçimde birbirine bağlayan tam bir haklar ve ödevler dizgesi yarattığı için dayanışmaya yol açmaktadır. Toplumsal benzerliklerin kendilerini koruyan bir hukuk ve bir ahlak ortaya çıkarması gibi, işbölümü de bölünen etkinliklerin barış ve düzen içinde birbirleriyle yarışmasını

sağlayacak kuralları ortaya çıkaracaktır. İktisatçıların, işbölümünün ne yoldan olursa olsun yeterli bir dayanışma yaratacağına inanmaları ve bundan dolayı insan toplumlarının yalnızca ekonomik nitelikli birleşmelere dönüşebileceğini ve dönüşmesi gerektiğini savunmaları, işbölümünün yalnızca bireysel geçici çıkarlardan etkilendiğini sanmalarından kaynaklanmaktadır. İşbölümü bireyleri değil toplumsal işlevleri karşı karşıya getirmektedir. Ama toplum, bu işlevlerin görülüş biçimiyle ilgilidir ve onlar arasındaki yarışmanın düzenli olup olmadığına bağlı olarak toplumda sağlıklı olur. Demek ki toplumların varlığı buna bağlıdır ve işlevlerin bölünmesi arttıkça bağımlılıkta artmaktadır. Böylece işbölümü arttıkça da dayanışma artacaktır (Durkheim, 2006: 462–463).

İşbölümündeki değişiklikler toplumsal yapı açısından oldukça kapsamlı sonuçlara sahiptir ve daha önemli sonuçlardan bazıları iki dayanışma tipi –mekanik ve organik dayanışma– arasındaki farklılıklarda kendini göstermektedir.

1. Mekanik dayanışma işbölümünün gelişmediği ilkel toplumlarda görülürken, organik dayanışma ise, modern toplumlarda görülmektedir.
2. Mekanik dayanışma bireylerinin birbirlerine benzemesini gerekir; insanları birbirine bağlayan şey, tümünün benzer etkinliklerde bulunması ve benzer sorumluluklara sahip olmalarıdır. Organik dayanışma ise bireylerin birbirlerinden farklı olmalarını gerektirmektedir. İşbölümü ne kadar çok olursa dayanışma o kadar fazla gerçekleşmektedir.
3. Mekanik dayanışma ancak birey kişilikleri toplumsal kişilik içinde eridiği ölçüde olanaklı iken, organik dayanışma, her bireyin kendine özgü bir etkinlik alanı, dolayısıyla bir kişiliği olduğu ölçüde olanaklıdır. Yani, ortak bilincin kendisinin düzenleyemediği bu özel işlevlerin düzenle yerine getirilebilmesi için bireysel bilincin bir bölümünün özgür bırakılması gerekir; bu alan ne kadar geniş olursa, bu dayanışmadan ileri gelen uyum da o kadar güçlü olacaktır. Birey, bir yandan işbölümü ilerledikçe her birey topluma sıkı bir şekilde bağımlı olmakta, diğer taraftan her bireyin yaptığı iş uzmanlaştıkça daha kişisel nitelik almaktadır. Bu dayanışma türünde parçaların bireyliği geliştiği ölçüde bütünün de bireyliği gelişmektedir.

4. Mekanik dayanışma da insanlar arasında benzerlikler fazla olduğu için insanlar arasında rekabet olma olasılığı fazla iken, organik dayanışmalı toplumlarda herkesin alanı farklı olduğu için insanlar arasında rekabet fazla olmayacaktır. (Durkheim, 2006: 164).

İşbölümünün geliştiği sanayi toplumlarında zamanla bunalımlar ortaya çıkmıştır. Bu bunalımlar sonucunda insanlarda intihar etme eğilimi başlamıştır (Durkheim, 2002: 417). Bu eğilim, insanların topluma bağlanma oranları düştükçe artmaktadır. Bu intiharları engellemek ve toplumsal dayanışmayı yeniden sağlamak gerekmektedir. Durkheim'a göre, bunu sağlayacak en önemli araç eğitimidir. Buradaki eğitim, insanı yaşamda belli bir amaca kavuşturacak ve insanların duygu ve düşüncelerini geliştirecek nitelikte olmalıdır. Bu şekildeki eğitim insanın ahlaki karakterine güç ve direnç verecektir. Böylece intiharin kökünün kurutulması için, önemli bir adım atılmış olacaktır (Durkheim, 2002: 437). Sonuç olarak, insanlara toplumsal dayanışmayı artırıcı nitelikte eğitim verildiğinde intiharlarda azalma meydana gelecektir.

Durkheim'da, mekanik ve organik olmak üzere iki tür dayanışma olduğu görülmüştür. Bunlardan mekanik dayanışmada, bireylerin dünyaya bakışlarındaki, hayat anlayışlarındaki, değer yargılarındaki benzerlikler dayanışmayı sağlamaktadır. Yani, bu dayanışma gücünü benzerliklerden almaktadır. Mekanik dayanışma, toplumların ve işbölümünün gelişmeye başlamasıyla birlikte zayıflamaya ve zamanla işe yaramamaya başlamıştır. Bunun yerini başka bir dayanışma türü olan organik dayanışma almaya başlamıştır. Organik dayanışma, modern toplumlarda görülen bir dayanışma türüdür. İşbölümü, çağdaş toplumlarda gelişmeye başlamış, onları bütünleştirip birlik sağlayacak bir unsur olmuştur. Bu nedenle modern toplumlarda işbölümü, toplumsal dayanışmanın tek olmasa bile en önemli kaynağı haline gelmiştir. İşbölümü, zamanla bunalımlara ve intiharlara yol açsa da, insanlarda dayanışma ve bütünlük sağlayacak bir eğitim verildiği takdirde bu sorun ortadan kalkacaktır.

2.2.3. Ziya Gökalp'te Mekanik ve Organik Dayanışma

Gökalp, dayanışmayı, (şahsiyeti) Durkheim gibi mekanik (kolektif şahsiyet) ve organik (ferdi şahsiyet) olmak üzere ikiye ayırmaktadır (Gökalp, 2005: 54). Ona göre, toplumsal dayanışma köken olarak topluma ait olup olup, her toplumun kendine özgü ortak bilinci (toplumsal vicdan) vardır. Ortak bilinç, o toplumdaki ortak duyguların, ortak inanç ve amaçların toplamından ibarettir. Toplumsal dayanışmayı meydana getiren işte bu ortak bilinçtir. Toplumsal dayanışma toplumda mevcut olunca, doğal olarak toplumun çoğu bireylerinde de mevcut olur. Zaten çoğunlukta bulunmayan bir bilincin, ortak bilinç olması mümkün değildir (Gökalp, 2005: 54–55).

Gökalp'e göre, ilkel (iptidai) toplumlarda bireyleri topluma (cemiyete) bağlayan dayanışma, ortak (müşterek) değerlerden, yani kolektif vicdandan ibarettir. Bu devirde işbölümü, ilkel biçimde doğmaya yüz tutmuştur. Buna göre, bu devirde dayanışma, bireylerde yalnız kolektif bilinç ile var olabilir. Birey, kolektif bilinçten, ortak duygulardan ne kadar çok taşıyorsa, o kadar kuvvetli bir dayanışmaya sahip olur. Fakat bu dayanışma, bireylerde belirlemekle birlikte, bireysel değil, kolektiftir (Gökalp, 1992: 205–206). Yani işbölümünden önceki devirlerde her toplumun üyesinde yalnız toplumsal nitelikte bir dayanışma mevcuttur. Bundan dolayı, bir toplumun bireyleri bütün duygularda, inançlarda ve ideallerde (mefkûrelerde) birbirine benzerdir (Mekanik dayanışma). Bu toplumlarda ortak bilince uymayan, ortak ideallere aykırı hareket edenler cezalandırılır (Gökalp, 2005: 56).

Gökalp'e göre, dayanışmanın ikinci türü organik dayanışmadır (ferdi şahsiyettir). Gökalp, Durkheim'a gibi organik dayanışmanın toplumsal işbölümünden meydana geldiğini kabul edip tekrarlamaktadır. Çünkü işlerin mesleklere bölünmesi, insanları meslek gruplarına ayırmaktadır. Böylelikle bireylerin ruhunda ortak bilinçten başka bir de meslek vicdanı oluşur. Meslek vicdanı uzmanlığa değer verdiği için gittikçe derinleşme eğilimindedir. Uzmanlık derinleşe derinleşe organik dayanışmayı oluşturmaktadır. Bu dayanışma ancak işbölümünde çok ilerlemiş olan toplumlarda meydana gelmektedir. Toplumsal işbölümün sonucu olarak organik dayanışma oluşunca, bu dayanışmaya sahip olanlarda, kendine özgü hayat anlayışı, hukuk anlayışı, sanat anlayışı v.b. meydana gelmeye başlamıştır. Fakat bu kişisel

anlayış biçimlerinin de toplumun din, ahlak, hukuk, sanat, siyaset v.b. anlayışlarıyla uyum olması zorunludur. Eğer organik dayanışma, toplumsal dayanışma ile uyumlu olmaz, onun ortak dokusu üzerinde bir etki yaratmazsa dayanışma niteliğini kaybeder (Gökalp, 2005: 57).

Gökalp'e göre, şehirlerde toplumsal yoğunluğunun (nüfus) artması ile birlikte toplumsal işbölümü, önce doğmaya daha sonra gittikçe derinleşmeye başlamıştır (Gökalp, 2003: 116). İşbölümünün gelişimiyle, bireyde kolektif vicdandan farklı, mesleğe ve guruba ait vicdanlar ve bunların derin bir ihtisas vicdanı ile birleşmesinden de organik dayanışma ortaya çıkmaktadır (Gökalp, 1992: 207).

Gökalp, Durkheim'ın işbölümü kavramını alarak, Türk toplumunda işbölümünün artması sonucu ortaya çıkan gelişmeleri anlatmıştır. One göre, toplumsal işbölümünün bir sonucu olarak Türklere de ümmet topluluğunun dayanışma gücü zayıflamaya başlamıştır. Sultan Abdülaziz döneminin sonlarında Encümen-i Daniş'le Darülfünunun kuruluşu ve askeri okullara yeni bir düzen verilmesine girişilmesi, bu zayıflamanın sonuçlarıdır. Bu yeni kurumların başında olanlar, çözülmeye başlayan ümmet ve saltanat toplulukları içinde pusulasız kalan ulusları dil, kültür, tarih bakımından dayanışmalarla yeniden güçlendirmek ve gençleri bu yeni amaçlara göre eğitmek gereksinimini duymuşlardır (Gökalp, 2003: 118–119).

Gökalp, toplumda mekanik ve organik dayanışmanın temsil edilebileceği bir meclisin oluşturulması gerekliliği üzerinde durmuş ve bu konuyu 1921 Anayasa tasarısından sonra 1922 yılında tekrar gündeme getirmiştir. Onun amacı, farklı dayanışmaları bir araya getirmek ve toplumsal dayanışmanın tam olarak sağlanmasıdır.

Gökalp, *Türk Meşruiyeti'nin Tekâmülü* adlı makalesinde “bilimselci” bir tavırla “sosyoloji noktai nazarında en mükemmel millet meclisi, milletteki çeşitli dayanışma(tesanütleri) türlerini temsil eden meclistir” demektedir. Ulusal toplumun mekanik dayanışmanın (kolektif duygulara dayanan birincil manevi bağlar) ve organik dayanışmanın (işbölümü ve ekonomi açısından karşılıklı bağımlılığa

dayanan ikincil manevi bağlar) millet meclisine de yansımaları gerçekleştirmek amacıyla Gökalp, üç tür milletvekilinin seçilmesi gerektiğini ileri sürmektedir:

1. Her livâdan (ilden küçük ilçeden büyük yerleşim yeri) seçilecek, bölgesel sorunları bilen ve yörede iyi tanınan “mahalli” milletvekilleri;
2. Ülke temelinde seçilecek, ulusal çıkarların bilincinde ve ulus tarafından iyi tanınan “millî” milletvekilleri;
3. Doktorlar, öğretmenler, mühendisler, tacirler, zanaatkârlar ve halkçılar gibi, mesleki grupların farklı çıkarlarını temsil edecek “mesleki” temsilciler (Gökalp, 1982: 122)

Bu üç maddeden ilk ikisi mekanik dayanışmayı, üçüncüsü de organik dayanışmayı yansıtmaktadır. Gökalp, var olan Millet Meclisi'nin (1920–1923) bu açıdan yetersiz olduğunu ve sonraki seçimlerde bölgesel yerel milletvekillerinin sayısının korunmasını, 50 ulusal ve 50 mesleki milletvekilinin daha seçilmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu önerilen meclis yapısı içerisinde yerel ve mesleki milletvekilleri, ulusal milletvekillerinin “umumculuğunu” denetlerken; ulusal milletvekilleri de ilk ikisinin “hususculuğunu” denetleyeceklerdir. Gökalp aynı zamanda 50 mesleki sandalyenin “memleketimizde mesleklerin ilmi ve ameli kıymetlerine göre adilane bir taksime tabi tutulması” gerektiğini ileri sürmektedir (Gökalp, 1982: 122–123).

Üyelerin üç temelde seçileceği bir kooperatif parlamentoda, ulusun kamu, özel ve mesleki yaşam ve vicdanları temsil edilecek ve meclisi sosyolojik açıdan daha kabul edilebilir kılacaktır (Parla, 1993: 164).

Gökalp'te, tıpkı Durkheim gibi kolektif ve bireysel bilinç olmak üzere iki tür bilinç (dayanışma) olduğu görülmüştür. Ona göre, geleneksel toplumlarda dayanışmayı sağlayan ortak (müşterek) değerlerdir. Gökalp, benzerliklerin dayanışmayı artıracaklarını düşünmektedir. Ona göre, bir toplumun bireyleri bütün duygularda, inançlarda ve ideallerde birbirine benzerdir. Ancak bu şekilde dayanışma gerçekleşecektir. Ayrıca Gökalp, Durkheim gibi organik dayanışmanın toplumsal işbölümünden meydana geldiğini kabul edip tekrarlamaktadır. Gökalp ile

Durkheim'in mekanik ve organik dayanışma konusundaki düşünceleri arasında paralellik göstermektedir.

2.2.4. Meslek Ahlakının Dayanışmaya Etkisi

Toplumsal işbölümünün artması ile farklı meslek örgütleri ortaya çıkmıştır. Bu örgütler arasındaki ilişkileri belirleyen ahlak kuralları gelişmiş ve bu kurallar toplumsal dayanışmanın gelişmesine katkı sağlamıştır. Çalışmanın bu kısmında meslek ahlakının toplumsal dayanışmaya etkisi üzerinde durulmuştur.

Toplumdaki işbölümünün artması toplumun farklılaşmasına yol açtığından, dayanışmanın sağlanması için meslek ahlakı gerekli hale gelmiştir. Ahlak, bir grubun eseri olarak ortaya çıkmakta ve ancak bu grup otoritesiyle işleyebilmektedir. Bu ahlak, bireyleri yöneten, onları belli kurallara göre davranmaya zorlayan, eğilimlerine sınırlar getirip daha ileri geçmelerini yasaklayan kurallardan oluşmaktadır. Ama bireyden üstün olan ve ona meşru olarak sözünü geçirebilecek ortak güç vardır; o da kolektif güçtür. Toplumda, ahlakın içinde gelişeceği gruplar vardır ve bu gruplar da ahlaka uymayı sağlamalıdır. Meslek grupları, aynı meslekle uğraşan bireylerin bir araya gelmesiyle oluşmuş gruplar ya da meslek gruplarıdır (Durkheim, 2006: 51).

Meslek ahlakı, mesleki grubun eseridir; yani mesleki grubun düzeyi ile ahlakı arasında doğru bir orantı vardır. Bir grup ne denli bir oluşuma sahipse genel olarak kendine özgü ahlaki kurallar çoğalacak ve bu kuralların bilinçler üzerindeki otoriteleri artacaktır. Çünkü bir grubun iç bütünlüğü arttıkça, bireylerin teması artacak ve yakınlaşacaktır; bu temaslar yakınlaşıp sıklaştıkça daha çok duygu ve düşünce alışverişine girilecek, ortak görüş daha fazla şeye yayılacaktır. Çünkü ortaklaşa paylaşılan şeylerin sayısı artmış olacaktır. Yani mesleki gruplar ne kadar güçlü ve iyi örgütlenmişse, meslek ahlakı da o derecede iyi gelişecektir (Durkheim, 2006: 52).

Meslek grupları, eskiden korporasyon olarak anılmaktaydı. Korporasyonların bayramları, kurban törenleri ve ortaklaşa şölenleri eksik olmazdı. Korporasyonlar bayram döneminde para ve erzak yardımı yapıyorlardı. Romalıların, ortak bir kültür,

ortak şölenleri, ortak mezarlıkları vardı. Meslek ve çıkar ortaklığı kan bağlarının yerini alıyordu. Üyeler birbirini kardeş gibi görüyorlar ve kimi zaman birbirlerine kardeş diye hitap ediyorlardı. Korporasyon, aynı mesleğin insanlarını sıkı sıkı birbirlerine bağlıyordu (Durkheim, 2006: 67).

Meslek gruplarında toplumsallaşma ne kadar derin yaşanırsa, ortak çıkarları bulunan insanlar, sadece ortak çıkarlarını korumak için birleşmeyeceklerdir; aynı zamanda bir araya gelmek, birçok kişinin tek vücut olmasının zevkini tatmak, bir ruh ortaklığını paylaşmak, yani sonuç olarak birlikte aynı ahlaki yaşamı sürdürebilmek için bir araya gelmiş olacaktırlar (Durkheim, 2006: 71).

Gökalp, Eski Türk kültürel normlarını, Durkheim'in meslek ahlakı kuramı ışığında yorumlayıp değerlendirmeye çalışmıştır.

Gökalp'e göre her ulus, toplumsal işbölümünün bir sonucu olarak bir takım meslek ve uzman topluluklarına ayrılmaktadır. Bunlar: mühendisler, hekimler, müzikçiler, ressamalar, öğretmenler, yazarlar, avukatlar, tüccarlar, çiftçiler, fabrikatörler, demirciler, marangozlar gibi topluluklardır. Bunlar her zaman birbirine gereklidirler. Bunların yaptıkları hizmetler ve karşılıklı gereksinimler sonucu aralarında dayanışma oluşacaktır (Gökalp, 2003: 134).

Bu tür dayanışmanın güçlenmesi için birinci koşul işbölümünün, ortak bilince sahip bir toplum içinde olması zorunluluğudur. Başka başka uluslardan olup da aralarında ortak bilinç bulunmayan toplulukların işbölümü gerçek nitelikte değildir. Durkheim, bu tür hizmetlerin değiş tokuş edilmesine, "karşılıklı asalaklık adını vermektedir. Gökalp, organik dayanışmayı Eski Türklerin hayatından örnekle açıklamaya çalışmaktadır. Örneğin eski Türkiye'de, Türklerle Müslüman olmayanlar ortak bir ekonomik hayat yaşıyorlardı ama aralarındaki işbölümü gerçek bir işbölümü değildir; karşılıklı asalaklıktır. Çünkü Türkler, Müslüman olmayanların siyasal asalaklarıdır; Müslüman olmayanlar da Türklerin ekonomik asalaklarıdır. Bu türden dayanışmanın güçlenmesi için ikinci koşul da, meslek topluluklarının bütün ülkeyi kapsayan ulusal örgütler biçiminde genişlemesi ve her meslek topluluğunun bir meslek ahlakında kurulması gerekmektedir. Meslek ahlakı ile ilgili kurallar ve yönetmelikler dayanışmanın sağlanmasında önemlidir (Gökalp, 2003: 134–135).

Meslek örgütlerinde, aynı meslekten insanlar arasında yardımlaşma sandıkları kurmaktaydı. Bu sandıklardaki paralarla, lonca üyesi yaşlıları, sakatları, hastaları, yetimleri ve dulları geçindirilmesi sağlanmaktaydı. Çocukların eğitimi ve gençlerin teknikçe yükseltilmesi de bu yardımlaşma görevleri arasında sayılmaktaydı. Bundan başka, meslek birlikleri, kendi mesleklerin de gelişmesi için para harcamaktaydılar. Örneğin sanayi ülkelerinden uzman getirilmesi, sanayi ülkelerine öğrenciler gönderilmesi, ortak makineler ve benzeri araç gereçler getirilmesi ve üretim ya da tüketim kooperatifleri oluşturulması gibi işler, her mesleğin ekonomik bakımından yükselmesini sağlayacak girişimlerdir (Gökalp, 2003: 207).

Hem Durkheim'ın hem de Gökalp'in dayanışmanın önemli bir yeri olduğu görülmüştür. Çünkü meslek örgütleri yaptıkları yardım etkinlikleri ve şöenlerle toplumsal dayanışmanın sağlanmasına önemli katkıları olmaktadır.

2.2.5. Toplumsal Dayanışmayı Güçlendirme Yolları

Ziya Gökalp, Durkheim'ın üzerinde durmuş olduğu toplumsal dayanışma kavramından oldukça etkilenmiştir. Toplumsal dayanışma Gökalp'te ulusal dayanışma haline dönüşmüştür. Durkheim'daki "toplumsal" kavramı yerine "ulusal" kavramını kullanmaktadır (Heyd, 1979: 68). Ulusal dayanışmanın güçlü olması için Gökalp'in bazı önerileri vardır. Bu öneriler üzerinde durmak gerekmektedir.

Gökalp'e göre bir toplumun dayanışmasının birinci temeli "yurt ahlakı"dır. Çünkü yurt, sadece üstünde oturlan toprak demek değildir. Yurt, ulusal kültür denilen şeydir ki, üstünde oturlan toprak, onun sadece zarfıdır ve ona zarf olduğu için kutsaldır. O halde yurt ahlakı, ulusal amaçlardan, ulusal görevlerden oluşan bir ahlak demektir. Öyleyse ulusal dayanışmayı güçlendirmek için her şeyden önce yurt ahlakını yükseltmek gerekmektedir. Yurt ahlakını yükseltmek için öncelikle ulusal kültürün bütün güzellikleriyle ortaya çıkarılması gerekmektedir. Böylece insanlar yurtlarını sevecekler ve yurtları için savaş ve barış zamanlarında her şeyi yapacaklardır. Yurt ahlakını geliştirilmesi için ilk önce, ulusal kültürü yükseltmeleri ve bunu aydınların hızlı bir şekilde başarmaları gerekmektedir (Gökalp, 2003: 129–130).

Ulusal dayanışmanın birinci temeli yurt ahlakı olduğu gibi ikinci temeli de “uygarlık ahlakı”dır. Gökalp’e göre, yurt ahlakı olan bireyler, ulusun vatandaşları ile onlara benzeyen başkalarını da saygı değer olarak tanımayı gerektirir. Gökalp uygarlık ahlakı konusunda:

“Yurdu ve ulus o toplumda yaşayan bireyler tarafında nasıl seviliyorsa, ulustaşlar da öyle sevimlidir. Ulustaşlarını sevmeyenler ulusunu da sevmiyorlardır. Uygar ahlak, sadece kendi milletinden olanları değil de bütün ulustaşları sevmekten geçer. Çünkü bizi onlara birleştiren ortak kültür, ortak bir yurt, ortak bir dil, ortak bir din vardır; ama biz ulusal kültüre bağlı olduğumuz gibi bir de uygarlığımızı da severiz” demektedir (Gökalp, 2003: 131).

Uygarlık ahlakı, önce ulustaşları, sonra dindaşları ve en son bütün insanları sevmeyi ve saygıdeğer olarak görmeyi gerektirir. Bütün bu bireylerin hayatına, mülkiyetine, özgürlüğüne, onuruna saldırmamak, uygarlık ahlakının öne sürdüğü görevlerdendir (Gökalp, 2003: 132).

Gökalp uygarlık ahlakını bir daire şeklinde düşünmektedir. Uygarlık ahlakı için önce ulustaşları, sonra dindaşları ve en son bütün insanları sevmek ve saygı duymak gerektiğini düşünmektedir. Yurt ahlakı, dıştan merkeze doğru iken, uygarlık ahlakı merkezden dışa doğrudur. Yurt ahlakı, sevgilerin yurt çevresinde yoğunlaşmasını isterken; uygarlık ahlakı, bunların yavaş aşarak ümmet sınırlarına; ümmet sınırlarını aşarak uluslar arası ülkelerin sınırlarına ve bu sınırları da aşarak bütün insanlık dünyasına yayılmasını istemektedir (Gökalp, 2003: 132).

Sonuç olarak ulusal dayanışmayı güçlendirmek için yurt ahlakını uygarlık ahlakının önüne geçirmek ve insanın değerinin uygarlık ahlakı çevresinde merkezden çevreye doğru gittikçe eksildiğini, çevreden merkeze doğru arttığını görmek gerekir. Demek ki, değerlerin birinci derecesinde ulustaşları, ikinci derecede ümmettaşları, üçüncü olarak da uygarlıktaşları ve dördüncü olarak bütün insanları görmek gerekir (Gökalp, 2003: 133).

Ulusal dayanışmayı güçlendirmek için yurt ve uygarlık ahlakından sonra üçüncü olarak “meslek ahlakını” güçlendirmek gerekecektir. Buna organik

dayanışma öğelerini güçlendirmek diyebiliriz (Gökalp, 2003: 134). Dayanışmayı güçlendirmek için meslek ahlakı şarttır.

Gökalp'e göre, ulusal dayanışmanın güçlendirilmesi, toplumsal düzenliliğin ve gelişmenin, ulusal özgürlük ve bağımsızlığın temelidir. Ulusal dayanışmayı güçlendirmek için de yurt, uygarlık ve meslek ahlaklarının güçlendirilmeli ve yükseltilmelidir (Gökalp, 2003: 135).

Gökalp'e göre ulusal dayanışmanın güçlenmesi için yurt, uygarlık ve meslek ahlaklarının geliştirilmesinin yanı sıra, kültürün bilinçli hale gelmesi gerekmektedir. Fakat kültürün yükselmesi için de bilinçli bir çaba ve yaşanan kültürün derlenip öğelerinin belirlenmesi gerekir. Bunun için de bazı örgütlere ihtiyaç vardır. Ulusal kültürü saklandığı gizli yerlerden ortaya çıkaracak bu örgütler, ulusal müze, etnografya müzesi, ulusal belgelik (arşiv), Ulusal tarih Kütüphanesi, İstatistik Genel Müdürlüğü'dür (Gökalp, 2003: 136).

Gökalp'e göre toplumların ortak tasarımları vardır ve bunlar ortak toplumsal vicdandaki bilinçli algılamalardır. Toplumun ortak tasarımları her toplumun bütün bireyleri arasında ortak ve kavranılmış bulunan zihinsel biçimlerdir. Toplumsal bilinçler toplumun birlikteliğini artırırken, zayıflaması toplumsal dayanışmayı bozmaktadır (Gökalp, 2003, 115–116).

Sonuç olarak dayanışmanın güçlendirilmesi için yurt, meslek ve uygarlık ahlaklarının geliştirilmesi gerekmektedir. Bununla birlikte ulusal dayanışmanın daha da güçlenmesi için ulusal kültürü saklandığı gizli yerlerden ortaya çıkaracak bu, ulusal müze, etnografya müzesi, ulusal belgelik (arşiv), Ulusal tarih Kütüphanesi, İstatistik Genel Müdürlüğü gibi örgütlerin kurulması gerekmektedir.

2.3. TOPLUMSAL DAYANIŞMANIN ARACI OLARAK EĞİTİM

Yukarıda belirttiğimiz gibi, toplumların varlığını sürdürebilmeleri için üyeleri arasında şu ya da bu biçimde bir dayanışmanın olması gerekmektedir. Bu dayanışma ancak iki unsur sayesinde gerçekleşir. Ortak kültürel inançların sağladığı mekanik dayanışma ve işbölümünün sağladığı organik dayanışma.

Yaşamın sürekliliği, organizmanın gereksinimlerini karşılayarak çevreye uyum sağlaması ile gerçekleşir. İnsanın gelişim süreçleri olduğu gibi toplumların sürekliliği için bazı gelişim süreçleri vardır. Toplumların sürekliliğinin sağlanması için o toplumlarda dayanışmanın olması gerekmektedir. Toplumsal dayanışmanın sağlanması için de öncelikle toplumsal kültürün ve değerlerin yeni kuşaklara aktararak toplumun yeniden üretilmesi gerekmektedir. Bunun gerçekleşmesi için de topluma yeni katılan her yeni üyenin topluma uyum sağlaması, yani adaptasyonu da şarttır. İşte toplumların devamlılığını, toplumun üyeleri arasında dayanışmanın sağlanması, kültürel değerlerin yeni nesillere aktarılması ve yeni neslin sosyalizasyonu ile gerçekleşecektir. Eğitim, Durkheim'ın ve Gökalp'in anladığı gibi, genç neslin metodik sosyalleştirilmesidir. Ancak bu şekilde toplumda bir dayanışma olacak ve toplumun devamlılığı sağlanacaktır. Bu nokta da kültürel değerlerin aktarımını sağlayıp dayanışmayı sağlayacak olan da eğitimidir. Bu çerçevede eğitimi toplumsal dayanışmanın bir aracı olarak görebiliriz.

John Dewey de toplumun devamlılığının sağlanması için eğitimin önemi üzerinde durmaktadır. “Ona göre toplumun varlığı, biyolojik yaşamda olduğu gibi geçiş süreci ile devam eder. Bu geçiş duygu ve düşünceler, eylem ve alışkanlıklar ile büyükten küçüğe aktarılır. Yaşamdan göçüp gidenlerin umutları, ülküleri beklentileri, sanıları ve ölçütleri yaşama yeni girenlere aktarılma işi olmasa, o toplum varlığını sürdürmesi mümkün değildir.” Toplumda ne olursa olsun değerlerini ve işlevlerini yeni kuşaklara aktardığı için toplum dokusu yeniden oluşacaktır. Bu yenileşme kendi kendine olmayacaktır. Toplumun değerlerinin bir kuşaktan diğerine aktarımı eğitim yoluyla olacaktır (Dewey, 1996: 10–11).

Özetle, Dewey, toplumlumun devamlılığının sağlanması için kültürel değerlerin yeni kuşaklara aktarılması gerektiğini düşünmektedir; böylece toplumun

devamlılığı sağlanmış olacaktır. Bu devamlılığın sağlanmasında en önemli araç da eğitim olacaktır.

2.3.1. Kültür ve Eğitim

Kültür, toplumun bireylere yaygın eğitim yoluyla verdiği kurumların (müesseselerin) toplamıdır (Gökalp, 1992: 323). Bu kültürel kurumlar toplumun kimliğini oluşturmaktadır. Toplum oluştururan bireyler arasında da bir ortak kimlik olmasını istiyorsak kültürel değerlerin yeni nesillere aktarılıp, toplumun bütün üyeleri arasında dayanışmanın olmasını sağlamamız gerekmektedir. Bu da ancak eğitim yoluyla gerçekleştirilebilecektir.

Bir toplumun bütün ferlerini birbirine bağlayan, yani aralarında dayanışma meydana getiren kurumlar kültürel kurumlardır. Bu kurumların toplamı o toplumun kültürünü oluşturmaktadır. Dayanışmayı sağlayacak kültürel unsurlar arasında, halk Türkçesiyle ve hece vezni ile yazılan ilahiler, milli destanlar, milli edebiyat, milli musiki, milli mimari vs. gösterilebilir. Bu kültürel unsurlar, ancak toplumun bütün üyelerinde duygu birliği oluşturan, yani toplumun bütün bireyleri arasında dayanışma sağlamaktadır. Milletın bireyleri duygu birliğinden mahrum bırakan ve işbölümüne aykırı olan kurumlar kültüre aykırıdır. Bir toplumda milli olmayan kurumlar varsa o toplumda vicdan birliği olmayacaktır (Gökalp, 1992: 297–303).

2.3.2. Sosyalleşme ve Sosyalleşmenin Unsurları

Toplumların devamlılığı için o toplumda yaşayan insanların öncelikle topluma uyum sağlamaları; yani sosyalleşmeleri gerekmektedir. Sosyalleşmenin gerçekleşmesindeki en önemli unsur da eğitimidir. Geniş anlamda eğitim, Sosyal yaşamın sürdürülme aracıdır” Bireyde belirli duygu ve düşünceler oluşturan her etki eğitimidir (Dewey, 1996: 10). Dolayısıyla sosyalleşme pek çok etki altında gerçekleşir. Fakat sosyologlar başlıca sosyalleştirici kurumlar arasında aileyi, eğitim kurumlarını (okul) akran gruplarını, meslek gruplarını saymaktadırlar (Ergün, 1994: 41)

2.3.2.1. Sosyalleşme Nedir?

Toplumsal dayanışmanın sağlanmasında kültürel değerlerin aktarımı önemlidir. Kültürel değerlerin aktarımı, bireyin topluma uyum sağlaması ile başarıya ulaşacaktır. Bu da sosyalleşme süreci demektir. Sosyalleşme ailede başlayıp, okulda devam eden ve toplumun bütün unsurlarından etkilenen bir süreçtir. Bu süreci anlamak, toplumsal dayanışmanın nasıl gerçekleştirildiğini anlamayı daha da kolaylaştıracaktır. Bu kısımda sosyalleşmenin kavramı tanıtılıp sosyalleşmenin fonksiyonu olarak eğitim irdelenecek ve en son ailenin ve okulun sosyalleşmeye etkisi üzerinde durulacaktır.

Sosyalleşme kavramını ilk kullanan Emile Durkheim'dır. Durkheim eğitimi, yetişkinlerin yetişmekte olan kuşakları sosyalleştirmesi olarak görmektedir (Ergün, 1994: 37). Sosyalleşme, bireyin, belirli bir toplumun davranış kalıplarını kendi kişiliğine mal ederek o toplumun bir üyesi haline gelmesidir. Bireysel ve toplumsal gereksinimler, kişinin sosyalleşmesini zorunlu kılmaktadır. Böylece sosyalleşme, bireyi toplumsal sistemini bir üyesi durumuna getiren bir süreç olmaktadır (Tezcan, 1995: 37).

Sosyalleşme, bireyin bir sosyal gruba katılması olgusudur. Birey bir gruba girerken o grupta geçerli olan sosyal normları, o grup içinde girişte ve ileride alacağı rolleri, ulaşacağı sosyal mevkileri, bu rol ve yerlerin kendisinden beklediği davranış, beceri ve yetenekleri, grubun kültürünü oluşturan değerleri, inançları öğrenip benimsemek durumundadır. Birey zaman içinde grubun değerlerini içselleştirip kendi değerleri haline getirecektir. Bu sosyalleşme olgusu doğumdan hemen sonra başlar. Birey toplumda geçerli olan değerleri, inançları ve vaziyetleri, davranış kalıplarını öğrenip benimseyerek, sosyal kültürel bir şahsiyet kazanır (Ergün, 1994: 37).

Kısaca, sosyalleşme, bireyi içinde yetiştiği sosyal sistemin bir üyesi olarak, o sisteme özgü beceri, tutum ve davranışları, değerleri öğrenip, ona göre hareket etmesi anlamına gelmektedir. Sosyalleşme, bireyleri aynı şekilde yetiştirerek, geçmiş kuşakların kültür birikimini sürdürmek, sosyal sistemlerin devamlılığını sağlamak için her toplumda gereklidir denilebilir.

2.3.2.2. Sosyalleşmenin Fonksiyonu Olarak Eğitim

Eğitim, toplumun varlığını koruyarak devamlılığını sağlayan en önemli toplumsal kurumlardan biridir. Eğitim toplumsal dayanışmayı sağlayarak toplumun varlığını korumasını sağlamaktadır. Durkheim ve Gökalp eğitimin toplumsal dayanışmayı sağladığını düşünmektedirler.

Toplumun kültürel mirasının birikiminin ve sürekliliğinin sağlanmasında en önemli araç eğitimidir. Eğitim yoluyla kültürel miras, yukarıda Dewey'in de belirttiği gibi, bir kuşaktan diğerine aktarılarak yeni neslin toplumun devamlılığını sürdürmesini sağlayacaktır. Toplumsal değerler ve normlar genç nesillere eğitim yoluyla öğretilmektedir.

Eğitimin en önemli görevi, biriken kültürel mirasın yeni kuşaklara aktarılmasıdır. Burada, kültürün öğeleri olan tekniklerin ve değerlerin gelecek kuşaklara aktarılması söz konusudur. Kültürel miras da çeşitli yollarla (örgün ve yaygın eğitim) çocuklara aktarılır. İlkel toplumlarda toplumlar çok basit yapıda oldukları için kültürel değişimler çok azdır. Aktarma olayı bu topluluklarda deneyim yoluyla sağlanmaktadır; bu da daha çok ailede gerçekleşmektedir. Ancak gelişmiş günümüz toplumlarında ise değişme çok hızlı olduğu için örgün ve yaygın eğitime büyük görev düşmektedir (Tezcan, 1995: 66).

Durkheim, eğitimi işlevsel açıdan ele almıştır. Eğitim temel toplumsal kurumlardan biridir. Temel kurumlar toplumsal uyumu ve birliği geliştirir ve korur. Eğitim de bunlardan biridir. Eğitimin özel işlevi genç kuşağın metodolojik olarak toplumsallaşmasıdır. Bununla ifade dilmek istenen, çocukta belirlenmiş entellektüel ve fiziksel beceriler kazandırmaktır. Toplumun ayakta kalması genç neslin toplumsallaşması ile gerçekleşecektir (Tezcan, 1995: 13).

Gökalp, kişinin dünyaya geldiği zaman, sosyal değil, "asosyal" bencil, toplum düzenine uymama eğilimindedir. Ancak insan toplumu asosyal kişileri içine alarak kendine benzetmeye çalışacaktır. Gökalp, kişilerin topluma uyumu benzeşmesinin, yani sosyalleşmesinin o toplumun sürekliliği için gerekli olduğunu söylemekte ve bir toplumun kendini oluşturan bireylere, dinini, ahlakını, estetik, bilimsel, teknik

alanlara ait ilkelerini aşılması gerektiğini aksi takdirde varlığını sürdüremeyeceğini iddia etmektedir. Gökalp'e göre bu da insanların eğitimi yoluyla olacaktır (Gökalp, 2005, 70).

2.3.2.3. Ailenin Sosyalleşmeye Etkisi

Aile çocukların hayatındaki ilk ve en önemli sosyalleşme yeridir. Ailenin sosyalleşmede, sosyalleşmenin aile de o kadar büyük önemi vardır ki, bazı araştırmacılar sosyalleşmeyi aile ve aile dışındaki sosyalleşme olarak ikiye ayırmaktadır. Bu birincil ve ikincil sosyalleşme olarak da adlandırılmaktadır. Birincil sosyalleşme ailedeki sosyalleşme olarak ele alınırken, ikincil sosyalleşme ise çocukluk ve gençlik döneminde arkadaş grupları içinde, okulda, meslekte, kitle iletişim araçlarının etkisindeki sosyalleşme olarak alt bölümlere ayrılmaktadır. Çocuk ailede sosyal değerleri öğrenmeye başlamaktadır (Ergün, 1994: 41).

Durkheim'a göre, aileler çocuklarını istedikleri gibi yetiştirebileceklerini düşünseler de yanılmaktadırlar. Çünkü her toplumun örfleri, adetleri, gelenekleri, görenekleri ve bunların da zorlayıcı nitelikte yaptırımları vardır. Eğer çocuklar örf ve adetlere uymayacak şekilde yetiştirilirse gelenekler ve adetler çocukları cezalandıracaktır (Durkheim, 1950: 44-45). Dolayısıyla, ailelerin çocuklarını istedikleri gibi yetiştirebilecekleri düşüncesi bir yanılgıdan ibarettir. Ailelerin çocuklarını toplumsal değerlere, örf, adet gelenek ve göreneklere göre yetiştirmekten başka yapacak bir şeyleri yoktur.

Ailenin, bireyin topluma olumlu bir şekilde uymasını sağlamada da önemli bir öğretim işlevi vardır. Topluma ait değer yargıları, hayat görüşleri, örfler ve adetler ancak ailenin aracılığı ile bireye iletilir. Toplumda egemen olan “doğru”, “yanlış”, “iyi” ve “kötü” gibi değerler aile süzgecinden geçerek bireye ulaşır. Böylece aile, çocuğun sosyalleşmesini sağlamaktadır (Bilgiseven, 1992: 26).

2.3.2.4. Okulun Sosyalleşmeye Etkisi

Çocuğun sosyalleşmesini sağlanmasında okulun da önemli bir işlevi söz konusudur. Okulun en başta gelen görevlerinden birisi, içinde yer aldığı toplumun yenileşmesini ve devamlılığını sağlamaktır. Okuldaki sosyalleşme bir taraftan kişilerde çalışma, iş yapabilme yetenek ve becerilerini geliştirir; bir taraftan da toplumsal bütünleşmeyi sağlayacak bir toplumsal bir bilinç kazandırır. Okulda öğrenciler belirli bilgi, beceri ve meslek dallarında yetiştirilmesi dışında ve ötesinde onlara bazı dersler ve bilgiler verilmeli, yönlendirmeler yapılmalıdır (Ergün, 1994: 93). Böylece okulda verilen kültürel değerlerin öğrencilere öğretilmesi sonucu toplumun sürekli yeniden üretimi sağlanarak toplumun dayanışması ve devamlılığı daha kolay sağlanacaktır.

Durkheim, okulların sosyalleşmedeki önemi üzerinde durarak, Fransa'da toplumsal düzensizliklerin okulların bu durumunu önleyebileceğini savunmuştur. Çocuğun toplumsallaşmasında okulun artan önemi üzerinde durmuştur. Okulun, çocuğun grup yaşamında dayanışma duygusunu uyanık tutan gerekli her şeye sahip olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Durkheim eğitime toplumsal bir olay olarak bakmıştır. Ona göre eğitim olgusu, toplumsaldır. Eğitim süreci diğer toplumsal, siyasal ve ahlaksal kurumlar gibi toplumun varlığı için bir işlevi yerine getiren ve bir toplumun yapı ve gereksinimlerinin sonucu olan toplumsal bir olaydır (Tezcan, 1995: 12).

Gökalp, aileyi çocuğun sosyalleşmesi için önemli görmekte bunun yanı sıra, okulu aileden sonra önemli bir kurum olarak görmektedir. Okul çocuklara birlik ve beraberlik duygusu aşıl原因 bir topluluktur. Gökalp, Kızıl Elma, Yeni Hayat ve Altın Işık isimli şiirlerinde, çocuklara yazmış olduğu masal ve şiirlerde onları eğitmek istemiştir. Masallarda çocuklara Türk adet ve ahlaki faziletlerini aşıl原因 çalışmıştır. Ayrıca, okulda sadece sosyal derslerin değil, bütün derslerin eğitsel amaçlarla okutabileceğine işaret etmiştir (Celkan, 1990: 91).

Toplumsallaşma ailede başlayan, okulda, iş hayatında ve toplumun diğer alanlarında devam eden çok uzun soluklu bir süreçtir. Bu nedenle toplumdaki bireylerin toplumsallaşması için okulda verilen eğitim çok önemli ancak yeterli değildir. Okul dışında çevre tarafından bilinçli ya da bilinçsiz olarak çocuklara

verilen eğitim de bireylerin toplumsallaşması için önemlidir. Toplumda ortak bilinç oluşturacak ve toplumsal dayanışmayı artıracak her şey bireylere bilinçli ya da bilinçsiz şekilde öğretilmektedir. Dünyaya boş bir tarla gibi gelen yeni nesiller o toplumun üyeleri tarafından işlenmekte yani eğitilmektedir. Kültür aktarımını sağlayan ve toplumun devamlılığını sağlayan her şey bir eğitim aracı gibi görülmelidir. Toplumun devamlılığı ancak bu şekilde sağlanabilecektir. Eğer toplumsallaşma süreci etkili olmazsa toplumsal sorunlar, çalkantılar ortaya çıkabilir ve toplumun muhtevası bozulabilecektir.

BÖLÜM III: TOPLUMSAL VAROLUŞUN SÜRDÜRÜLMESİNDE EĞİTİMİN ROLÜ

Çalışmanın bu son bölümünde, eğitimin amacı, içeriği, türleri konusunda, Durkheim ve Gökalp'in görüşleri karşılaştırılmıştır. Daha sonra her iki düşünürün din, laiklik, laik eğitim, ahlak eğitimi ve yurttaşlık eğitimi konusundaki görüşleri karşılaştırılmıştır.

3.1. MİLLİ EĞİTİM

Toplumsal dayanışmanın sağlanmasında milli eğitimin çok önemli fonksiyonu vardır. Dayanışmanın sağlanması için, eğitiminin dayanışmayı sağlaması yönünde organize edilmesi gerekmektedir. Bu çerçevede eğitimin amacı, içeriği ve yöntemi toplumsal dayanışmayı artıracak şekilde düzenlenmelidir.

Bu nedenle çalışmanın bu kısmından Durkheim ve Gökalp'in toplumsal dayanışmanın sağlanmasında eğitimin rolü konusundaki görüşleri amaç, içerik ve yöntem bakımından karşılaştırılmış; her iki düşünürün bu konudaki düşünceleri arasındaki benzerlikler ve farklılıklar üzerinde durulmuştur.

3.1.1. Eğitim Tanımı

Literatürde, değişik açılardan yapılmış birçok eğitim tanımı mevcuttur; ancak genel olarak eğitim, “bireyin davranışında kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istedik değişme meydana getirme süreci” olarak tanımlanmaktadır (Ertürk, 1979: 12).

Bu çalışma, Emile Durkheim ve Ziya Gökalp'in görüşleri üzerinde odaklandığı için onların eğitim tanımlarını vererek, aralarındaki benzerliğe dikkat çekmek gerekmektedir. Durkheim'a göre eğitim, “Olgun nesiller tarafından henüz yetişmemiş nesiller üzerinde yapılan etki”dir (Durkheim, 1950: 49). Gökalp'in tanımı da anlamca Durkheim'inkine oldukça yakındır: O da eğitimi, “Bir toplumda yetişmiş neslin, henüz yetişmeye başlayan nesle fikirlerini ve duygularını vermesi” olarak tanımlar (Gökalp, 2005: 93).

Gökalp döneminde yaşamış ve onu iyi bilen bir düşünür olan Baltacıoğlu, Gökalp'in eğitim tanımının Durkheimcılarla aynı olduğunu düşünmektedir. Baltacıoğlu, Durkheim'in dava arkadaşı Fauconnet'in tanımının da bu nitelikte olduğunu düşünmektedir (Baltacıoğlu, 1966: 175).

Sonuç olarak, Durkheim ve Gökalp'in eğitim tanımlarının birbirine oldukça yakın olduğu görülmektedir. Her ikisi de eğitimi, yetişmiş nesillerin yetişmemiş nesiller üzerindeki etkisi olarak görmektedir. Bu tanımlar, eğitime benzer pencerelerden baktıklarının işaretidir. Onlara göre eğitim, toplumdaki değer yargılarını yeni kuşaklara aktarmalı, genç neslin sosyalizasyonu sağlamalı ve kültürel yeniden üretimi gerçekleştirmelidir. Böylece eğitim, toplumun devamlılığında bir araç işlevi görmektedir. Genç nesiller eğitim aracılığıyla topluma uyum sağlayacak ve aralarında dayanışma ortaya çıkacaktır.

3.1.2. Eğitimin Amaçları Açısından Durkheim ve Gökalp'in Görüşlerinin Karşılaştırılması

Toplumsal dayanışmanın sağlanması için, çalışmanın ikinci bölümünde belirttiğimiz gibi, o toplumun üyeleri arasında birliktelik duygusunun oluşturulması gerekmektedir. Bunun gerçekleşmesi sağlayacak yollardan biri de eğitimidir. Bu nedenle eğitimin amacının baştan bu çerçevede düzenlenmesi gerekmektedir. Bu şekilde toplumsal dayanışma sağlanması söz konusu olacaktır.

Durkheim'a göre eğitimin, yalnızca bireyin çıkarlarını korumaktan daha önemli bir görevi vardır; bu da toplumun kendini ve varoluş (beka) koşullarını sürekli bir şekilde yenilemesidir. Eğitim, toplumun üyeleri arasında asgari bir dayanışma ve benzerlik yaratmak durumundadır ki ancak bu şekilde toplumun devamlılığı sağlanabilecektir. Eğitim, toplumun hayatındaki temel benzerliklerin çocukta ortaya çıkmasını sağlar ve bunun güçlenmesi için çalışır. Bu şekilde genç neslin sosyalizasyonunu gerçekleştirmiş olacaktır (Durkheim, 1950: 95).

Eğitimin amaçları, zamana, mekâna ve toplumlara göre değişebilir olmakla birlikte, işlevi hiç değişmemiş; hep toplumsal dayanışmanın sağlanması olmuştur. Bu işlevin gerçekleştirilmesi, birçok toplumun en temel görevlerinden biri haline

gelmiştir. Örneğin Latin ve Yunan eğitimi, bireyi toplumun bir parçası olarak körü körüne bağlanacak bir şekilde yetiştirmeyi amaçlamıştır (Durkheim, 1950: 42).

Durkheim, insanların bireysel ve toplumsal olmak üzere iki yönü olduğunu düşünmektedir. Ona göre, insanların bireysel yönü, kendi hayatının olaylarına ait bütün zihinsel ve duygusal olaylardan ibarettir. Toplumsal yönü ise, insanın kişiliğiyle ilgili olmayan, bağlı bulunduğu milleti, grubu ya da grupları açıklayan alışkanlıklar, duygular ve fikirlere. İnsanların toplumsal yönünü oluşturan değerler, o topluma ait olan hisler, fikirler, din inançları, ahlak gidişleri, edimleri, millet ve meslek görenekleri, ananeleri, topluluk fikirleri, örf ve adetlerdir. Bunların hepsi birden insanın toplumsal varlığını oluşturur. Bu toplumsal varlığı yaratmak eğitimin temel amacıdır (Durkheim, 1950: 96).

Toplum, yeni nesle toplumsal değerleri aktarması gerekmektedir. Çalışmanın ikinci bölümünde de belirttiğimiz gibi toplumsal değerlerin bireylere aktarımı biyolojik kalıtım yoluyla gerçekleşmemektedir. Bu aktarım ancak eğitim yoluyla gerçekleştirilebilir. İşte eğitimin amacı, toplumsal değerlerin yeni nesle aktarılmasını sağlayarak toplumun devamlılığını sağlamaktır (Durkheim, 1950: 50–51). Toplumsal değerlerin bireye aktarımı ne kadar başarılı bir şekilde gerçekleştirilebilirse eğitim amacına ulaşmış olacaktır (Durkheim, 1950: 96–97). Böylece bencil olan birey, toplumsallaşma ile toplumun üyesi haline getirilmiş olacaktır.

Gökalp'in eğitim ile ilgili görüşlerine geçmeden önce, onun millet (ulus) kavramını incelemek gerekmektedir. Çünkü Gökalp'te eğitimin amacı millet yapmaktır. Bu nedenle milletin ne demek olduğunu bilmek gerekmektedir.

Gökalp, millet (ulus) kavramını Durkheim'in toplum kavramı yerine koymuş ve toplumda bulunduğu bütün özellikleri millete aktarmıştır. Onda ulusçuluk bir din haline gelmektedir. Gökalp, milletin tüm isteklerinin doğru sayılacağını ve millet ne isterse yapılacağını iddia etmektedir (Heyd, 1979: 68-69). Durkheim'deki toplum kavramının yerini, Gökalp'te milletin aldığını belirttikten sonra Gökalp'in eğitimin amacına ilişkin görüşlerine bakalım. Gökalp de Durkheim gibi eğitiminin toplumsal yönü üzerinde durarak, eğitime benzer bir bakış açısı ile yaklaşmaktadır. Ona göre çocuk dünyaya geldiği zaman sosyalleşmemiş bir bireydir. Çünkü ana karnından

milli kültüre, milli değer yargılarına (kıymet hükümlerine) dair hiçbir duygu getirmemektedir. Çocuklar medreseye veya okula girdikten sonra oralarda, sadece eski ya da yeni bir medeniyetin cansız geleneklerini öğrenirler ve milli kültürden tamamen mahrum kalırlarsa milli olmayan bireyler olacaklardır. Çünkü gelenekler çocuk için önem arz etmemiş olacaktır. Geleneklerin çocuk için anlamlı olabilmesi için çocuklara okulda din, ahlak, hukuk ve estetik gibi değerler öğretildiğinde milli bireyler (milli fertler) yetiştirilmeye başlanacaktır (Gökalp, 1992: 47).

Gökalp, Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde, imparatorluğun dağılışıını önlemek ve birliktelik oluşturmak için ortaya atılan Osmanlıcılık, İslamcılık, Batıcılık gibi akımlara yönelmemiş olup, Türkçülük akımını benimsemiş ve bu akımın en önemli öncülerinden biri olmuştur (Şapolyo, 1947: 7). Ona göre Türkçülük, Türk milletini yükseltmek demektir (Gökalp, 2003: 41). O da, bu amacı gerçekleştirmeye çalışmıştır. Dağılan milleti bir araya getirerek yeniden bir birliktelik yaratmaya çalışmıştır. Gökalp, milli bireyler meydana getirerek, millet yapmak için çalışmıştır. Buradaki millet, yukarıda Durkheim'ın toplum kavramı yerine kullanılan kavramdır.

Gökalp, millet yapmak için eğitimin önemine vurgu yapmıştır. Ona göre eğitimin amacı, milli bireyler yetiştirmektir; milli bireyler yetiştirmek ise, doğrudan doğruya millet yapmak demektir. Bununla birlikte, gerçek bireyler de ancak bu milli bireylerdir. Çünkü birey, ancak milli kültürün temsilcisi olduğu zaman, bir kişiliğe sahiptir. Milli olmayan bireyler ise, yeni doğanlar ve hayvanlardır. Milli olmayan bireyler ise kişiliksiz (şahsiyetsiz) bireylerdir. Gökalp'e göre, kişilik milletle ortaya çıkar ve buna kültür adını vermektedir. Bu şartlarda birey ne kadar çok millileşmişse o kadar şahsileşmiş olmaktadır. Eğitimin amacı da milli olmalıdır. Milli eğitim amacı, kişilik (şahsiyet) sahibi bireyler yetiştirerek bireylerden millet yapmaktır (Gökalp, 1992: 51-52).

Gökalp'in eğitim anlayışında, öğretimin amacı faydacılık olabilir ama eğitim amacı hiçbir zaman faydacılık ya da çok para kazanmak olmamalıdır. Öğretimin amacı, önce çocuklara ilk bilgileri vermek sonra ise gençlere ihtisas alanları ile ilgili bilgiler vermek olmalıdır. Eğitimin amacı ise, bireylerin milli kültürü benimsemesini sağlamak olmalıdır (Gökalp, 1992: 44).

Gökalp'e göre eğitim tamamen milli bir niteliğe sahip olmalıdır. Bu amacı gerçekleştirildiği takdirde, eğer toplum çağdaş ise, milli eğitim de (terbiye) çağdaş özelliğe sahip olacaktır. Yani, eğitimimizin milli olduğu gün ister istemez eğitim de çağdaş olacaktır. Bunun için milli eğitimin amacı, aynı zamanda çağdaş eğitimin amacını da kapsamalıdır. Bu amacı gerçekleştirmek için ne Avrupa'dan ne kültür ve değer ne de eğitim alma zorunluluğu yoktur. Kısaca, çağdaş toplumlarda çocuklara milli eğitimin verilmesiyle aynı zamanda çağdaş eğitim de verilmiş olacaktır. Oysa çağdaş olamayan toplumlarda çocuklara çağdaş eğitim vermeye çalışmakla ne çağdaş, ne de milli eğitim verilebilir tam tersine çocukların dengesiz ve milli değerlerden yoksun büyümesine neden olunmaktadır (Gökalp, 2005: 37-39).

Durkheim ve Gökalp'in eğitimin amacı konusundaki görüşleri karşılaştırıldığında, her ikisinin de eğitimi, bireyin topluma uyum sağlaması için bir araç olarak gördükleri söylenebilir. Durkheim, eğitimin amacını, toplumsal değerlerin bireylerde yaratılıp, bu değerlerin genç nesle aktarılması olarak görmektedir. Böylece bireyin topluma uyum sağlayacağını ve toplumsal dayanışmanın bu şekilde gerçekleşeceğini düşünmektedir. Gökalp de Durkheim gibi eğitimi, bireyin topluma uyum sağlaması ve milli birey haline gelmesi için bir araç gibi görmektedir. Gökalp'e göre eğitimin amacı, şahsiyet sahibi milli bireyler yetiştirmektir. Bu milli bireyler milleti oluşturacaktır. Her iki düşünür de eğitimin amacını, yeni neslin sosyalizasyonu ve toplumsal dayanışmanın sağlanması olarak görmektedirler. Eğitimin amacı konusunda her iki düşünürün benzer düşüncelere sahip oldukları görülmüştür.

3.1.3. Eğitimin İçeriği Açısından Durkheim ve Gökalp'in Görüşleri

Karşılaştırılması

Eğitimin en önemli amacının, yeni neslin sosyalizasyonu ve toplumsal dayanışmanın sağlanması olduğundan bahsetmiştik. Bu amacın gerçekleştirilmesinde din, ahlak, hukuk ve estetik gibi kültürel kurumların önemli bir payı söz konusudur. Bunun için de eğitimin kültürel içerikli olması gerekmektedir. Hem Durkheim hem de Gökalp eğitimde kültürün fonksiyonuna büyük önem vermişlerdir. Durkheim'ın belirttiği eğitimin toplumsal amaçlarına ulaşılabilmesi için eğitimin bunu sağlayacak

uygun içerikte olması gerekmektedir. Böylece toplumsal uyum sağlanarak, toplumun devamlılığı gerçekleştirilmiş olacaktır.

Gelecek, hiçten meydana gelmeyecek; ancak geçmişten kalan öğelerle oluşturulabilecektir. Var olan şeylerin ve duyguların aksine kurulan bir amaç, gerçekte kökleri olmadığı için olur bir hale getirilmesi mümkün olmamaktadır. Geçmişten kalan şeyler, ihtiyaçlara cevap verdikleri için günümüze kadar yaşayabilmiştir (Durkheim, 1950: 84). Bu geçmişten gelen öğeler bireye öğretilirse, o birey sosyalleşmiş olacaktır.

Durkheim, eğitimin bireyi toplumsallaştırma amacına ulaşması için, çocuklara toplumun örf ve âdetlerin, göreneklerin öğretilmesi gerektiğini düşünmektedir. Yani eğitimin içeriği kültür (örf, âdet, genel efkâr ve manevi güçler) olmalıdır (Durkheim, 1950: 64–65).

Eğitim sosyal bir kurumdur ve kendine özgü bir yapısı vardır. Her ülke eğitim yoluyla kendi tarihini vermek durumundadır. Milli ruhu meydana getiren unsurlar, bunların bağlı olduğu nedenler bilinmeden eğitim amacına ulaşmış olmayacaktır. Bu nedenle çocuklara ulusal öğretim tarihi öğretilmelidir (Durkheim, 1950: 81).

Gökalp'te eğitimin amacı, kişilik (şahsiyet) sahibi milli bireyler yetiştirmek olduğunu belirtmiştik. Bu amacın gerçekleştirilmesi için milli kültürün o toplumun üyelerinde ruhsal yetiler (melekeler) haline getirmek gerekecektir (Gökalp, 2005: 27). Bu bir süreç içerisinde önce ailede başlayıp, daha sonra okulda ve toplumda devam eden bir süreçtir. Bu süreç içerisinde eğitimin malzemesi “milli kültür”dür (Demir, 2003: 3). Gökalp'e göre, milli kültürü keşfederek, dinde, ahlakta, hukukta, lisanda, estetikte, iktisatta nasıl bir şahsiyete sahip olduğumuzu anladıktan sonra milli eğitim dönemine girilecektir (Gökalp, 1992: 36).

Her milletin kendi kültürü, kendisi için eğitimi olabilmektedir. Türk çocuğu Türk milleti içinden yaşayacaksa, Türk milletinin kültürüne göre eğitilmesi gerekmektedir. Türk milleti 20. asırda yaşıyorsa o asra uygun kültüre sahiptir. Türk çocuğu o asra göre eğitim almışsa da çağdaş bir eğitim almış olacaktır. Türk toplumunun eğitiminin kötü sonuçlar vermesi eğitimin konusunun milli kültür

olmasından değil de milletler arası olmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle eğitimin sadece milli kültüre uygun olması gerekmektedir (Gökalp, 1992: 43).

Kültür, bir milletteki dini, ahlaki, hukuki, lisanî, estetik ve iktisadi kurumların toplamıdır. Bu nedenle okuldaki eğitim ve öğretim de kültür içerikli olmalıdır. Böylelikle milli eğitimin egemen olduğu bir toplum haline gelmesi mümkün olacaktır (Gökalp, 1992: 30). Bunun sonucunda da eğitimin en önemli amacı olan sosyalleştirme ve dayanışma amacına ulaşılmış olacaktır.

Gökalp'e göre, çocuklara ahlak dersi verilirken milli vicdanı kuvvetlendirecek diğer medeniyetlerin değil de kendi milletimizin ahlaki geleneklerini vermek gerekmektedir. Yani çocuklara, dini, ahlaki, hukuki, estetik gibi değer yargıları ile yetiştirilirse milli bireyler olarak toplumda milli bir karaktere sahip olacaklardır (Gökalp, 1992: 48).

Gökalp, çocuklara felsefe ve sosyoloji dersleri öğretilmesi gerektiğini düşünmektedir. Ona göre, liselerde fen ve edebiyat adıyla iki şube vardır. Edebiyat şubesinde, milli bilgiler gösterilmeli, bunlara rehberlik etmesi için de felsefe ve sosyoloji dersleri öğretilmelidir. Fen şubesinde de bilimler öğretilmesinin yanında felsefeye de büyük yer verilmelidir. Çünkü felsefe çocuklarda etkin düşünme gücünü kazandırmaktadır. Bununla birlikte üniversitede de sosyoloji derslerinin verilmesi gerektiğini düşünmektedir. Gökalp'e göre, tarih ve coğrafya milli kültür ve eğitim açısından öğretilmesi gereken önemli derslerdir (Gökalp, 1992: 182).

Çocuklara verilecek eğitim dayanışmayı sağlayacak içerikte olmalıdır. Yukarıda toplumsal dayanışma bölümünde de belirttiğimiz gibi, dayanışmayı sağlayacak kültürel unsurlar arasında, halk Türkçesiyle ve hece vezni ile yazılan ilahiler, milli destanlar, milli edebiyat, milli musiki, milli mimari vs. gösterilebilir. Bu kültürel unsurlar, ancak toplumun bütün üyelerinde duygu birliği oluşturan, yani toplumun bütün bireyleri arasında dayanışma sağlamaktadır. Bir toplumda milli olmayan kurumlar varsa o toplumda vicdan birliği olmayacaktır (Gökalp, 1992: 297–303)

Gökalp'e göre, çocuk dünyaya geldiği zaman sosyalleşmemiş bir bireydir. Çünkü ana karnından milli kültüre, milli değer hükümlerine dair hiçbir duygu getirmemektedir. Geleneklerin çocuk için anlamlı olabilmesi için çocuklara okulda din, ahlak, hukuk ve estetik gibi değerler öğretildiğinde milli bireyler yetiştirilmeye başlanacaktır (Gökalp, 1992: 47).

Durkheim, bireyin toplumsallaşması amacının gerçekleştirilmesi için örf, âdet, genel efkâr ve manevi güçlerin öğretilmesi gerektiğini düşünmektedir. Bu nedenle eğitimin içeriği bu çerçevede olması gerektiğini ileri sürmektedir. Böylece birey toplumsal değerleri öğrenerek toplumsallaşmış olacaktır. Gökalp de Durkheim gibi milli bireylerin yetiştirilmesi için kültürel değerlerin bireye öğretilmesi gerektiğini düşünmektedir. Bunun yanı sıra felsefe ve sosyoloji dersleri milli bilgilere rehberlik etmesi için öğretilmelidir. Bu çerçeveden bakıldığında Durkheim ve Gökalp'in eğitiminin içeriği konusunda benzer düşüncelere sahip olduklarını söyleyebiliriz. Her iki düşünür de toplumsal dayanışmanın sağlanması ve toplumun bekası için eğitim içeriğinin kültürel değerler olması gerektiği konusunda uzlaşmışlardır.

3.1.4. Eğitimin Türleri (Yöntemi) Konusunda Durkheim'ın ve Gökalp'in Görüşlerinin Karşılaştırılması

Eğitimin başta belirlenen amaçlarına ulaşabilmesi için içeriğin uygun eğitim türleri (yöntemlerle) çocuğa aktarılması gerekmektedir. Eğitim, kültürel değerlerin aktarımı ise bu değerlerin yeni nesillere aktarımının doğru bir şekilde yapılması gerekmektedir. Bu aktarmanın nasıl gerçekleşeceği önemli olduğu için bu konu üzerinde durmak gerekmektedir.

Durkheim, eğitimi, öğretmenler ve veliler tarafından çocuklara yapılan etki olarak nitelendirmektedir. Bu etki genel olup, sürekli bir şekilde devam etmektedir. Genç nesillerin yaşlı nesillerle ilişki içinde olmadığı ve onlardan eğitimsel etki almadıkları bir an bile yoktur. Ancak eğitimin etkisinin sadece öğretim yoluyla, kısa bir sürede gerçekleşmesi mümkün olmamaktadır; yani eğitim sadece öğretim yoluyla bilimsel bir şekilde gerçekleşmemektedir. Öğretimin yanında durmadan devam eden bir de informal eğitim de olmalıdır. Bu informal eğitim insanların söylediği sözler, yaptığı hareketler, ortaya koyduğu örnekler çocuğun ruhunun oluşmasını

sağlamaktadır (Durkheim, 1950: 67–68). Buradan hareketle Durkheim’da eğitimsel amaçların aktarılması için iki tür olduğunu söyleyebiliriz. Bunlardan biri öğretmenler tarafından verilen sistemli eğitim, diğeri ise, günlük deneyimler sonucu olarak bireye aktarılan informal eğitimidir.

Durkheim, kültürel değerlerin aktarılmasında, yani çocuğun topluma uyumunda öğretmenin önemli bir rolü olduğunu düşünmektedir. Hatta öğretmenlerin bu etkilerinin çok farkında olmadıklarını; eğer her söylediklerinin ve yaptıklarının çocuğa etkisini olduğunu anlayabilselerdi sözlerine daha fazla dikkat edeceklerini düşünmektedir (Durkheim, 1950: 64).

Durkheim, kesik kesik verilen eğitimin çocuğa istenilen şeylerin öğretilmesinde yeterli olmayacağını düşünmektedir. Ona göre eğitim, sabırlı ve sürekli olmalıdır. Bu şekilde verilen eğitim sonucunda istenilen amaçlara ulaşmak daha kolay olacaktır. Bununla birlikte, çocukta istenilen davranışların oluşması için çocuğun olgunlaşmış olması gerekmektedir (Durkheim, 1950: 64–65).

Gökalp de eğitimi formal ve informal olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Formal eğitimi, “organize eğitim” (örgün eğitim), informal eğitimi de “yaygın eğitim” olarak ele almaktadır. Gökalp, kültürün yaygın, medeniyetin ise örgün eğitim yoluyla yeni kuşaklara aktarıldığını düşünmektedir.

Gökalp, yetişmiş olan neslin henüz yeni yetişmeye başlayan kuşağa, fikirlerini ve hislerini vermesinin iki şekilde olduğunu düşünmektedir. Birincisi, yetişmiş neslin kendisinin hiç haberi olmadan, günlük hayattaki konuşmaları, fiil ve hareketleriyle canlı örnekler vererek yeni nesle etki etmesi durumudur. İkincisi ise, yetişmiş nesle veli, vasi, öğretmen ve eğitimci gibi adlar alan kişiler aracılığıyla yeni nesle bir takım genel fikirleri ve duyguları alışmaya çalışılmasıdır. İşte eğitimin bu iki tarzından birincisine “yaygın eğitim”, diğesine de “örgün eğitim” (organize eğitim) adı verilmektedir (Gökalp, 1992: 321).

Toplum sürekli değişme ve yenilenme eğilimindedir. Çocuklar sosyal hayattaki fikirlerin ve hislerin en yenilerini almaktadırlar. En yeni fikirler ve hisler olayların, krizlerin, birimlerin, çeşitli akımların doğurduğu sonuçlardır. Yaygın eğitim, çocuğa

eski neslin değil, doğrudan doğruya o günkü toplumun değerlerini aktarmaktadır. Bunun aksine organize eğitim, çocuklara genellikle toplumun bugünkü vicdanını değil de geçmişte toplanmış bir araya getirilmiş düşünceleri vermektedir. Bunlar organize eğitimin verdiği cansız düşüncelerdir. İşte, toplumsal vicdanı, organize eğitimin verdiği cansız düşüncelerde değil, yaygın eğitimin aşıladığı canlı varlıklarda aramak gerekmektedir (Gökalp, 2005: 93).

Yaygın eğitim yoluyla, toplumdan bireylere geçen ruh hallerinin toplamına kültür (hars) adı verilmektedir. Örneğin her milletin konuştuğu dili vardır ve bu yaygın eğitim yoluyla bireylere geçmektedir. Yine her milletin türkülerinde, koşmalarında kullandığı vezni, coşkun bir şekilde yaşadığı dini hayatı, ahlaki ve estetik duyguları yaygın eğitim yoluyla geçmektedir. Birey, milletin hukuki, iktisadi örflerini; felsefi ve ilmi özellikleri bu yolla kazanmaktadır. İşte bu müesseselerin toplamına kültür adı verilmektedir (Gökalp, 1992: 322).

Bir toplumda konuşulan bir dil olduğu gibi, yazılan bir dil de vardır. Türkülerde kullanılan bir vezin olduğu gibi, yazılı edebiyatta kullanılan başka bir vezin bulunmaktadır. Halk müziği olduğu gibi yabancı müzik de vardır. Bu sayılan kurumların hepsinin kalplerde yaşanan kısmı olduğu gibi yazılı olan kısımları da vardır. Birinciler bireylere yaygın eğitim yoluyla geçtiği gibi, ikinciler de organize eğitim yoluyla geçmektedir (Gökalp, 2005: 94).

Çocuklara, yaygın eğitim, bugünkü toplumun canlı vicdanını aktarırken; organize eğitim, önceki neslin cansız nesnelere öğretmeye çalışmaktadır. Toplum içinde yaşanan din, ahlak, hukuk, estetik ve iktisat olduğu gibi, bunların öğretim kitaplarında yazılmış şekilleri de mevcuttur. İşte yaygın eğitim, bunların yaşanan şekillerini, organize eğitim ise yazılmış şekillerini vermektedir (Gökalp, 1992: 323). (Gökalp, 2005: 94).

Bireylere yaygın eğitim yoluyla verdiği kurumların toplamına kültür denildiği gibi, önceki neslin sonraki nesle organize eğitim yoluyla devretmeye çalıştığı eserlerin toplamına da örgün eğitim (maarif) denilmektedir. Maarif, milli kültür ile milletler arası medeniyetin toplamından ibarettir. Medeniyet ise, bütün milletler arasında ortak olması gereken pozitif bilimler ve teknolojik uygulamaların

toplamıdır. Avrupa'dan maarifin medeniyete ait olan kısmını direkt olarak almak gerekmektedir ancak kültürü almamak gerekmektedir. Bazı toplumların kültürü ve medeniyeti uyumlu olabilir ve organize eğitim, yaygın eğitimi takip edebilmektedir. Anglo-Sakson devletler bu özelliğindedir. Bu toplumlarda, çocuklara yaygın eğitimin verdiği hisler ile organize eğitimin verdiği fikirler birbiriyle uyumludur. Bizde bu durum tam tersi gibi görünmektedir. Organize eğitim ile alınan yabancı fikirler, yaygın eğitim ile alınan milli duygulara ters özellik göstermektedir. Milletimizin eğitimi ve kültürü birbiri ile uyumlu değildir (Gökalp, 1992: 323–324).

Gökalp'e göre, ülkede örgün eğitim yayıldıkça ahlak bozulmakta, manevi duygular yıkılmaktadır, ruhsal hastalıklar, zihinsel krizler artmaktadır (Gökalp, 1992: 325). Örgün eğitim ile kültürümüz arasındaki uyumsuzluğu aşabilmek için eğitimimizi bir taraftan milletlerarası medeniyete, diğer yandan da milli kültüre uydurmak gerekmektedir. Bu durum gerçekleştirilebilirse yeni bir organize eğitim ortaya çıkacaktır ama bu organize eğitim milli kültüre ve milletlerarası medeniyete uygun olacağından, hem milli hem de modern nitelikte olacaktır (Gökalp, 2005: 97).

Sonuç olarak, yaygın eğitim insanları gerçek anlamda sosyalleştirdiği için, en gerçekçi eğitim niteliğindedir. Organlaşmış eğitim bu duruma uyum gösterdiği oranda doğru ve yararlı olacaktır. Dolayısıyla organlaşmış eğitimin yaygın eğitime ayak uydurması gerekmektedir (Gökalp, 2005: 75).

Özetle, Durkheim'da eğitimin amacına uygun olan içerik, iki yöntemle verilmektedir. Bunlardan biri öğretim, yani öğretmenler tarafından verilen eğitim diğeri ise, öğretimin yanında durmadan devam eden bir de informal eğitimidir. Bu informal eğitimi, insanların söylediği sözler, yaptığı hareketler, ortaya koyduğu örneklerdir. Bunlar çocuğun gelişmesini sağlamaktadır. Gökalp de Durkheim gibi eğitimin amacına ulaşması için iki tür yöntemin kullanılması gerektiği üzerinde durmaktadır. Bunlar yaygın ve örgün eğitimidir. Birincisi, yetişmiş neslin kendisinin hiç haberi olmadan, günlük hayattaki konuşmaları, fiil ve hareketleriyle canlı örnekler vererek yeni nesle etki etmesi durumudur. İkincisi ise, yetişmiş nesle veli, vasi, öğretmen ve eğitimci gibi adlar alan kişiler aracılığıyla yeni nesle bir takım genel fikirleri ve duyguları aşılama çalışmasıdır. Sonuç olarak, Gökalp ve

Durkheim eğitim için iki yöntemin üzerinde durmaktadırlar. Bunlarda benzer nitelikte yöntemlerdir.

3.1.5. Emile Durkheim ve Ziya Gökalp'te Ödül ve Ceza

Bu başlık altında Durkheim ve Gökalp'in ödül ve ceza konusundaki düşünceleri karşılaştırılmıştır.

Durkheim ceza konusuna ödülde daha fazla yer vermiştir. Onun için ceza konusu, disiplin ile yan yana gitmektedir. Kurala saygının kökeninde, kuralı ihlal etme sonucu cezaya çarptırılmadan korkma gibi bir şeyin bulunmadığı söylenebilir. Okulda disiplinli olan sınıfa en az ceza verilmektedir. Bu nedenle disiplin ve ceza yan yana giden kavramlardır (Durkheim, 2004: 145).

Cezanın amacı, korkutma değil, çiğnenen kural ve sonuçlarının onarılmasına yönelik olmalıdır. İşlenen suç düzeni bozuyorsa, yapılması gereken düzenin yeniden sağlanmasından ibaret olmalı; bunu da sağlayacak olan cezadır (Durkheim, 2004: 148). Cezanın temel işlevi, suçluya acı çektirerek hatasının bedelini ödetmek değildir. Kuralın bozulmasıyla farkına varılmadan bozulmuş olan vicdanları rahatlatmak, kurallara olan inancın yitirilmesini engellemektir. Özellikle okulda bunu sağlayacak olan öğretmendir. Ceza okul ahlakının oluşturulmasında önemli bir role sahiptir (Durkheim, 2004: 151).

Cezanın amacından, işlevinden ve okuldaki öneminden sonra diğer önemli bir konu, okulda cezanın nasıl uygulanacağıdır. Okuldaki kuralla uymayı farkına varmadan yaptığı eylemleri cezalandırarak değil de bizzat yaşatarak iletilebilir. Okulda bu otorite duygusunu, çocukların kurallara uyması gerektiğini öğretmen verecektir (Durkheim, 2004: 156).

Çocuk kötü bir şey yaptığında ayıplanırsa kötü bir şey yaptığını anlayabilecektir. Çocuk yalnız ayıplandığında aptalca bir şey yaptığını, saygı duyulması gereken bir kuralı çiğnediğini anlayabilecektir. Gerçek cezalandırma ayıplamakla ya da kınamakla mümkündür. Buradan hareketle cezanın esasının ayıplamak olduğunu söyleyebilir (Durkheim, 2004: 160).

Eğitimde cezaların yanında ödüllendirmeler de vardır. Ödül cezanın karşısı gibi görünse de Durkheim bunun üzerinde pek durmamıştır. Çünkü ödüller ahlak eğitiminde çok az bir yer tutmaktadır. Bunun nedeni de ödüllerin çocukta iyi kalpli karakterli bireyler yetiştirmekten ziyade zekâ gelişimine katkı sağlamasıdır. Cezalar, çocukta ahlak eğitiminin gelişmesini sağlarken, ödüller sağlamamaktadır (Durkheim, 2004: 179).

Ödüllerin okuldaki işlevi, çocukların iyi kalpli ve karakter sahibi kişiliğe sahip olmasına hizmet etmemektedir. Ödüller daha çok zekâ gelişimine katkı sağlamaktadır ve ahlaki liyakatten ziyade başarıya endekslidir. İyi not alan başarılı öğrenciler ödüllendirilmektedir. Ancak bu öğrenciler ahlaki olarak dürüst ve doğru olmayan öğrenciler de olabilmektedir. Ödül, ahlaki kültürden ziyade entelektüel kültüre özgü bir araçtır. Toplumda ödüller zeki ve başarılı olan öğrencilere verilirken ceza ahlaki kurallara uymayan herkese uygulanmaktadır (Durkheim, 2004: 179).

Gökçalp'in de Durkheim gibi ödül ve ceza konuda görüşleri mevcuttur. Gökçalp'e göre toplum, bir yandan bireylerin sosyalleşmesini iyi kötü sağlarken bu sırada beğenip beğenmeme durumu ortaya çıkmaktadır. Bu aşamada ödül ve ceza durumu da belirmeye başlar. Bireylerin sosyalleşmesini sağlayan da eğitim olduğu için, eğitim ödül ve ceza ile yakından ilişkilidir. Hiçbir eğitim ödül ve cezasız olamaz. Her ödül ve ceza mutlaka bir eğitim içeriğine sahiptir. Eğitimin iki türü olduğu gibi buna bağlı olarak yaygın ve örgün olmak üzere iki türlü ödül ve ceza vardır (Gökçalp, 2005: 113).

Ödül ve ceza konusunun anlaşılabilmesi için öncelikle ahlaki ödül ve cezadan bahsetmek gerekmektedir. Ahlakın organlaşmış şekli kanunlardır. Mahkemelerin verdikleri cezalar, hükümdarların, meclislerin ve bakanları verdikleri ödül ve cezalar ödüllendirme ve cezalandırma sisteminin organlaşmış şekilleridir denilebilir. Ancak bir de kanunların dışından örf (gelenek) vardır. Bazen kanunlara göre suç olan örfte göre suç teşkil etmeyebilmektedir; hatta kanunların suç saydığı bazı şeyleri de örf övebilmektedir. İşte bu durum da ahlakın yaygın şeklidir. Buna ahlaksal örf denilmektedir. Ahlakın organlaşmış şekli olan ödül ve cezalandırmaları, devlet kurumlarının kanunlara uygun olarak gösterdikleri tepkiler olduğu gibi, yaygın ceza ve ödüllendirmeler ise örfün yani kamu vicdanının tepkileridir (Gökçalp, 2005: 71).

Toplum yaşamında olduğu gibi okul hayatında da ödül ve ceza söz konusu olmaktadır. Organize ve yaygın ödül ve ceza ikiliği okulda da mevcuttur. Bazen öğretmenlerin ve idarenin verdiği ödül ve cezalar, öğrencinin duygularına uygun olmamaktadır. Bu olumsuz durum da çocuğu okuldan uzaklaştırabilir. Buna karşılık yaygın ödül ve cezalar ise kendiliğinden meydana gelmektedir (Gökalp, 2005: 73).

Ödül ve cezalar kaçınılmaz oldukları müddetçe faydalıdır. Çünkü toplum vicdanını daha çok bunlar yansıtmaktadırlar. Organize ödül ve cezalar ise büyük oranda toplumun vicdanını temsil etmemektedir. Çünkü onları uygulayanlar doğrudan doğruya toplum değil, bazı resmi sıfatlı insanlardır. Ancak organsal ödül ve cezalar uygulanmasının zorunlu olduğu zamanlar da vardır ama bu tür ceza ve ödülleri olabildiğince az kullanmak gerekmektedir. Çünkü yaygın ödül ve cezalar bireyleri sosyalleştirdikleri halde organsal ödül ve cezalar sosyalleştirmemektedir (Gökalp, 2005: 73).

Resmi makamların ve örgütlerin ödül ve cezalarda aşırıya kaçması bireyin kişilik gelişimini olumsuz etkilerken, yaygın ödül ve cezalarda ise, bireylerin kişiliğine zarar vermediği gibi kişiliğin olumlu gelişmesine de katkı sağlamaktadır. Yaygın ceza ve ödül ile bireyin kişiliği, toplumun kişiliğinin bir yansıması olacaktır (Gökalp, 2005: 74). Bu nedenle bireyin olumlu gelişimi için organlaşmış ödül ev cezalar önce az bir düzeye indirilmeli, daha sonra da yaygın ödül ve cezalara uygun bir biçimde uygulanmalıdır. Eğer bu iki eğitim tarzı birbirine uygun olmazsa bireylerde ruhsal krizler ve dengesizlikler olacaktır (Gökalp, 2005: 75).

Durkheim'ın ödül ve ceza konusundaki görüşleri incelendiğinde, daha çok ceza konusuna ağırlık verdiği anlaşılmaktadır. Durkheim cezaya kurallara uymayı sağlayan bir araç olarak görmektedir. Ona göre ceza, çiğnenen kuralların ve sonuçlarının onarılmasına yönelik olmalı, topluma ve kurallara uymayı sağlamalıdır. Buna karşılık ödül başarı elde edildiğinde verildiği için gerçek yaşamda her zaman gerçekleşmemektedir. Bu nedenle gerçek yaşamda böyle bir durumla karşılaşan birey, böyle bir ödüllendirme ile karşı karşıya kalmadığını görünce hayal kırıklığına uğramaktadır. Ödül ahlaki kültürün oluşmasında araç olmadığı için Durkheim tarafından çok vurgulanmamıştır. Gökalp'te ise ödül ve ceza insanların sosyalleşmesini sağlamaktadır. Ona göre ödül ve ceza, organsal ve yaygın olmak

üzere iki şekilde ortaya çıkmaktadır. Organsal ödül ve cezalar okul yönetiminin verdiği ödül ve cezalardır. Yaygın ödül ve cezalar ise, kendiliğinden oluşan ve bireyin sosyalleşmesini sağlamaktadır. Gökalp yaygın ödül ve cezalara vurgu yapmıştır. Durkheim gibi ceza ve ödülü ayrı ayrı ele almamıştır. Ancak her ikisi de ödül ve cezaları bireylerin ahlak gelişimini sağlamakta ve topluma uyum sağlamalarında bir araç olarak görmektedirler.

3.2. LAİK EĞİTİM

Çalışmanın bu bölümünde laik eğitim konusunda Durkheim ve Gökalp'in görüşlerinin incelenmesi hedeflenmiştir. Bunun için her iki düşünürün dine bakış açıları incelenmiştir. Bunu yaparken önce, laiklik konusunda her iki düşünürün hangi aşamalardan geçerek buldukları noktaya geldikleri tespit edilmiş, daha sonra da laik eğitim konusundaki görüşleri incelenerek aralarındaki benzerlikler ve farklılıklar ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

3.2.1. Emile Durkheim'in Dine Bakış Açısı

Durkheim'in din hakkındaki görüşlerini anlayabilmek için öncelikle onun din tanımının verilmesi gerekmektedir. Ona göre din, "kutsalla, diğerlerinden ayrılmış ve yasaklanmış şeyle ilgili inançlar ve amellerden oluşan tutarlı bir sistemdir. Bu inanç ve ameller, kendilerine inanan bütün insanları kilise/cemaat diye isimlendiren tek ve manevi bir toplum halinde bir araya getirmektedir" (Durkheim, 2005: 67). Durkheim'in bu tanımı, dinin dayanışmayı sağlayan bir unsur olduğunu göstermektedir. Dinin, inanan insanları tek ve manevi bir toplumun elemanları haline getirmedeki önemi vurgulamaktadır.

Durkheim, dine farklı bir açıdan bakmaya çalışmış bir sosyologdur. Dinleri somut gerçekleriyle ele almaya çalışarak, onların ortak özellikleri görerek, ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Bunun için de en ilkelinden en modernine kadar bütün dinleri incelemenin gerekli olduğunu vurgulamıştır. Durkheim dini, beşeri eylemlerin doğal bir tezahürü ve bilgi verici unsuru olarak görmekte; bu nedenle bütün dinlerin incelenmesi gerektiğini düşünmektedir. Her din, kendine özel bir şekilde insanı ifade ettiği için bilmek gerekmektedir (Durkheim, 2005: 42).

Toplumlarda bütünlüğü sağlayacak olan birçok şey vardır ve bunlardan biri de dindir. Bütünlüğü sağlayacak ve şahsiyeti ortaya çıkaran ortak hisler ve ortak düşünceler düzenli aralıklarla onaylama ve yeniden teyit etme ihtiyacını hisseder. Manevi olarak yeniden meydana getirilmesi, dini bir örgüt olmadan mümkün değildir (Durkheim, 2005: 500). Ortak hislerin ortaya çıktığı ayinler sırasından insanlar coşmaktadır. Bu coşkular içinde yeni düşünceler ortaya çıkacak ve insanlara rehberlik edecektir. Bu yaşanan şeyler törenlerde tekrar tekrar yaşandıkça insanlar bunları hafızasında tutmak isteyeceklerdir. Böylece insanlar arasında bir bütünlük olacaktır (Durkheim, 2005: 501).

Durkheim'a göre dinin konusu ve amacı olan dualar, kurbanlar, kefaret ayinleri gibi insanları sosyalleştiren dini törenlerdir. Bunlar var olduğu sürece dinin varlığından söz edilebilecektir (Durkheim, 2005: 49). Burada Durkheim'ın, dini incelemek için tanrı ya da doğaüstü güçleri incelemek yerine insanı sosyalleştiren törenlerin incelenmesinden yana olduğu görülmektedir.

Durkheim dini, mitlerden, dogmalardan, ayinlerden, törenlerden ve ibadetler gibi parçalardan oluşan bir bütün olarak görmesine rağmen, onun bir bütünün bölünmesi mümkün olmayan varlık teşekkülü gibi faaliyet gösterdiğini düşünmektedir. Bir bütün içerdiği parçalarla ilişkisiyle tanımlanabileceği için önce dinin ilkel fenomenlerini daha sonra bu fenomenlerin birleşmesinden oluşan sistemin nitelendirilmesi gerektiğini düşünmektedir (Durkheim, 2005: 55).

Durkheim ilkel toplumlarda yaptığı çalışmalarda, insanların ibadetlerini yaparken karşı koymaksızın içten bir şekilde kendilerini topluma teslim ettiklerini düşünmektedir. Toplumsal ruh, aynı zamanda yalnızca az sayıda düşünce ve hislerden oluştuğundan, her bir bireyin bilincinde her hangi bir güçlük olmadan bütünüyle somut bir hale gelmekte, her bir birey bu bütünü içinde taşımaktadır. Birey kendi parçası olarak gördüğü bir şeyi kabul ederken zorlama ve baskı hissetmemektedir. Dini düşüncenin kökünü bu şekilde anlamak gerekmektedir (Durkheim, 2005: 272).

Durkheim'a göre din somutlaştırıldığında açıklanamaz bir sanrı(halüsinasyon) olmaktan çıkmaktadır ve gerçekliğe bir adım daha yaklaşmış olmaktadır

(Durkheim, 2005: 273). Buradan hareketle dini, bireylerin kendileriyle üyeleri oldukları toplumu ve onunla olan belirsiz ancak yakın ilişkilerini düşündükleri bir düşünceler sistemi olarak görebiliriz. Bu dinin birinci fonksiyonudur ve bu temsil sembolik de olsa, mecazi de olsa doğrudur. Bu nedenle ibadetlerin önemsiz hareketlerden daha büyük önemi ve anlamı olduğu söylenebilir. İbadetlerin fonksiyonu insanları tanrılarına bağlayan bağları güçlendirmenin yanında bireyi üyesi olduğu topluma bağlayan bağları da güçlendirmektir. Çünkü tanrı toplumun mecazi bir işlevinden başka bir şey değildir (Durkheim, 2005: 274).

Durkheim'in din ile ilgili genel görüşleri incelendiğinde onun dini, toplumlarda dayanışmayı sağlayacak unsurlardan biri olarak gördüğü söylenebilir. Din, bütünlüğü sağlayacak ortak hisler ve ortak düşüncelerin ortaya çıkarılmasını sağlamaktadır. Ona göre, düzenli aralıklarla yapılan ayinler sırasında ortak hislerin ortaya çıkmaktadır ve bu ortak hisler insanlar arasında bir bütünlük oluşturmaktadır. Ayrıca Durkheim, duaların, kurbanların, kefaret ayinlerinin insanları sosyalleştiren dini törenler olduğunu ileri sürmüştür. Bu törenlerin insanlar arasında dayanışma bağlarını güçlendirdiği söylenebilir.

3.2.2. Ziya Gökalp'in Dine Bakış Açısı

Gökalp, sosyolog olarak birçok toplumsal olay üzerinde durmaktadır. Ancak en çok metot, din ve ahlak konuları üzerinde durmuştur. Yaptığı çalışmalara bakılırsa dine daha çok değer verdiği söylenebilir (Baltacıoğlu, 1966: 60).

Gökalp, din sosyolojisi üzerinde çalışmış; hatta milletinin dini olan İslam dinini incelemiştir. İslam diniyle ilgili kendisinden önce bilimsel çalışma yapan olmamıştır. Baltacıoğluna göre, din, üzerine yaptığı çalışmalar o kadar ilgi çekicidir ki, günün birinde Türk aydınları ilk kalkınmanın dinle olacağına inanırlarsa ve bu kalkınmayı yapmak isterlerse, Gökalp'in yazılarını okumakla başlamalıdır (Baltacıoğlu, 1966: 64).

Gökalp, İslamiyet'i diğer dinlerdeki gibi toplumsal ortam içinde değişebilen bir olgu olarak görmektedir. İslam dinini diğer dinlerdeki benzerliklerle açıklamaya çalışması, İslam fanatizmin yoğun olduğu o dönemde oldukça cesur bir davranıştır.

Atatürk'ün dine karşı tutumu olmasaydı, Gökalp, dinsel reform hareketinin başlatıcısı olabilirdi (Heyd, 1979: 97).

Gökalp, geleneksel bir ruh içinde eğitilmiş olduğu için ilk görüşleri din tarafından oluşturulmuştur. Ancak bir yandan sufizmin diğer yandan rasyonalizmin etkisiyle katı İslamiyet'in inançlarından ve yükümlülüklerinden kaçmıştır. Bazı dinsel yükümlülüklerini rasyonalize edebilmiştir. Rasyonalize edemediklerini de dış görüntü olarak korumakla birlikte yeni bir anlam vermeye çalışmıştır (Heyd, 1979: 97).

Gökalp'in, ilk yazıları arasında Şeker Bayramı nedeniyle Dicle'de yazdığı bazı şiirlerde günlük ibadet, oruç ve zekât övülmektedir. Bu şiirlerinde katı dinsel yönünün yanı sıra dinsel yükümlülüklerin rasyonel ve toplumsal yönlerini açıklamaya çalışmaktadır. Örneğin zekât verilmesinin nedeninin zengin maddi varlığının üzerinde yoksulun da hakkı olduğunu söylemektedir. Burada din toplumsal olarak açıklama eğilimi görülmektedir (Heyd, 1979: 98).

Gökalp'in bazı şiirlerinde sufizmin etkileri görülmektedir. Hatta Samet Ağaoğlu Gökalp'i bir şeyhe benzetmektedir (Ağaoğlu, 1959: 16). Örneğin "din" adlı şiirinde bunu görmek mümkündür:

Benim dinim ne ümidir, ne korku;

Allah'ıma sevdiğimden taparım!

Ne cennet, ne cehennem'den bir korku

Almaksızın vazifemi yaparım (Gökalp, 1989: 99).

Gökalp bu şiirde Allah'a olan sevgisini açık bir şekilde dile getirmektedir. Allah'a korkudan değil sevdiği için bağlı olduğunu ve ibadet ettiğini, cennet ve cehennem için değil de Allah'a ibadet görevi olduğu için taptığını belirtmektedir. Aynı şiirin devamında vaize seslenmektedir:

Beni cennet vaadi ile avutma,
 O kalbimdir, çünkü sevgi elidir.
 Cehennem azabıyla korkutma,
 Korku nedir bilmez gönlüm delidir (Gökalp, 1989: 99).

Bunun yanı sıra Gökalp, tanrıya hitap ederek başlayan ve yine Tanrı'ya olan sevgisini anlatan bir "ilahî" yazmıştır. Bu ilahide de Tanrı'ya olan sevgisini, Ona olan vazgeçilmez bağlılığını dile getirmektedir.

Ne uzağım, ne yakınım,
 Yüz verilemez bir şaşkınlım;
 Ayrılmam, alışkınlım,
 Dost olalım tekrar Tanrım (Gökalp, 1989: 123).

Bu şiirlerden hareketle Ziya Gökalp'in bu dönemde, koyu bir din etkisinde olduğunu söyleyebiliriz. Daha sonraki dönemlerde dinin üzerindeki etkisi olsa bile bu etki yavaş yavaş azalmaya başlayacaktır. Laiklik ile ilgili ciddi söylemlerle yola çıkarak ciddi adımların atılmasına neden olacaktır.

3.2.2.1. Ziya Gökalp'te Dinin Toplumsal Dayanışmaya Etkisi

Gökalp'in millet tanımına bakıldığında dine de bir vurgu yaptığını görmekteyiz. Gökalp'e göre millet (ulus), dil, din, ahlak ve sanat bakımlarından ortak olan, yani aynı eğitimi almış bireylerden oluşan bir topluluktur. Türk köylüsü onu "dili dilime uyan, dini dinime uyan" diyerek tanımlamaktadır (Gökalp, 2003: 47). Gökalp'in dini, milletin temel oluşturucu bir ögesi olarak gördüğü söylenebilir.

Gökalp, dini törenleri Durkheim gibi olumsuz (menfi) ve olumlu (müspet) ayinler olmak üzere ikiye ayırmıştır (Gökalp, 1985: 51). Bunlardan olumsuz ayinlerin amacı, bireyleri bireycilikten uzaklaştırmaktır. Gusül, abdest gibi olumsuz ayinler insanları bireysel heveslerden uzak tutmaktadır (Gökalp, 1985: 52). Olumsuz ayinler, etkili ve sürekli bir eğitim sayesinde yavaş yavaş bireyleri bireycilikten kurtararak sosyal olmaya hazırlamaktadır. Dinin olumsuz ayinleri bile bu haliyle

kendi başına gayet önemli sosyal bir sebeptir. Olumsuz ayinler olumlu ayinlere ulaşmak için bir araçtır (Gökalp, 1985: 53).

Olumlu ayinler, olumsuz ayinlerden sonra yapılmaktadır; bununla birlikte cemaatle birlikte sürekli yapılmak durumundadır (Gökalp, 1985: 55). Olumlu ayinler, beş vakit namaz, teravih, cuma namazı, bayram namazı ve haçtır. Bu ibadetler, ibadete tahsis edilmiş mabetlerde gerçekleştirilmektedir. İslam mabetleri mescit, cami, Kâbe ve Arafat'tır. Her mahallede ve köyde bir mescidin bulunması gerekmektedir. Burada ibadetler gerçekleştirilmektedir (Gökalp, 1985: 58).

Bir mescit, bir mahalle ve köy halkını, cami ise bir semt veya nahiye halkını, cami-i kebir ise, bir büyük şehir ya da kaza halkını birleştiren toplumsal mekânlardır. Buradaki toplantılar sosyal olmasının yanında milli toplantılardır. Kâbe'deki ve Arafat'taki toplantılar da sosyal içeriklidir ve insanlar arasında ortak ruh ortaya çıkmasını sağlar (Gökalp, 1985: 58).

Olumlu ayinler, insanların bir araya gelmesini sağlayarak insanlarda kutsal duyguların oluşmasını sağlamaktadır. Bu ayinler sırasında korkaklar cesur, tembeller çalışkan, hastalar sağlam, ahlaksızlar faziletli ve iradesizler de azimkâr olmaktadır. Ayrı ayrı amaçlar peşinden koşan bireyler belli zamanlarda bir araya getirerek milli hayatın yaşanmasını sağlamaktadır. Din, bireyleri kutsal duygular ve inançlarda birleştirerek milli vicdanı meydana getiren en önemli etkidir (Gökalp, 1985: 59).

Gökalp'e göre ayinler, beş vakit namaz, teravih, cuma namazı, bayram namazı ve haçtır. Bu ibadetler, ibadete tahsis edilmiş mabetlerde gerçekleştirilmektedir. Bu mabetler sosyal mabetler olup insanların bir araya gelmesini sağlamaktadır. Buradaki toplantılar sosyal olmasının yanında milli toplantılardır. Örneğin, Kâbe'deki ve Arafat'taki toplantılar da sosyal içeriklidir ve insanlar arasında ortak bir ruhun ortaya çıkmasını sağlar. Ayinler, insanların bir araya gelmesini sağlayarak insanlarda kutsal duyguların oluşmasını sağlamaktadır. Ayrı ayrı amaçlar peşinden koşan bireyler belli zamanlarda bir araya getirerek milli hayatın yaşanmasını sağlamaktadır. Bu çerçevede din, bireyleri kutsal duygular ve inançlarda birleştirerek milli vicdanı meydana getiren en önemli etken olarak görülebilir. Gökalp de, Durkheim gibi, dini

toplumsal dayanışmanın bir aracı olarak görmektedir. Her ikisi de dini ayinleri toplumsal dayanışmayı sağlayan bir araç olarak görmektedirler.

3.2.3. Emile Durkheim’da Laik Eğitim

Durkheim’ın, laik eğitim anlayışı ahlak eğitimi ile ilişki içindedir. Ahlak eğitiminin gelişimi ile laik eğitimin gelişimi içiçe geçmiş bir şekildedir. Ahlak eğitiminin gelişimi demek laik eğitimin gelişimi demektir. Bu nedenle konu içerisinde laik eğitimden bahsederken ahlak eğitiminin laiklikle ilgili kısmına da değinilmiştir. Ancak ahlak eğitiminin laiklik dışındaki kısmından ahlak eğitimi adlı bölümde daha ayrıntılı olarak incelenecektir.

Durkheim, Bourdeux’ta çalıştığı dönemde Hamelin ile “La Jeunesse Laique” adında üniversite öğrencileri ve öğretmenlerinden oluşan bir grup kurmuştur. Bu grup her hafta toplantı yapıp, politik, ideolojik ve dini konularda konuşmuşlardır. Bu toplantılardan birinde “din ve düşünce özgürlüğü” konusunda da konuşulmuştur. Bu konuşmada Durkheim, din ile bilimin uyumsuzluğu konusundaki fikirlerini açıkça dile getirmiştir. Durkheim, bilimin sadece dünya ile ilgili daha üstün açıklamalar sağlamakla kalmadığını ayrıca çağdaş bir toplumun takip etmesi için daha uygun amaçlar sunduğunu belirtmiştir (Lukes, 1973: 359).

Durkheim, din ile bilim ilişkisinde bilimin galip geleceğini tahmin etse de dinin ortadan kaldırılamayacağını anlamıştır. Bu iki düşman kurumun birlikte yaşabilecekleri bir uzlaşma noktasının aranmasının faydasız olduğunu düşünmeye başlamış ve her ikisinin de kendi alanlarında kalmaları gerektiğine karar vermiştir. Ona göre bilime görüntüler dünyası, dine de içsel derinlikler ve gizemler dünyası verilmelidir. Ancak din ve bilim arasındaki tek uzlaşma bilimin içinde ahlaki hedefleri keşfetmekle olabilecektir (Lukes, 1973: 359).

Durkheim, çocuklara laik bir eğitim vermemin gerekliliği üzerinde durmuştur. Bütün semavi dinlerin üzerinde oturduğu tüm ilkeleri yadsıyarak, yalnızca akıl yoluyla doğrulanabilen düşünce duygu ve uygulamalar üstüne oturtulan tamamen rasyonel bir eğitim sürecine geçmenin gerekliliği üzerinde durmuştur (Durkheim, 2004: 20).

Durkheim'a göre, eğitim yüzyıllardan beri laikleşmektedir. İlkel toplumlarda ahlak eğitimi dine dayanmaktadır. Yani insanların birbirine karşı olan sorumluluklarını din belirlemektedir. Bu dönemde insanların birbirlerine karşı olan sorumlulukları tanrıya karşı olan sorumluluklarından daha azdır. İnsanların temel yükümlülükleri diğer insanlara saygı duymak, yardım etmek, korumak değil, tanrıya karşı olan borçların yerine getirilmesi, hatta onun şerefine kendini feda etmesini bile gerektirebilmektedir. İnsanların birbirine karşı işledikleri suçların cezası, tanrıya karşı işledikleri suçların cezasından daha ağır değildir. Bu çerçevede ahlakın kendisi gibi ahlaki eğitim de temelde dine dayalı olmak zorundadır. Bu dönemde eğitimin amacı, her şeyden önce insanlara dini varlıklara karşı nasıl davranmaları gerektiği ve bu konuda yararlı olacak dini kavramları öğretmek üzerine oturtulmuş bir eğitim konusudur (Durkheim, 2004: 23).

Eğitim, önceki dönemlerde, yukarıda bahsedildiği gibi dini içerikte iken bu durum zaman içerisinde değişmeye başlamıştır. Zaman içerisinde insana karşı olan yükümlülükler değişerek belirgin hale gelirken diğer öğeler zayıflamaya başlamıştır. Durkheim'a göre bunun nedeni, Hıristiyanlığın insani bir din olmasıdır. Artık günlük değişen yaşam şartları içerisinde Tanrıya karşı günah en önemli hata olmaktan çıkmıştır (Durkheim, 2004: 23).

Başlangıçta laik ve akılcı bir eğitim için laiklik dışı unsurlardan kurtulmanın yeterli olacağını düşünülmüştür. Ancak, atalardan kalma ahlaki ilkelerden, dini kavramların çıkarılıp atılmasıyla ahlak eğitiminin çözülmesinin mümkün olmadığı anlaşılmıştır. Bunun başarılması için daha çok derinlemesine değişiklik gerekmektedir. Çünkü din ve ahlak tarih boyunca hep yan yana olduğu için bunların birbirinden ayrılması çok kolay gerçekleşmemektedir (Durkheim, 2004: 24–25).

Laik bir ahlakın oluşturulması gerekmektedir. Bunun oluşturulmasını zorunlu kılan nedenler toplumsal örgütlenmedeki temel olgularla ilintili olduğu için ahlakın görevlerinin bundan etkilenmemesi söz konusu olmayacaktır. Gençler, büyüklerine göre daha rasyonelleşmiş bir ahlaka ihtiyaç duyuyorsa bunun nedeni daha rasyonelleşmiş olmalarındadır (Durkheim, 2004: 27).

Sonuç olarak, daha rasyonel, gelişmiş bir ahlak eğitimi aynı zamanda yeni ahlaki eğilimlere, adalet duygusuna karşı daha büyük istek ve kamu bilincinde karanlık amaçlara yol açmayacağını düşünülemez. Eğitimi rasyonelleştirmek isteyen eğitimci bu tür sorunları öngörmeli ve önlem almalıdır; eğer bunu yapmazsa görevini tam yapmamış olacaktır. Eğitimciler geleceği korumalı, ancak çocukları da geleceğe hazırlamalıdır. Bunu yaparken de eğitimi rasyonelleştirmeli; yani laikleşmesine katkıda bulunmalıdır (Durkheim, 2004: 28).

Yeni ahlak alanlarının yaratılmasında öğretmen etkin rol alarak öğrencileri yeni keşif alanları için hazırlamalıdır. Öğrencilere yalnızca dine dayalı ahlak anlayışını anlatmakla yetinmeyerek onlara ahlaka ekleyecek sözlerinin olduğuna inandırmak durumundadır (Durkheim, 2004: 29).

Durkheim'm laik eğitim anlayışı incelendiğinde, ahlak eğitiminin gelişimi ile laik eğitimin gelişimi iç içe geçtiği anlaşılmıştır. Durkheim, çocuklara laik bir eğitim vermemin gerekliliği üzerinde durmuştur. Bütün semavi dinleri üzerinde oturduğu tüm ilkeleri yadsıyarak, yalnızca akıl yoluyla doğrulanabilen düşünce, duygu ve uygulamalar üstüne oturtulan tamamen rasyonel bir eğitim sürecine geçmenin gerekliliği inanmıştır. Durkheim'a göre, eğitim yüzyıllardan beri laikleşmektedir. Geleneksel toplumlarda ahlak eğitiminin temelini din oluşturduğu için, bu dönemde eğitimin amacı, insanlara dini kavramları öğretmek olmuştur. Ancak zaman içerisinde din etkisini yitirmeye başlamış, insana karşı olan sorumluluklar ön plana çıkmıştır. Bu nedenle eğitimi amacı ve konusu da bireysellik lehine değişmeye başlamıştır.

3.2.4. Gökalp'te Din ve Devlet Ayrımı (Laiklik)

Gökalp, gençliğinde hem dini hem de laik eğitim görmüştür. Ancak daha sonraki dönemlerde düşüncelerinde değişmeler olmuştur. Özellikle fikir hayatında laikliğe doğru bir geçiş olmuştur (Shaw, 1983: 363).

Yukarıda Gökalp'in dine bakış açısını incelediğimiz bölümde, onun dine önem veren bir bakış açısı sergilediği görülmüştür. Ancak daha sonraki dönemlerde, laiklik konusunda, yaşadığı dönemin koşulları itibariyle hiç de küçümsenmeyecek adımların atılmasına katkı sağlamıştır.

Gökalp'in şiirlerini incelediğimizde laiklikle ilgili görüşleri hakkında fikir sahibi olmak mümkündür. Onun “Devlet” ve “Halife ile Müftü” adlı şiirlerinde, bu konudaki görüşlerinin izleri açıkça görülmektedir. “Devlet” adlı şiirinde Gökalp şöyle demektedir:

Lakin hukuk dinden ayrı bir iştir,
Bırakılmış ûlû'l-emre, devlete.
Hukuk örfе uymayınca değişir,
Örfe uydur demiş Tanrı millete!

Devletimde halkın örfü hâkimdir,
Başka kuvvet onu tahdit edemez.
Kanun hakka hâkim değil, hâdimdir.
Sebep yokken ferdi takyid edemez (Gökalp, 1989: 116).

Gökalp bu şiirinde, din ve devletin iki ayrı konu olduğunu görülmektedir. O, örf ile dinin alanlarını ayrı olduğunu vurgulamaktadır. Bu bakış açısı zamanla gelişerek, devletin yapısında kökten değişiklere gidilecek.

Bu şiirin yanı sıra “Halife ve Müftü” adlı şiirinde laiklikle ilgili düşüncelerini görebiliriz:

Devlet ile medrese iki ayrı âlemdir.
Müftü ile Halife birbirine karışmaz.
Ayrıysa da bu iki kuvvet daim tev'emdir,
Nüfuz beden diyerek birbiriyle yarışmaz (Gökalp, 1989: 113).

Gökalp bu şiirinde devlet ve medreseyi iki ayrı kurum olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Müftü ve halifenin de güç alanlarının farklı olduğu ve birbiri arasında rekabet olmaması gerektiğini vurgulamaktadır.

Gökalp'in laiklik ile ilgili görüşlerini *Diyanet ve Kaza* adlı makalesinde de görebiliriz. Gökalp, bu makalede din ve hukukun ayrı olması gerektiğini vurgulamıştır.

Gökalp, din ve hukukun tamamen birbirinden farklı olduğunu, dine uygun olan birçok konunun hukuka uygun olduğunu iddia etmektedir. Örneğin, faizin dinen yasak olduğunu halde hukuken yasak olmadığını dile getirmiştir. Bu nedenle bu iki alanın ayrı olduğunu, bu konuda da İmam-ı Azam'ın da aynı düşündüğünü söylemektedir (Gökalp, 1985: 47).

Gökalp, din ile hukuk birbirine karıştığı zaman, ikisinin de birbirine zarar verdiğini düşünmektedir. Çünkü bunların ikisi farklı amaçlar için uğraşmaktadır. Bunlar kendi alanlarında uğraştıklarında her ikisi de görevlerini layıkıyla yerine getirecektir (Gökalp, 1985: 49).

Gökalp, dini ve devletin egemenlik alanlarını birbirinden ayırmak istemiştir. Yani, İslamiyet'in Türk ulusunun siyasal ve toplumsal yaşamı üzerindeki egemenliğine son verme düşüncesindedir (Heyd, 1979: 104).

Gökalp'in, dinsel alandaki reform düşüncesi, İttihat ve Terakki döneminin laiklik politikasını etkilemiştir. Gökalp, Osmanlı İmparatorluğu'nda laikliği güçlendirmek için sert reform önerilerinde bulunmuştur. 26 Nisan 1913 yılında bir kararname ile devletin şeriat ve ulema mahkemeleri üzerindeki etkisi artırılmıştır. Bununla birlikte bu mahkemeler laik Temyiz Mahkemesi'nin yetkisini kabul etmek zorunda kalmışlardır. Eğitim ve öğretimde kadınlara devlet standartları uygulanmıştır. Şeriat mahkemelerinde yargıçlık yapmak için İstanbul'da devletin yönettiği bir medrese açılmıştır. Laik mahkemelere kıyasla şeriat mahkemelerinin yetkileri kısıtlanmıştır. Bunlar sadece bir başlangıç olmuştur. Gökalp, 1915'de şeriat mahkemelerinin, okulların ve dini vakıfların tam olarak laikleştirilmesini, şeyhülislamın yalnızca dini görevlerle sınırlandırılmasını istemektedir. Bu program iki yıl içerisinde çeşitli yasaklar çıkarılarak uygulanmıştır. 1916'da şeyhülislam kabineden çıkarılarak, makamı bakanlıktan daireye indirilmiştir. 25 Mart 1915 de Şeriat Mahkemeleri Adalet Bakanlığına bağlanmıştır. Kadılar artık laik mahkemelere uygulanan kararlar ve standartlara göre atanıp, denetlenmektedir. Bununla birlikte dini okullar da Maarif Nezareti'ne (Eğitim Bakanlığı'na) bağlanmıştır. Vakıf mallarının, dini okulların parasal işlerini yönetmek için Maliye Bakanlığı'ndan bir birim kurulmuştur (Shaw, 1983: 368–369).

Ziya Gökalp'in İttihat ve Terakki dönemindeki reform hareketleri, Cumhuriyet döneminde gerçekleşen Tevhid-i Tedrisat (Eğitimin Birleştirilmesi) ve medreselerin kapatılması için önemli bir adım olmuştur. Bununla birlikte Gökalp'in reformlarının Cumhuriyet döneminde Şeyhülislamlığın kaldırılması ve adalet sisteminin birleştirilmesine esin kaynağı olduğu söylenebilir (Berkes, 2004: 459).

Ziya Gökalp'in laiklik konusundaki reformları, din ve devlet ayrımı yönünde başlayan akımın bir parçası olma özelliği gösterdiğini söyleyebiliriz. Burada din devlette, eğitimde, yasadaki, adliyede, maliyede, dünyevi yetkilerini yitirmektedir. Yetkiler ve fonksiyonlar, Gökalp'in söylemiyle "diyanet" alanına daralmaktaydı. Cumhuriyet döneminde de bu görüşün devamı olan Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuştur (Berkes, 2004: 459).

Gökalp milletvekili olduğu dönemde yeni Anayasa çalışmalarını yapıldığı komisyonda etkin rol almıştır. Bazı kararların alınmasında etkisinin olduğunu söyleyebiliriz. Yakın arkadaşı olan Erişirgil'in kitabında bu konuya dair Gökalp'in kendi sözleri Anayasa'ya olan etkisi konusunda bize fikir vermektedir. Neden milletvekili olduğu konusunda kendisine bir soru yöneltildiğinde kendisinin cevabı şu şekilde olmuştur:

"Milletvekili olduğum için beni ayıplıyorsunuz ama bak, Anayasa'da her türlü fikirlerin söylenip yazılması hürriyetin açık olarak ifadesini, hazırlayıcı komisyona ben kabul ettirdim. Bunun kolayca oluverdiğini sanmayınız. Bu teklifi yaptığım zaman, bir milletvekili kalktı: Abdullah Cevdet'in dinsizliği neşreden yazıları da bu hürriyetten faydalanacak mı? diye sordu. Fikir ve neşir hürriyetinin manasını anlatmasaydım çok kişi bu milletvekilinin taraftarı çıkardı" (Erişirgil, 1984: 205).

Gökalp, yazmaya başladığı ilk dönemlerde dine çok önem vermiştir. Ancak zaman içerisinde laikliğe ağırlık vererek, din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması gerektiğini vurgulamıştır. Özellikle İttihat ve Terakki döneminde laiklik politikasına öncülük etmiştir. Osmanlı imparatorluğu'nda laikliğin güçlendirilmesi için çeşitli önerilerde bulunmuştur. Mahkemelerin, okulların ve dini vakıfların tam olarak laikleştirilmesi, Şeyhülislamlığın yalnızca dini görevlerle sınırlandırılması için çalışmıştır. Yine Cumhuriyet döneminde eğitimin birleştirilmesi konusunda fikir

bildirmiş. Onun bu konudaki isteği ölümünden sonra Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile gerçekleştirilmiştir.

3.2.4.1. Dinde Türkçülük

Ziya Gökalp'in dinde Türkçülük ile ilgili düşünceleri de laiklik anlayışının bir parçası şeklinde düşünülebilir. Gökalp dini törenlerin, Türkçe olması halinde insanların daha coşkulu olacağını, bu nedenler insanlar arasında birlikteliğin artacağını düşünmektedir. Bu nedenle dini törenlerin Türkçe olması gerektiğini düşünmektedir. Şimdi bu konunun ayrıntılarını inceleyelim.

Dinde Türkçülük, din adamlarının ve hutbelerle vaazların Türkçe olması demektir. Bir millet din kitaplarını okuyup anlayamazsa, dinin gerçeklerini öğrenemeyecektir. Konuşmacıların ve vaizlerin ne söylediklerini anlamadıkları için de tapınılanlardan hiç zevk almayacaktır. Bir insan ancak kendi dilinde ibadet ederse dinsel coşkuyu yaşayabilecektir. Gökalp, halkın dinsel hayatının incelenmesi halinde tapınılanlar arasında en fazla dinsel coşkuyu hissedenler, namazdan sonra anadiliyle yapılan dualardır. Müslümanların camiden çıkarken büyük bir coşku ve gönül doyumuyla çıkmaları, her bireyin kendi vicdanı içinde yaptığı içsel yakarışların sonucudur (Gökalp, 2003: 227).

Ana dildeki namazların yanı sıra anadilde okunan ilahiler insanlara büyük zevk vermektedir. Özellikle teravih namazlarındaki şiir ve müziği içeren Türkçe ilahiler, ramazan ve benzeri zamanlarda Türkçe söylenen vaazlar, halkta dinsel coşkuyu uyandıran dinsel öğelerdir. Türklerin mevlit okunma törenleri şiir ile müziği ve canlı olayları bir araya getiren ve insanlarda coşku yaratan dinsel törenlerden biridir. Tekkelerde Türkçe yapılan “zikirler” esnasında okunan Türkçe “ilahi”ler ve “nefes”lerde büyük coşku kaynağıdır. Bu örneklerden de anlaşılıyor ki Türklerin coşku yaşamasını sağlayan dinsel törenler, Türkçe olarak gerçekleştirilenlerdir. Buradan hareketle Gökalp, dini hayatta daha büyük coşum ve ferahlık için Kur'an-ı Kerim'in ve hutbelerin Türkçe okunması gerekmektedir (Gökalp, 2003: 227).

Gökalp, dinde Türkçülük ve ezanın Türkçeleştirilmesi konusundaki düşüncelerini “vatan” adlı şiirinde dile getirmiştir.

Bir lke ki camiinde Türkçe ezan okunur.
 Köylü anlar manasını namazdaki duanın.
 Bir lke ki mektebinde Türkçe kuran okunur.
 Küçük büyük herkes bilir buyruğunu Hdanın,
 Ey Türk oğlu, iğte senin orasıdır vatanın (Gökalp, 2005: 55).

Gökalp, ezanın Trkeleşmesinde katkısı olmuştur. Cumhuriyet döneminde ezan Türkçe okunmuş, bunda da Gökalp'in etkisi olmuştur.

3.2.4.2. Ziya Gökalp'in Din Eğitimi Konusundaki Görüşleri

Gökalp'e göre, İslam eğitimi denilince 2 tür eğitim akla gelmelidir. Birincisi, İslamiyet'in eğitim de kullandığı yöntemler; ikincisi ise yetiştirilen ocukların İslam eğitimine göre eğitilmesidir (Gökalp, 2005: 51). Gökalp'in eğitimde laikliği savunmadığı görülmektedir. Gökalp, eğitimde dinin etkisine karşı çıkmamaktadır. Hatta eğitim içinde dinin olması gerektiğini düşünmektedir. Bu erevede Gökalp'in eğitimde laikliği savunmadığını sadece kurumsal anlamda laikliğe önem veridiğini söyleyebiliriz.

Gökalp'e göre, babalar çocuklarının Türkçe konuşmasını, Türkçe okuyup yazmasını, Türk tarihini bilmesini, bununla birlikte İslam inanç, ibadetlerini ve tarihini bilmesini istemektedir. Bunun yanı sıra çocuğunun ağdaş bir eğitim almasını istemektedir. Ona göre tam bir eğitim  bölümde olmaktadır. Bu üç eğitim Türk eğitimi, İslam eğitimi ve çağdaşlık eğitimi'dir. Gökalp, Tanzimat'tan önce çocuklara sadece İslam eğitimi verildiğini, Tanzimatçıların ise ülkeye çağdaşlık eğitimi sokmaya çalıştıklarını düşünmektedir. Başlangıçta bu iki eğitim arasında büyük çarpışmalar olmuştur. Örneğin Yeniçeri yerine Nizam-ı Cedit'i koymak küfür sayılmıştır. Avrupalı gibi giyinmek dinsizlik olarak gösterilmiştir. Okullara resim veya Fransızca dersler girmesine karşı çıkılmıştır. Dünyanın yuvarlaklığı ve güneşin devinimsizliği "nakil"e aykırı sayılmıştır. Daha sonra yavaş yavaş çağdaşlık eğitimi yerleşmeye başlamıştır. Bununla birlikte İslam eğitimi önemini kaybetmeye başlamıştır. İslam eğitimi nicelik bakımından kmese bile nitelik olarak kş içine girmiştir. Din dersleri canlı olarak okutulmamaktaydı. Din ğretmenleri bilimsel

gerçeklere “bidat” olarak baktıkları için öğrencilerin güvenini kazanamıyordu (Gökalp, 1985: 13).

İslam ve Türk eğitimi sonucu, Türk milliyetçiliği ve İslam ümmetçiliği ortaya çıkmıştır. Aslında gençlere ne İslam eğitimi ne de ulusal eğitim verilmek istenmiştir. Çocuklara Türk ve İslam eğitimi verilmediği gibi çağdaş eğitim de verilememiştir. Bunun sonucu ülkede yeterli bilgiye sahip bireyler yetiştirilememiştir. Tanzimat'ta verilmeye çalışılan eğitimin başarısız olması sonucu ülkede hâkim olan üç farklı görüş yeni eğitimin temellerini kurmaya çalışmışlardır. Türkçülüler, yeni hayatta ulusal ülkülerin nasıl bir görev yapacağı gösterirken, çağdaşlar da bilimlerden uygulamalı ve ekonomik faydalar sağlanması için öğretimde hangi yöntemin kullanılması gerektiğini göstermeye çabalamaktadır. Bu düşünsel mücadele döneminde İslam eğitimin dayandığı esasları da aramak gerekmektedir. Bu üç eğitim birbirinin tamamlayıcısı olması gerekmektedir ve bunların yetki sınırları iyi bir şekilde belirlenmelidir (Gökalp, 2005: 53).

Gökalp, üç eğitim akımının (Türkçü, Çağdaş, İslamcı), birbirinin yardımcısı ve tamamlayıcısı olması gerektiğini söylemekle birlikte, bunların çerçevesi iyi belirlenmezse, birbiriyle çelişip, düşman haline gelebileceğini düşünmektedir (Gökalp, 2005: 54).

Durkheim, laik bir eğitim anlayışını savunurken, Gökalp ise, Türkçülüğün, Çağdaşlığın ve İslamcılığın üçünün de bir arada olduğu, belli bir anlamda dinsel eğitimi savunmaktadır. Yani Gökalp, dini eğitimin içinden çıkartmamakta, hatta iyi bir eğitim için Türkçülük ve Çağdaşlığın yanında dinin de mutlaka olması gerektiğini savunmaktadır.

3.2.5. Ahlak Eğitimi

Çalışmanın bu kısmında, Durkheim ve Gökalp'in ahlak eğitimi ile ilgili görüşleri üzerinde durulacaktır. Her iki düşünürün bu konudaki düşünceleri karşılaştırmalı olarak incelenerek aralarındaki benzerliklerin ve farklılıkların olup olmadığı açıklığa kavuşturulacaktır.

3.2.5.1. Emile Durkheim'in Ahlak ile İlgili Görüşleri

Ahlak eğitimi, ilkokul döneminde verilmektedir. Çünkü bu dönem çocuğa ahlaklı bir karakter verilmesi için önemli bir dönemdir. Bundan önceki dönemlerde çocuk entelektüel bakımdan hazır olmayacağı için ahlak eğitimi ilkokul döneminde verilmektedir. İlk dönemde çocuğa ahlak eğitimine hazırlık mahiyetinde basit fikir ve duygusal özler verilmektedir. Ahlak eğitimin temelinde okul vardır (Durkheim, 2004: 33).

Çocuğa verilen ahlak eğitimi, zamana yayılmış bir şekilde uygun yöntemler kullanılarak, onda genel değerlerin oluşmasını sağlamaya çalışır (Durkheim, 2004: 36). Çocukta ahlaki değer oluşturmak demek çocuğun belli normlara göre davranmasını sağlamak demektir. Ahlak demek görev demektir; görev ise, önceden belirlenen bir davranış demektir. Ahlaki davranış, önceden belirlenen kurallar sistemidir. Bu kurallar sistemi ise belli durumlarda nasıl davranılması gerektiğini söylemektedir. İyi davranmak ise, bu kurallara uygun davranmak demektir. İnsanların birbirleri ile olan ilişkilerini belirlemektedir (Durkheim, 2004: 38).

Ahlakı çok genel, yalnızca ihtiyaçlara göre değişen bir şey olarak görmemek gerekmektedir. Tersine ahlak, daha önceden belirlenmiş bir kurallar bütünüdür. Bu kurallar bir tür biçimsel kalıplara benzemektedirler ve insanlar da bu kalıplara göre davranmaktadırlar. Böylece ahlakın insan davranışlarını belirlediği, onlara süreklilik kazandırdığı ve kişisel olmaktan çıkardığı ve sosyal bir hal aldığı söylenebilir. Yani ahlak, insan davranışlarını düzenlemektedir (Durkheim, 2004: 40–41).

Sonuç olarak ahlak, belli alışkanlıklar edinilmesini belli bir düzen anlayışını zorunlu kılan bir şeydir. Alışkanlık ve ahlak birbirine çok yakın olduğu için her türlü kolektif alışkanlığın ahlaki bir özelliğe sahip olduğu söylenebilir. Buradan hareketle de ahlaki davranışların kolektif alışkanlıklar olduğunu söyleyebilir (Durkheim, 2004: 41–42).

Ahlakın oluşmasında otorite ve disiplinin önemli bir fonksiyonu söz konusudur. Otorite, insanlara egemen olmasına izin verdikleri her türlü ahlaki gücün

üzerinde bir güçtür. Bu etki nedeniyle insanlar kendilerine söylenenlere uygun davranmaktadırlar. Otorite nasıl davranılmasını istiyorsa insanların ona uygun davranmasını sağlamaktadır. İşte otorite düşüncesinin tamamen hâkim olduğu bir kurallar kategorisi varsa o da ahlak kurallarıdır (Durkheim, 2004: 43).

Otoriteden dolayı ahlak kuralları aynı zamanda bir emirler sistemidir. Ahlaki otorite ve düzenlilik kavramları birbirine çok yaklaşmaktadır. Bu yaklaşımı sağlayan disiplindir. Disiplin, davranışları düzenlemeyi amaçlamaktadır. Disiplin belirli koşullarda yinelenen davranışları içermektedir ve otoriteden yoksun bir disiplin söz konusu olmayacaktır. Disiplin, yararlı eylemleri insanlara zorlayarak onlarda oluşmasını sağlamaya çalışmaktadır ve var oluş nedeni de budur (Durkheim, 2004: 44–45). Ahlaki disiplinin etkinliği ahlaki yaşam alanının ilerisine geçmemektedir. Ahlaki disiplin genel anlamda insanın karakter ve kişiliğinin oluşmasını çok önemli sorumluluğu söz konusudur. Karakter konusunda en önemli nokta insanın kendine olan hâkimiyetidir. Ahlaki disiplin bunu sağlamaya çalışır (Durkheim, 2004: 56).

Ahlaki eylemlerin bireysel amaçları olamaz. Bu amaçlar bireylerin üstünde amaçlardır; yani ahlaki amaçların hedefi toplumdur. Ahlaklı davranmak demek kolektif çıkarılara uygun davranmak anlamına gelmektedir (Durkheim, 2004: 67). Ahlak, insanı sınırlayıp ve egemenliği altına almakla birlikte, belli bir gruba ait olmasını, ona bağlanmasını sağlamaktadır (Durkheim, 2004: 77).

İnsanın ahlaki bir varlık olabilmesi için kendi dışında, çevresinde bulunan varlıklara bağlanması ve o toplumla dayanışma içinde olması gerekmektedir. Bu nedenle ahlaki eğitimin ilk görevi çocuğa en yakında bulunan grup olan aileden başlayarak içinde yaşadığı topluma bağlamaktadır. Okulun işlevi de çocuğa ahlak eğitimi vererek topluma bağlanmasını sağlamaktır (Durkheim, 2004: 80).

Ahlak, herhangi bir gruba ait olduğumuz andan itibaren başlamaktadır. İnsan nasıl değişik gruplara ait oldukça insan olduğunun farkına varıyorsa, ahlak konusunda da aile, politik dernek, meslek grubu vatan ve insanlık gibi gruplara bağlanınca çeşitli toplumlarla dayanışma içinde olunmaktadır. Böylece aynı ölçüde iyi ahlaklı olduğumuz söylenebilir (Durkheim, 2004: 83).

Ahlaklı şekilde davranabilmek için disiplinli olmak ve bir gruba bağlı olmanın yanında kurallara uyarken bilinçli olmak önemlidir. Kurallara uyarken neden uyduğumuzun bilincinde olmamız gerekmektedir. İnsanlar talimatlara uygun davranarak, kuralları içselleştirmiş olacaktır (Durkheim, 2004: 113).

Özetle ahlak eğitimi, önceden belirlenen kurallar bütününe çocuklara öğretilmesi ve çocukların topluma uyum sağlamasında ibarettir. Bu nedenle, Durkheim'ın ahlak eğitimi, bireylerin topluma uyum göstermesini ve birbirleriyle dayanışma içinde olmasını sağlamayı amaçlamaktadır. Bu amacı gerçekleştirecek olan kurum okul, kişiler ise öğretmenlerdir. Kısaca ahlak eğitiminin, topluma uyum sağlama sürecinin bir parçası olarak nitelendirebiliriz.

3.2.5.2. Ziya Gökalp'in Ahlak İle İlgili Görüşleri

Durkheim'daki ahlak eğitimi önceden belirlenmiş kurallar bütünü olduğu görülmüştür. Bireylerin bu kurallara uyması sağlanarak toplumsallaşması amaçlanmaktadır. Gökalp'in ahlak anlayışı ile Durkheim'ın ahlak anlayışı birbirine benzemektedir. Ancak Gökalp'te ahlak eğitimi denildiğinde örfün çok önemli bir yeri vardır ve bu kavramın öncelikli olarak açıklanması gerekmektedir.

Gökalp'e göre, bir kuralın örf olabilmesi için insanlar tarafından kabul edilmesi gerekmektedir. İnsanlar bu kuralları kabul ederken de bilinçli olmaları gerekmektedir. Seçme hakkının yanında da seçmeme hakkı olduğunu da bilerek seçim yapmalıdır. Yani, bunu zorlama ile değil kendi özgür iradesi ile yapmalıdır. Böylece örf, hem toplumsal kurallara hem de toplumsal vicdana uygun olmuş olacaktır. Buradan hareketle örf, insanlar tarafından bilinçli olarak kabul edilmiş kurallar bütünü olarak tanımlanabilir (Gökalp, 2006: 40).

Bir kuralın toplumsal olabilmesi için, bireylerin kendi doğasından üstün bulunması gerekmektedir. Bireyin kendi eylemleri toplumsal olamaz; bunlar psikolojik eylemlerdir. Toplumsal kurala uymayan insanlar halkın kötülemesine ya da lanetlemesine uğranmaktadırlar. Halktan görülen tepki, toplumsal bir cezalandırmadır. Yani, kamuoyundan görülen bu tepki toplumsal bir tepkidir. Ancak toplumdaki herkes cezadan korktuğu için değil de kurallara kendiliğinden

uyumaktadır. İnsan kendi isteğiyle kurallara uyduğu zaman o kuralların anlamı ortaya çıkmaktadır (Gökalp, 2006: 41).

Ahlakın diğer toplumsal değerlerden özel ve farklı bir yönü olduğu için diğer toplumsal değerlerle karşılaştırılmaz. Bir insanın ahlaktaki eksikliklerinin bilimdeki üstünlükleri ile kapatılması düşünülemez. Bilimde ve felsefede ya da sanayide üstün özellikler gösteren kişilerin ahlaki açıdan eksiklikleri göz ardı edilemez. Bu nedenle ahlak bir insan için en önemli ve vazgeçilmez özelliklerden birisidir (Gökalp, 2007: 59).

Gökalp'e göre, bir toplumda sağlam bir topluluk hissi oluşturacak en önemli manevi bağ ahlaktır. Ahlaksız toplumlarda, aynı milletin üyeleri birbirlerini sevmedikleri ve beğenmedikleri için dayanışma bağı güçlü olmamaktadır. Özel otorite ve devletin temeli olan kamusal otorite güçlerini ahlaktan almaktadır. Ahlakı zayıf olan toplumlarda aile içinde babanın, vatan içine hükümetin manevi nüfuzları zayıf olmaktadır (Gökalp, 2007: 59).

Gökalp, Türk toplumunun, Türk kültürü ile eğitilmesi gerektiğini, başka kültürlerin etkisi altında kalırsa toplumun karakersiz insanlar yetiştireceğini düşünmektedir. Bireyler eğitim yoluyla kültür sahibi olurlarsa karakterli, ahlaklı ve azimli olacaklardır. Milli sağduyuya sahip oldukları için millete de yol gösterici olacaklardır. (Gökalp, 1992: 180). Özetle, eğitimin düzelmesi için milli bilgilerin oluşması ve okullarda öğretilmesi gerekmektedir. Milli ahlakın kurlarına sahip olan bireyler, ahlaki bir eğitime de sahip olacaklardır.

Durkheim ahlak eğitimini önceden belirlenmiş kurallara uyulması süreci olarak görmektedir. Ona göre ahlak eğitimi, topluma uyum sağlamanın ve dayanışmanın bir aracıdır. Gökalp de ahlakı (örf) toplumdaki bireylerin uyması gereken kurallar bütünü olarak görmektedir. Ona göre ahlak, bir toplum bireylerinde olması gereken olmazsa olmaz özelliklerden biridir ve toplumda sağlam bir topluluk hissi oluşturacak en önemli manevi bağdır. Ahlaksız toplumlarda, aynı milletin üyeleri birbirini sevmedikleri beğenmedikleri için dayanışma bağı güçlü olmadığını belirtmiştir. Yani Gökalp de Durkheim gibi ahlakı toplumun kurallarına uyumun ve toplumsal dayanışmanın temeli olarak görmektedir. Tam bu noktada her iki

düşünürün ahlak konusundaki düşüncelerinin birbirine çok yakın olduğu görülmektedir. Bu yakınlıkla birlikte Durkheim ahlak eğitiminin okul çağından başladığını bundan önceki dönemin ise bu eğitime hazırlık olduğunu düşünmektedir. Ancak Gökalp, ahlak eğitimini Durkheim'daki gibi okula verilen eğitim şeklinde sınırlandırmamıştır. Gökalp'in yazılarında böyle bir sınırlandırmaya rastlanmamıştır.

Gökalp, çocukların ahlaklı olmasını sağlayacak milli kültürdür. Bu nedenle çocuklara milli kültür verilirse ahlaklı ve karakterli olacaklardır. Bu nedenle Gökalp'te ahlak eğitimi çocuklara milli kültürün ya da örfün öğretilmesinden ibarettir. Birçok konuda olduğu gibi Durkheim ve Gökalp arasında ahlak eğitimi konusunda da paralellik vardır. Ancak Gökalp Durkheim gibi ahlak eğitimini okulda öğretmenin vermesi gerektiği konusunda herhangi bir açıklık getirmemiştir. Ama ahlak eğitimin amacı konusunda belirgin bir birliktelik söz konusudur.

3.3 YURTTAŞLIK (VATANDAŞLIK) EĞİTİMİ

Çalışmanın bu bölümünde, yurttaşlık (vatandaşlık) konusu incelenerek, birey ve devlet ilişkisi ile yurttaşlık ve demokrasi ilişkisi üzerinde durulacaktır. Durkheim ve Gökalp'in vatandaşlık eğitimi konusundaki görüşleri incelenerek her iki düşünür arasında benzerlik ya da farklılık olup olmadığı ortaya konulacaktır.

3.3.1. Emile Durkheim'da Yurttaşlık Anlayışı

Çalışmanın bu kısmında, Durkheim'ın yurttaşlık anlayışı ile ilgili görüşleri incelenmiştir. Öncelikle birey toplum ilişkisi, daha sonra ise yurttaşlık ve demokrasi en son ise yurttaşlık eğitimi konusundaki görüşleri üzerinde durulmuştur. Buradan hareketle Durkheim'ın yurttaşlık ve yurttaşlık eğitimi ile ilgili düşünceleri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

3.3.1.1. Birey ve Devlet İlişkisi

Yurttaşlık ahlakı, yurttaşların devlete, devletin de bireylere karşı olan yükümlülüklerinden bahsetmektedir (Durkheim, 2006: 97). Buradan da anlaşıldığı gibi yurttaşlık eğitiminin konusu birey ve toplum ilişkileridir. Bu nedenle yurttaşlık ahlakını anlayabilmek için birey ve toplum ilişkilerinin incelenmesi gerekmektedir.

Demokratik toplumlarda birey ve toplum ilişkilerinin derecesi ve yönü, o toplumdaki demokrasinin hangi aşamada ve nitelikte olduğunu göstermektedir.

Birey, siyasal toplulukların önemli ve vazgeçilmez unsurlarından birisidir. Yurttaşlık ahlakı incelenecekse bunun için öncelikle bireyin incelenmesi gerekmektedir. Siyasal toplum içindeki bireyin ilişkilerini incelediğinde yurttaşlık ahlakının ne olduğu konusunda fikir sahibi olabilmek söz konusu olacaktır (Durkheim, 2006: 91).

Bireyi incelemeden önce siyasal topluluğun önemli kavramlarından biri olan yöneten ve yönetilen ayırımına bakmak gerekmektedir. Basit ilişkilerin olduğu ilkel toplumlarda muhtemelen böyle bir ayırım yoktur. Bu ayırım toplumların gelişmeye başlamasıyla birlikte ortaya çıkmıştır (Durkheim, 2006: 92). Siyasal toplum, sayısının büyüklüğü şu veya bu şekilde değişen, ikincil toplumsal kurumların birleşmesiyle oluşmuş bir toplumdur. Bu ikincil toplumlar, hepsi aynı otoriteye tabidir ve bu otorite nizami bir biçimde oluşturulmuş ve daha üstün bir otoriteye bağlı değildir. Siyasi toplumun kısmen ayırt edici özelliği ikincil toplulukların varlığıdır. Burada ikincil topluluklardan kastedilen aile, meslek ve özel gruplardır. Bu ikincil gruplarla devletin uzlaşma içinde olması gerekmektedir; çünkü devletin varlığı onların sayesinde. İkincil topluluklar yoksa siyasal otorite de olmayacaktır (Durkheim, 2006: 94).

Devlet, kolektivite için geçerli olacak bazı temsilleri geliştirmekle yükümlü özel bir organdır. Yani toplum için düşünüp karar alan bir organdır. Ancak devlet sadece basit ve yönlendirme ve yoğunlaşma aracı olmayıp, alt grupların örgütleyici ve düzenleyici merkezi ve toplumsal düşünce organıdır. Yurttaşlar için düşünmek, öğreti sistemleri oluşturmak için değil de kolektif tavrı yönetmek için düşünmek durumundadır ve asıl işlevi düşündürmektir (Durkheim, 2006: 99-100).

Toplumun amacı birey olduğu için, toplumdaki tüm gerçek de bireydir. Toplumun bireyleri geliştirmekten daha önemli bir amacını olamaz. Bu nedenle devlet, toplum, bilim, sanat ve sanayi alanlarındaki verimliliği artırmaya çalışmaktadır. Böylece bireye daha geniş imkânlar yaratmış olacaktır. Birey, kendisine sunulan hizmetler sonucunda entelektüel olarak zenginleşecektir. Ama

devletin kendisi üretici değildir; sadece bireylere imkânlar sunarak onların gelişmesini sağlamaktadır (Durkheim, 2006: 101).

Devletin rolü de insanların birbirinin haklarını çiğnememesi üzerine şekillenmektedir. Devlet, kendi otoritesine dayanarak, diğer alanlara müdahale ederek, inançları, iş hayatını, vb. düzenlemektedir (Durkheim, 2006: 102). Bunun yanı sıra devletin gücünü artırmak, şanına şan katmak gibi önemli bir amacı da vardır. Bireyler de bu amacın gerçekleştirilmesi için çalışmaktadırlar (Durkheim, 2006: 104).

Önceden bireyin kendi özel kaygılarını, toplumun kaygılarından daha az önemli olduğu düşünülüyordu. Bu dönem, kişiliğin ve onunla ilgili her şeyin daha az değerli olduğu bir dönemdir. Bireyin kişisel fikirleri ve inançları ihmal edilebilir olarak görülüyordu. Toplu inançlar, toplu özelemler ve ortak gelenekler herkesin gözünde daha değerliydi. Birey, kendisini doğrudan ilgilendirmeyen amaçların gerçekleştirilmesine razı oluyordu. Ama bu durum tarih ilerledikçe değişmiş, bireysel kişilik giderek daha gelişmeye başlamıştır. Bireysel yaşam halkası giderek genişlemiş ve ahlaki alanın en önde gelen konusu olmuştur. Birey, kendi tabiatını özgürce geliştirmek konusunda giderek genişleyen haklara sahip olmuştur (Durkheim, 2006: 106).

Toplumlarda ikincil iktidarın (aile, yerel güçler) üzerinde kendi kurallarını dayatabilecek, hepsine bir bütün değil de bir bütünün parçası olduğunu hatırlatacak genel bir iktidar olmalıdır; bu iktidar devlettir. Bu devletin en önemli işlevi de bireysel şahsiyeti korumak olacaktır (Durkheim, 2006: 113).

Devletin yapısı gereği bireyle zorunlu bir çatışma içinde olduğunu söylenemez. Devlet bireyciliğin gelişmesine belirli koşullarda hizmet edebilse de devlet olmadan bireyciliğin olması mümkün değildir. Devletin bireyci olması ve bireylerin varlığının da devletle anlamlı olmasından dolayı her iki grubun birbiriyle çatışma içinde olması anlamsızdır (Durkheim, 2006: 114-115).

Birey bazı haklarla birlikte doğmakla beraber bu hakların değeri o toplumun bireysel haklara bakışıyla doğru orantılıdır. Eğer bireyi etkileyen her şey toplumu da

etkiliyorsa, bireyi eksiltebilecek her şeye toplum da tepki gösterir. Bireye karşı en küçük bir saldırıyı bile engellemeye çalışmakla kalmaz, aynı zamanda bireyi yüceltmek için elinden geleni yapar. Bunun aksine o toplumda bireye değer verilmiyorsa, toplum bireye karşı çok ağır saldırılara karşı bile duyarsız kalır ve bunları hoş görmektedir (Durkheim, 2006: 119).

Birey hakları sürekli bir şekilde ilerlemekte ve bunların önüne de engel koymak mümkün olmamaktadır. Son dönemlere göre lüks olan bir şey bu dönem içersin de mutlak bir hak halini alabilmektedir (Durkheim, 2006: 120). Bireysel haklar geliştikçe devlette çatışma içine girmesi diye bir şey söz konusu olamaz. Bireyi özgürleştiren devlettir. Bu özgürleştirme süreci bireyi, bireyi yutmaya çalışan zıt güçlere engel olmakla birlikte, bireyin çevresini onun özgürce gelişebileceği bir şekilde düzenlemek durumundadır. Toplumsal durumun izin verdiği şekilde bireyselleşmeyi sağlamak durumundadır. Devlet, bireyin başına zorba kesimlemez, diğer bireylerin elinden kurtarması gerekir (Durkheim, 2006: 121).

Bir toplumda ulusal ve insani idealler vardır. Bunlar arasında çatışma olması muhtemel gibi gözükmemektedir. Ancak ulusal ve insani ideali uzlaştırmak mümkün olursa hem ulus hem de birey kazanmış olacaktır. Devlet, sınırlarını genişletmek ve büyümek yerine bağımsızlığını en iyi şekilde düzenlerse, üyelerini giderek yükselen bir ahlaki yaşama çağırırsa ulusal ahlak ile insani ahlak arasında her türlü çelişki ortadan kalkmış olacaktır. Devlet, burada yurttaşlarını dolu bireyler haline getirmeyi bir amaç edinmelidir böylece suni ayrılıklar da ortadan kalkacaktır (Durkheim, 2006: 127).

3.3.1.2. Yurttaşlık ve Demokrasi

Yurttaşların devlet şekillerine göre görevleri değişmektedir. Bilindiği gibi Aristokrasi, Teokrasi ve Demokrasi gibi üç temel yönetim şekli vardır. Bu üç yönetim şeklinde de yurttaşların görevleri farklıdır. Egemen güç halkın tamamının elindeyse, bu bir demokrasidir. Egemen güç halkın belirli bir kısmının elindeyse aristokrasi; tek kişinin egemenliğinin olduğu yönetim şekli ise monarşidir (Durkheim, 2006: 129).

Aristokrasi ve monarşi de insanlarla yönetenlerin iletişimsel olarak uzaklaştığı yönetim şekilleridir. Oysa demokrasi, insanların devlette ya da yönetenle olan ilişkilerinin yakınlaşması sonucu ortaya çıkmıştır. Yönetim kendi içine kapanmak yerine toplumun dipteki katmanları ile olan ilişkilerini geliştirmiştir. Böylece demokrasi toplumlarda etkili olmaya başlamıştır (Durkheim, 2006: 135).

Diğer yönetim tarzlarında olduğu gibi demokrasilerde de yönetenler ve memurlar vardır. Ancak bu yönetenlerin sayısı ne kadar çok olursa olsun yurttaşlarla sıkı bir iletişim içindedir. Bu durum demokrasiyi diğer yönetim şekillerinden ayırmaktadır. Demokrasilerde, yurttaşlar devletin ne yaptığından haberdar edilmektedir. Devlette halkın derinliklerinde ne olup bittiği hakkında sürekli bir şekilde bilgi almaktadır. Yurttaşlar siyasi hayatta olup bitenler hakkında bilgi alırlar. Demokrasi, halkla sıkı bir ilişki kurarak farkını göstermiş olmaktadır (Durkheim, 2006: 140).

Güçlü bir devlet yapısı demokrasi için tehlike oluşturması diye bir şey söz konusu değildir. Devlet güçlü bir şekilde örgütlenmesinin yanı sıra demokratik de olabilir. Bunun için yönetimsel bilincin alanının geniş olması ve bu bilincin bireysel bilinçlerle daha sıkı iletişim kurması gerekmektedir ancak bu şekilde devlet hem güçlü bir örgütlenmeye hem de demokratik bir yapıya sahip olmuş olacaktır (Durkheim, 2006: 142).

Demokrasi bireyin gelişimi için en uygun yönetim şeklidir. Bireysel kişilik demokrasi gibi insanın kendi davranışlarına karar verebildiği yönetim şekli olan demokrasi içinde kendini bulup, geliştirebilecektir. Demokraside bireyin özerk olması için bilinçli bir şekilde bazı şeylere boyun eğmesi gerektiğini bilmesi ve devletin koyduğu yasalara bilerek ve düşünerek uyum sağlaması gerekmektedir. Yurttaşlar yaşadıkları ülkenin kurallarını akılla yoluyla kabul eder ama bunu isteyerek kabul etmektedir (Durkheim, 2006: 145).

3.3.1.3. Emile Durkheim’da Yurttaşlık Eğitimi

Durkheim tüm vatandaşların iyi bir genel eğitimden geçmesi gerektiğine vurgu yaparak 19. yüzyılda ideal bir vatandaşlığın Fransa ulus devletinde var olması gerektiğini düşünmektedir. Bu ideal Durkheim’ın Fransız vatandaşlarının ahlaki ve ruhi dayanıklılığından endişe duymasından beslenen merkezi milliyetçi bir idealdir. Bu idealde, vatandaşlık anlayışı milli kimliğin farkında olunması ile eş anlamlı gibidir. Burada amaç dayanışmaya büyük önem veren bir vatandaşlık eğitiminin oluşturulmasıdır. Bu dayanışma biçimi, kolektif vicdanı ya da toplumun üyeleri tarafından paylaşılan tüm inanç ve hisleri bağlayıcı bir unsur olarak görmeyi sağlar. Durkheim’a göre bu süreçte önemli rol oynayan eğitim sistemi ve devlettir (Wesselingh, 1998: 34)

Devlet demokratik ilkeleri formüle ederek okullarda bireylere öğretmelidir. Burada devlet ahlaki disiplinin dümeninde yer aldığı için toplumun yerine düşünme ve davranma yetkisine sahip olarak görülmektedir. Ayrıca devlet kişisel gelişimin ve kişisel çıkarların koruyucusu olarak ön plana çıkmaktadır. Böylece bireysellik devletin çizeceği yol boyunca mümkün görülmektedir (Wesselingh, 1998: 37)

Durkheim’ın yurttaşlık anlayışında birey ve devlet arasında bir çatışma olmayacağını, çünkü bireylerin varlığının devlete, devletin varlığının da bireye bağlı olduğunu düşünmektedir. Bu karşılıklı ilişki içinde birey ve devlet birbirini tamamlayan unsurlardır. Gelişen dünyada birey yurttaşlık eğitimi almalıdır. Demokratik toplumlarda bireye demokratik bilincin aşılması gerekmektedir. Bunu sağlayacak olan da eğitimidir. Demokratik toplumun oluşması için çocuklara yurttaşlık eğitiminin öğretilmesi gerekmektedir. Bireylerin kişisel gelişmesini sağlayan eğitim verilirken toplumsal dayanışma göz ardı edilememelidir. Yani, dayanışmaya büyük önem veren bir vatandaşlık eğitimi oluşturulmalıdır. Okulda çocuklara demokratik ilkeler öğretilmelidir. Böylece, demokratik ilkeleri benimsemiş bireyler yetiştirilecektir. Bu bireyler, toplumsal dayanışmanın hâkim olduğu demokratik bir toplumun düzeni içinde yaşayacaklardır.

3.3.2. Ziya Gökalp ve Yurttaşlık (Vatandaşlık) Anlayışı

Gökalp'in anlayışında birey yoktur, bunun yerine toplum vardır. Sen, ben anlayışı yok, biz vardır. Bu nedenle kolektivist bakış açısına sahip olmuştur. Bireyciliği reddederek, kolektivistliği kabul etmiştir (Şapolyo, 1943: 195). Gökalp'in demokrasiye bakış açısı da bu çerçevede olmuştur. Onun demokrasi anlayışı daha çok toplumdaki eşitlik anlamında olup, bireye çok vurgu yapmamıştır.

Gökalp, özünde demokratik bir insandır. Gökalp'in demokrasi ile ilgili makaleleri ölümünden kısa bir süre önce yazılmış olan ve *Yeni Türkiye'nin Hedefleri* başlığını adı altında, 1 Temmuz 1923'ten 9 Temmuz 1923'e kadar yayımlanmıştır. Bu makalelerde Gökalp, her konuya bir makale ayırarak "Demokrasi İdealinin İlkeleri"ne ilişkin görüşlerini ortaya koymaya çalışmıştır (Gökalp, 2005: 8). Bunlar:

1. Irkların Eşitliği,
2. Milletlerin Eşitliği,
3. Kadınlara Erkeklerin Eşitliği,
4. Kastların ve Sınıfların Eşitliği,
5. Milletlerin Sevişmesi,
6. Suni Eşitsizliklerin Kaldırılması ve Tabii Eşitsizliklerin İkamesi,
7. İnsanlar Hürdür.

Gökalp'e göre demokrasi, eşitlik, özgürlük ve ırklar, uluslar, insanlar, cinsler ve sınıflar arasında sevgiye dayandığını söyleyebiliriz. Bu yukarıda sayılan yedi unsurun gerçekleşmesi durumunda insanlar arasındaki eşitsizliklerin ortadan kalkacağı ve demokrasinin hâkim olacağını düşündüğünü söyleyebiliriz.

Osmanlı Devleti yıkıldıktan sonra yerine kurulan yeni Türkiye'nin hedefi, çağdaş bir devlet haline gelmektir. Yeni Türkiye'nin hedefleri ise kültür anlamında Türkçülük, siyaset anlamında ise halkçılıktır. Halkçılık, demokrasi kelimesinin Türkçe karşılığıdır. Demokrasi anlamında olan halkçılık, en çağdaş ve gelişmiş durumda bulunan bir hükümet şeklidir. Halkçı bir hükümetin mümkün olabilmesi için her şeyden önce insanların birbirine eşit olması gerekmektedir. İnsanlar

yaratılışları gereği birbirinden ayrı tutulurlarsa o toplumda demokrasi gerçek anlamda bir demokrasi olması beklenemez (Gökalp, 2005: 11).

Gökalp, ırklar arasında aşılabilir uçurumlar olduğu, ırkların eşit olamayacağı, aşağı ırkların yüksek ırkların egemenliği altında olacağı yönündeki görüşleri kabul etmemektedir. Ona göre, gerçek anlamda bir halkçılık (demokrasi) olabilmesi için farklı ırklar arasındaki eşitsizliklerin giderilerek, ırkların eşitliğinin sağlanması gerektiğini düşünmektedir. İşte halkçılığın birinci ilkesi ırkların eşitliğidir (Gökalp, 2005: 15).

Bir memleketin halkı köken olarak başka başka kavimlere mensup olsalar bile, aralarında aynı ortak hayat devam eder ve başka memleketlerin halklarıyla fazla karışmazlarsa, uzun bir süre sonra, ortak bir harsa sahip olarak tek bir millet haline gelirler (Gökalp, 2005: 17).

Her millet kendine ait bir harsa sahip olan bir toplum demektir. Kendine özgü bir harsa sahip olmayan bir toplum hiçbir zaman millet olamayacaktır. O halde milletler arasındaki medeniyet ayrılıkları sosyal eşitsizliklerden kaynaklanmaktadır (Gökalp, 2005: 11). Bu farkları eski toplumsal sebepler doğurduğu gibi, yeni sosyal sebepler de bu farkları ortadan kaldıracaktır. Halkçılık ideali, bu rolü oynamaktadır (Gökalp, 2005: 21). İşte halkçılığın ikinci ilkesi, milletlerin eşitliğidir.

Kadınla erkek arasında doğuştan biyolojik farklılıklar olabilir. Ancak erkekler kadını toplumsal yaşamda birbirinden ayıran ve kadını haklar bakımından alt düzeye düşüren sosyal nedenlerdir (Gökalp, 2005: 22-23). Örneğin kadınlar ilkel toplumlarda adet ve lohusalık dönemlerinde kadınlar, aynı kaplardan yemek yiyemez, güneşe temas edemezler, erkeklerin yattığı odalarda yatamazlar, farklı kulübelerde kalırdı. Bunun yanı sıra kadınlar bazı toplumlarda örtünürlerdi. Bu nedenlerle kadınlar haklar yönünden daha alt düzeydeydiler (Gökalp, 2005: 24-25).

Sonuç olarak kadınlar ve erkekler arasındaki farklılıkların toplumsal nedenlerden ortaya çıktığını söylenebilir. Sosyal nedenler toplumdan kaynaklandığı için, bu eşitsizlikleri ortadan kaldıracak güç yine toplumun kendisidir. Toplumsal devrimlerle kadınlarla erkekler arasındaki farklılıklar ortadan kaldırılacaktır

(Gökalp, 2005: 25). Böylece halkçılığın üçüncü ilkesi olan kadın erkek eşitliği gerçekleşmiş olacaktır.

Eski toplumlarda kastlar arasında da bir eşitsizlik vardır. Hindistan da kast sistemi uygulanmaktadır. Bu sistemde bir Brahmanın oğlu ancak bir Brahman, askerin oğlu ancak asker, çiftçinin oğlu ancak olabilmektedir. Kast sisteminde, diğer kasta ait bireylerle yemek yemek ve evlenmek yasaktır. Kastlar arasında eşitlik yoktur (Gökalp, 2005: 27). Feodal toplumlarda ise, serfler ve senyörler arasında da sınıfsal farklılıklar vardır (Gökalp, 2005: 28-29). Toplumun sebep olduğu bu farklılıkları ortadan kaldıracak olan yine toplumun kendisidir (Gökalp, 2005: 31). Böylece halkçılığın dördüncü ilkesi gerçekleştirilmiş olacaktır.

Milletler arasında devamlı bir düşmanlık ve savaş hali bir tabiat halinde mevcutsa, halkçılık idealinin bir gerçeklik olabilmesi mümkün değildir. Çünkü halkçılık idealinin ilk ilkesi de, emperyalizmin ve bundan doğan savaşın yeryüzünden kalkması ve milletlerin kardeş gibi birbiriyle sevişmesi ve yardımlaşmasıdır (Gökalp, 2005: 32). Halkçılık esirliği, köleliği, emperyalizmi, tutuculuğu, özetle, hürriyet ve eşitliğe karşı olan ne kadar kurum varsa, hepsini ortadan kaldırmaya çalışan bir idealdir. Bu idealin gerçekleşebilmesi için milletlerin birbirine dost ve faydalı olması gerekmektedir (Gökalp, 2005: 33). Milletlerin sevişmesi ve barış içinde olması halkçılığın beşinci ilkesidir.

İnsanlar arasındaki eşitsizliklerin çoğu yapay eşitsizliklerdir ve bu eşitsizliklere neden olan toplumun kendisi olduğu için ortadan kaldıracak olan da toplumun kendisidir. Halkçılığın en büyük bu yapay eşitsizlikleri ortadan kaldırmaktır. İnsanlar dünyaya gelir gelmez eşit haklara sahip olmalıdırlar. Bu nedenle halkçılığın en temel şartı, çocukları eşit şartlar altında bulundurmak, beslemek, eğitim ve öğretimde aynı özeni göstermektir (Gökalp, 2005: 37-38).

Gökalp'e göre gerçek eşitlik, her hizmete eşit değeri vermektir. Dünyaya gelen her birey, üç tür haktan eşit şekilde yararlanmalıdır. Bunlar: seçme ve seçilme hakkı, eğitim hakkı ve ekonomik haklardır. Toplumun görevi, bu üç kuvveti bireylerini bir arada eşit şekilde dağıtmaktadır. Bu şekilde eşitlik sağlanmış olacak ve yapay

eşitsizlikler ortadan kaldırılmış olacaktır (Gökalp, 2005: 40-41). Böylece halkçılığın altıncı ilkesi de gerçekleştirilmiş olacaktır.

Halkçılığın yedinci ve son ilkesi olan insanlar hürdür ilkesidir. Gökalp'e göre insanlar, ruhsal bir hürriyete sahip olarak doğmamaktadırlar. Bu gücü yaşadığı çevre sayesinde toplumdaki almaktadır. Özetle insanlar, hür olarak doğmasalar da hürriyete yetenekli olarak doğmaktadırlar. Toplum ise onlara ruhsal bir hürriyet verir ve onlar daha sonra sosyal ve siyasal hürriyetlere kavuşurlar (Gökalp, 2005: 46).

Demokrasi ve uluslar arası barış üzerindeki çok da derin sayılmasa da bu yalın görüşleriyle Gökalp, tam bir eşitlikçi ve hümanist bir düşünür olarak görünmektedir. Eşitlik ve özgürlüğe ilişkin olarak, bireyci görüşlerin yerine dayanışmacı görüşler geliştirmiştir (Parla, 1993: 182).

Özetle Gökalp'in, bireyden ziyade toplumun üzerinde durduğunu söylemek daha doğru olacaktır. Onun için birey, toplumun varlığı için önemli olup, bu bireyler devletin devamlılığı için çalışmalıdırlar. Onun anlayışında bireyin devlet için, devletin devamlılığı için var olduğunu söyleyebiliriz. Gökalp'in çalışmaları demokrasi konusundaki görüşleri incelendiğinde, bütün eşitsizliklerin nedenini toplum olarak gördüğünü ve eşitsizlikleri ortadan kaldıramanın toplumun elinde olduğunu düşünmektedir. Gökalp, eşitsizliklerin ortadan kaldırılması konusunda bireyden çok topluma vurgu yapmaktadır. Gökalp'in demokrasi anlayışının fazla derin olmayan yalın bir yapıda olduğunu söyleyebiliriz. Demokrasi anlayışını inceleyerek, aynı zamanda Halkçılık hakkındaki görüşlerini hakkında da bilgi sahibi olmuş olduk. Ona göre Halkçılık, toplumdaki bütün kesimlerin eşitliğidir.

Sonuç olarak, Gökalp'in demokrasi konusunda bireyden ziyade topluma vurgu yaptığı söylenebilir. Onun Durkheim'a göre daha yalın bir demokrasi anlayışı olduğu görülmüştür. Buna karşılık Durkheim, toplumun önemini vurgulamakla birlikte, bireyin toplum içindeki yeri ve önemine daha derinlemesine değinmiş hatta bu konuda dersler vermiştir. Gökalp ise, hayatının son döneminde bu konu ile ilgili yazılar yazmış, ancak bu çalışmalar oldukça yüzeysel düzeyde kalmıştır.

BÖLÜM IV: DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Bu çalışma, Fransız sosyologu Emile Durkheim ve Türk düşünürü Ziya Gökalp'in toplumsal dayanışmanın sağlanmasında eğitim işlevi konusundaki görüşlerinin karşılaştırmalı olarak incelenerek, aralarındaki benzerlikler ve farklılıkların ortaya çıkarılması için yapılmıştır. Bu karşılaştırmanın nedeni de, Durkheim'in, hem Gökalp'i hem de Gökalp aracılığıyla Atatürk'ü etkileyerek, Cumhuriyet dönemi, dünya, toplum ve insan anlayışının şekillendirmesinde etkisini ortaya çıkarmaktır.

Yukarıdaki amaca ulaşmak için, öncelikle, Gökalp ve Durkheim ilişkisi ele alınmış, daha sonra toplumsal dayanışma konusu incelenmiş, en son olarak da toplumsal dayanışmanın sağlanmasında eğitimin rolü konusunda her iki düşünürün görüşleri karşılaştırılmıştır.

Bu çalışmada öncelikle, Gökalp'in Durkheim'dan etkilenip etkilenmemesi konusunda yapılan tartışmalar üzerinde durulmuştur. Bu çerçevede Gökalp'in Durkheim'dan etkilendiğini ve etkilenmediğini ileri süren yazarlar incelenerek bu konuya açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Etkilendiğini ileri süren yazarlar, onun Selanik'te bulunduğu dönemde Durkheim'ın eserlerini okumaya başladığını ve zaman içerisinde ateşli savunucusu haline geldiğini, daha sonraki Limni ve Malta'daki sürgün yıllarında da eserlerini takip ettiğini söylemektedirler. Ayrıca bu yazarlar, bu dönemden sonra Ziya Gökalp'in artık Durkheimcı olduğunu ve onun görüşlerini din gibi savunduğunu ileri sürmüşlerdir. Onlara göre Gökalp, toplumsal olaylara Durkheim gibi bilimsel bakmaya ve onları doğa olayları gibi açıklamaya çalışmıştır. Ayrıca, din ve eğitim konularında da Durkheim'dan etkilendiğini ileri sürmüşlerdir.

Gökalp'in Durkheim'dan etkilenmediğini iddia eden yazarların, her iki düşünür arasındaki benzerliğin tesadüften ibaret olduğunu ileri sürdükleri görülmüştür. Ancak Gökalp'in Durkheim'a olan ilgisi ve aralarındaki fikir benzerliği, tesadüfle açıklanabilecek kadar basit değildir. Aksine tamamen bilinçli ve sistemli bir çalışmanın ürünü olduğu söylenebilir. Çünkü Gökalp, M. Nermi'yi sosyoloji eğitimi ve Durkheim'ı incelenmesi için Paris'e göndermiştir. Eğer her iki düşünür arasındaki

benzerlik tesadüften ibaret olsa, Gökalp, Nermi'nin çalışma programını kendisi yapmaz, Durkheim'in derslerini takip ederek ders notlarını kendisine göndermesini istemez. Buradan hareketle her iki düşünür arasındaki benzerliğin tesadüfi olamayacağını söyleyebiliriz. Çünkü Gökalp, bilinç olarak Durkheim'ı inceleyerek, onun görüşlerini benimsemiştir.

Durkheim'in görüşleri Gökalp'in yanı sıra Atatürk'ün üzerinde de etkili olmuştur. Atatürk, Durkheim'in kitaplarına ilgi duyup okumuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında onun kitaplarını Türkçeye çevirtmiştir. Bunun yanı sıra bazı yerli ve yabancı yazarlar Türkiye Cumhuriyeti üzerinde Durkheim'in izlerinin olduğunu düşünmektedirler. Örneğin Özer Ozankaya, Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerinde Durkheimci anlayışın etkili olduğunu ileri sürmüştür. Yabancı yazarlardan Spencer da, Durkheim'in kolektif anlayışının Atatürk'ün Partisi tarafından, hem çeşitli politik eylemlere hem de anayasadaki siyasi eylemlere yorumlandığını düşünmektedir. Ona göre, 1935 yılındaki Halk Partisi'nin "anavatan" ve "ulus" tanımlarında Durkheim'in izleri vardır. Bununla birlikte, Cumhuriyetin eğitim ile ilgili ilk tamiminde Durkheim'in düşüncelerinin izlerinin olduğu görülmüştür. Bu da Cumhuriyet döneminin eğitim anlayışında, Durkheim'in düşüncelerinin biraz olsun etkisinin olabileceği anlamına gelmektedir.

Durkheim'in Gökalp ve Atatürk'e etkisi olduğu gibi, Gökalp'in de Atatürk ve Cumhuriyet üzerine etkileri olduğu söylenebilir. Çünkü Gökalp'in fikir ve görüşleri ile Atatürk'ün düşünceleri ve uygulamaları arasında genel bir benzeş ve uyum olduğu görülmüştür. Gökalp, Ankara'ya geldikten sonra bazı heyetlerde görevler almış, yeni kurulan Cumhuriyetin şekillenmesinde ve alınan kararlarda etkili olmuştur. Gökalp ilk olarak, Telif ve Tercüme Heyeti Başkanlığına atanmış ve bazı kitapların ders kitabı olarak basılmasını sağlamıştır. Bunun yanı sıra çocuklara faydası olabileceğini düşündüğü klasik eserlerin Türkçeye çevrilmesi için çaba harcamıştır. Daha sonra, "1. Heyeti İlmiye" ve "Vagon Toplantısı"na katılmıştır. Heyet-i İlmiye toplantısına katılmış, ilköğretimin 6 yıla çıkarılması, sultanilerin liseye çevrilmesi gibi eğitimle ilgili alınan temel kararlarda onun da etkisi olmuştur. Vagon Toplantısı'nda Türkiye'nin rejimi, doktrin ve inkılâpları görüşülmüştür. Yeni kurulan devletin yönetim şeklinin Cumhuriyet olması gerektiği konusunda görüş

beyan etmiştir. Atatürk'ün isteği ile II. Dönem Büyük Millet Meclisi'ne Diyarbakır'dan milletvekili olarak seçilmiştir. Bu dönemde bütün vatandaşlar arasında fikir ve his ayrılığına yol açan bütün kültür ve eğitim farklılıklarının giderilmesi için Tevhid-i Tedrisat kanunun çıkarılması gerektiğini ileri sürmüştür. Yeni bir anayasanın oluşturulması çalışmalarını katılmıştır. Gökalp'in yeni kurulan devlet için yaptıkları incelediğinde, Cumhuriyete ve Atatürk'e etkisi olduğu görülmüştür.

Çalışmanın ikinci bölümünde Durkheim ve Gökalp'in dayanışma konusundaki görüşleri incelenmiştir. Durkheim'in dayanışmayı mekanik ve organik olmak üzere ikiye ayırdığı, Gökalp'in de bu ayrımının aynısını yaptığı görülmüştür. Durkheim, ilkel toplumlarda benzerliğin dayanışmayı artıracaklarını, ancak toplumların modernleşmesi ile birlikte işbölümünün dayanışmayı sağlayacağını ve eskiden dayanışmayı sağlayan unsurların işe yaramayacağını düşünmektedir. Gökalp de benzerliklerin dayanışmayı artıracaklarını düşünmektedir. Ona göre, bir toplumun bireyleri bütün duygularda, inançlarda ve ideallerde (mefkûrelerde) birbirine benzerdir. Ancak bu şekilde olduğu takdirde toplumlarda dayanışmanın gerçekleşeceğini söylemektedir. Ayrıca Gökalp, Durkheim gibi organik dayanışmanın toplumsal işbölümünden meydana geldiğini kabul edip tekrarlamaktadır.

Buraya kadar Gökalp ile Durkheim'in mekanik ve organik dayanışma konusundaki düşünceleri paralellik göstermektedir. Ancak Gökalp, her iki dayanışma şeklini kabul etmekle birlikte, işbölümünün dayanışmayı artırması konusuna Durkheim kadar vurgu yapmamıştır. Gökalp, organik dayanışmaya vurgu yapmakla birlikte, mekanik dayanışmaya daha çok vurgu yaptığı görülmüştür. Örneğin, dayanışmanın güçlendirilmesi için, ulusal kültürü saklandığı gizli yerlerden ortaya çıkaracak, ulusal müze, etnografya müzesi, ulusal belgelik (arşiv), Ulusal Tarih Kütüphanesi, İstatistik Genel Müdürlüğü gibi örgütlerin kurulması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Bunula birlikte yurt ahlakının gelişmesi gerektiğini de dile getirmektedir. Bunlar insanlar arasında ortak değerlerin oluşmasını sağlayacak, işbölümü dışındaki unsurlardır. Bu kültürel değerler daha çok mekanik dayanışmaya vurgu yapmaktadırlar. Gökalp, dayanışma için meslek ahlakının da güçlendirilmesi

gerektiğini dile getirmektedir. Bu da organik dayanışmanın gelişmesine katkı sağlamaktadır. Bununla birlikte Gökalp, mekanik ve organik dayanışmanın hâkim olacağı bir meclisin oluşturulması gerektiğini vurgulamaktadır. Bunun için bölgeleri, ülkeyi temsil edecek milletvelileri ile çeşitli meslek gruplarını temsil edecek milletvekillerinin seçilmesini gerektiğini vurgu yapmaktadır. Bölgelerde ve ülke çapında yapılan seçimlerde seçilen milletvelileri mekanik dayanışmayı, meslek gruplarından seçilenler ise, organik dayanışmayı temsil edecektir. Bundaki amacı hem mekanik dayanışmanın hem de organik dayanışmanın mecliste temsil edilmesidir. Böylece ülkedeki dayanışma daha sağlam olacaktır. Gökalp'in, Durkheim'dan farklı olarak, her iki dayanışma türüne önem verdiği, hatta mekanik dayanışmayı daha çok vurguladığı söylenebilir.

Durkheim ve Gökalp, toplumsallaşma konusu üzerinde durarak; eğitimin toplumsallaşma üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Onlara göre toplumsallaşma, aileden başlayan, okulda, iş hayatında ve toplumun diğer alanlarında devam eden çok uzun soluklu bir süreçtir. Bu nedenle toplumdaki bireylerin toplumsallaşması için ailede ve okulda verilen eğitim çok önemlidir. Çocuklara okulda eğitim verilmektedir; ancak okul dışında çevre tarafından bilinçli ya da bilinçsiz olarak çocuklara verilen eğitim de bireylerin toplumsallaşması için önemlidir. Toplumda ortak bilinç oluşturacak ve toplumsal dayanışmayı artıracak her şey bireylere bilinçli ya da bilinçsiz şekilde öğretilmektedir. Dünyaya boş bir tarla gibi gelen yeni nesiller o toplumun üyeleri tarafından işlenmekte; yani eğitilmektedir. Kültür aktarımını sağlayan ve toplumun devamlılığını sağlayan her şey bir eğitim aracı gibi görülmelidir. Toplumun devamlılığı ancak bu şekilde sağlanabilecektir. Eğer toplumsallaşma süreci etkili olmazsa toplumsal sorunlar, çalkantılar ortaya çıkabilir ve toplumun dengesi bozulabilecektir.

Çalışmanın son bölümünde ise, Durkheim ve Gökalp'in eğitim tanımları, amaçları, içerikleri yöntemleri(türleri), laik ve demokratik eğitim hakkındaki görüşleri karşılaştırılmıştır.

Durkheim ve Gökalp'in eğitim tanımları oldukça birbirine yakın olarak görülmektedir. Her ikisi de eğitimi, yetişmiş nesillerin yetişmemiş nesiller üzerindeki etkisi olarak görmektedir. Bu tanımlar, eğitime benzer pencerelerden baktıklarının

işaretidir. Onlar için eğitim, toplumdaki değer yargılarının yeni kuşaklara aktarımını sağlamak, yani genç neslin sosyalizasyonu gerçekleştirmektedir.

Durkheim ve Gökalp, eğitimi, bireyin topluma uyum sağlaması için bir araç olarak görmektedirler. Durkheim, eğitimin amacını genç neslin sosyalizasyonu olarak görmektedir. Ona göre, sosyalizasyon için bireylere, öncelikle toplumsal değerler öğretilmeli, daha sonra genç nesle aktarımı sağlanmalıdır. Böylece bireyin topluma uyumu sağlanacak ve toplumsal dayanışma gerçekleşecektir. Gökalp de, Durkheim gibi eğitimi, bireyin topluma uyum sağlamasını ve milli birey haline gelmesini sağlayan bir araç olarak görmektedir. Gökalp'e göre eğitimin amacı, kişilik sahibi milli bireyler yetiştirmektir. Kişilik sahibi milli bireyler de o toplumun millet olmasını sağlayacaktır. Her iki düşünür de eğitimin amacını, bireyin toplumuna uyum sağlaması ve toplumsal devamlılığın gerçekleştirilmesi olarak görmektedir.

Durkheim, bireyin toplumsallaşması amacının gerçekleştirilmesi için örf, âdet, genel efkâr ve manevi güçlerin öğretilmesi gerektiğini düşünmektedir. Eğitimin içeriği bu değerler çerçevesinde düzenlenmelidir. Böylece birey toplumsal değerleri öğrenerek toplumsallaşmış olacaktır. Gökalp de Durkheim gibi kültürel değerlerin bireye öğretilmesi gerektiğini düşünmektedir. Çocuklara kültürel değerler öğretilirken, müfredatta felsefe ve sosyoloji dersleri de olmalıdır. Böylece bireyler milli bireyler haline gelerek milleti oluşturacaktır. Bu çerçeveden bakıldığında Durkheim ve Gökalp'in eğitiminin içeriği konusunda benzer düşüncelere sahip olduklarını söyleyebiliriz. Her iki düşünür de, toplumsal dayanışmanın sağlanması ve toplumun bekası için eğitimin içeriğinin kültür olması gerektiği konusunda benzer düşüncelere sahiptirler.

Durkheim'da eğitimin amacına uygun olan içerik iki şekilde verilmektedir. Bunlardan birisi, öğretmenler tarafından okulda verilen eğitim olan öğretim (formal eğitim), diğeri ise, öğretimin yanında durmadan devam eden ve okul dışında verilen eğitimidir. Buna da informal eğitim denilmektedir. Bu informal eğitim, insanların söylediği sözler, yaptığı hareketlerdir, ortaya koyduğu örneklerdir ve bunlar çocuğun ruhunun oluşmasını sağlamaktadır. Gökalp de Durkheim gibi eğitimin amacına ulaşması için iki tür eğitimin kullanılması gerektiği üzerinde durmaktadır. Bunlar

yaygın ve örgün eğitimidir. Birincisi, yetişmiş neslin kendisinin hiç haberi olmadan, günlük hayattaki konuşmaları, fiil ve hareketleriyle canlı örnekler vererek yeni nesle etki etmesi durumudur. İkincisi ise, yetişmiş nesle veli, vasi, öğretmen ve eğitimci gibi adlar alan kişiler aracılığıyla yeni nesle bir takım genel fikirleri ve duyguları alışmaya çalışılmasıdır. Sonuç olarak, Gökalp ve Durkheim eğitimin amaçlarına ulaşması için iki yöntemin kullanılması gerektiği konusunda aynı fikirleri paylaştıkları görülmektedir. Bunlar da benzer nitelikte yöntemlerdir.

Durkheim, dini toplumsal dayanışmanın bir araç gibi görmektedir. Ona göre, toplumlarda dayanışmayı sağlayacak olan birçok şey vardır ve bunlardan biri de dindir. Din, bütünlüğü sağlayacak duyguların ve ortak düşüncelerin ortaya çıkarılmasını sağlar. Düzenli aralıklarla yapılan ayinler, insanların ortak hislerini tekrarlamasını sağlar. Bu ayinler sırasında ortak hisler ortaya çıkmakta ve insanlar coşmaktadır. Bu yaşanan şeyler törenlerde tekrarlandıkça insanlar bunları hafızasında tutacaklar; böylece insanlar arasında bir bütünlük olacaktır. Durkheim'a göre dinin konusu, dualar, kurbanlar, kefaret ayinleri gibi insanları sosyalleştiren dini törenlerdir. Bunlar toplumların bütünlüğünü sağlayacak törenlerdir. Gökalp de Durkheim gibi, dini, toplumsal dayanışmanın bir aracı olarak görmektedir. Namaz, teravih, cuma namazı, bayram namazı ve haç gibi dini ayinleri, toplumsal dayanışmayı sağlayan ve toplumun bir bütün olmasında etkili bir araç olarak görmektedir. Çünkü insanlar, ayinleri yerine getirmek için toplumsal mabetlerde bir araya gelerek milli hayatın yaşanmasını sağlamaktadırlar. Bu çerçevede din, bireyleri kutsal duygular ve inançlarda birleştirerek milli vicdanı meydana getirmektedir. Bu da insanlar arasında dayanışmayı sağlamaktadır. Gökalp, Durkheim'ın din hakkındaki görüşlerini kendi toplumuna uyarladığı görülmektedir. Sonuçta Gökalp, Durkheim gibi, ayinlerin toplumsal dayanışmayı sağladığını düşünmektedir. Ancak bu konuyu Durkheim'dan aynen almamış kendi toplumunun gerçeklerine göre yorumlamıştır.

Durkheim, çocuklara laik bir eğitim vermemin gerekliliği üzerinde durmuştur. İkel toplumlarda eğitimin dini içerikte olduğunu, ancak zaman içerisinde bu durumun değiştiğini düşünmektedir. Yalnızca akıl yoluyla doğrulanabilen düşünce duygu ve uygulamalar üstüne oturtulan tamamen rasyonel bir eğitim sürecine geçmenin

gerekliliği inanmıştır. Ona göre artık eğitimin konusu, dini kavramlar olmamalı, insanlara günün şartlarına uygun, bireyin önemli olduğu bir eğitim verilmelidir.

Gökalp, ilk dönemlerde dine çok önem veren bir bakış açısı sergilemiştir. Ancak zaman içerisinde din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması gerektiğini vurgulamıştır. Özellikle İttihat ve Terakki döneminde laiklikle ilgili önemli çalışmaları olmuştur. Osmanlı imparatorluğunda laikliği güçlendirilmesi için birçok konuda reform önerilerinde bulunmuştur. Bu reform önerileri, mahkemelerinin, okulların ve dini vakıfların tam olarak laikleştirilmesini, şeyhülislamın yalnızca dini görevlerle sınırlandırılmasını kapsamaktadır. Bunun yanı sıra Cumhuriyet döneminde Anayasa çalışmalarında laiklik konusuna katkıları olmuştur. Yine Cumhuriyet döneminde eğitimin birleştirilmesi konusunda fikir bildirmiştir. Çünkü Tevhid-i Tedrisat, bütün vatandaşlar arasında fikir ve his ayrılığına yol açan bütün kültür ve eğitim farklılıklarının giderilmesini hedeflemiştir. Bu hedef gerçekleştirildiği takdirde eğitim kozmopolit yapıdan kurtulacak, ruh ve düşünce yönünden uyumlu bir ulus oluşacağını düşünmektedir. Gökalp'in bu konudaki isteği ölümünden sonra Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile gerçekleştirilmiştir.

Durkheim, eğitimin laik olması gerektiğini vurgulamış; eğitimin dini içerikten çıkararak rasyonelleşmesini savunmuştur. Buna karşılık Gökalp, kurumsal anlamda laikliğe önem vermesine rağmen, laik eğitim konusunda Durkheim'dan farklı bir bakış açısına sahip olduğu görülmüştür. Gökalp, eğitimin dini içerikten mahrum kalmaması gerektiğini, iyi bir eğitim için Türkçülüğün, Çağdaşlığın ve İslamcılığın üçünün de bir arada olması gerektiğini vurgulamıştır. Yani, Durkheim laik eğitimi savunurken; Gökalp, eğitimde dine vurgu yapmaktan çekinmemiştir. Bu nedenle, eğitimin laik olması konusunda farklı görüşlere sahiptirler.

Durkheim ahlak eğitimini önceden belirlenmiş kurallara uyulması süreci olarak görmektedir. Ona göre ahlak eğitimi, topluma uyum sağlamanın ve dayanışmanın bir aracıdır. Gökalp de ahlakı (örf) toplumdaki bireylerin uyması gereken kurallar bütünü olarak görmektedir. Bu nedenle ahlakı, bir toplum bireylerinde olması gereken olmazsa olmaz özelliklerden biri ve toplumda sağlam bir topluluk hissi oluşturacak en önemli manevi bağ olarak görmektedir. Çocukların ahlaklı olmasını sağlayacak unsurun milli kültür olduğunu düşünüp, çocuklara milli kültürün

verilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu nedenle Gökalp'te ahlak eğitimi çocuklara milli kültürün ya da örfün öğretilmesinden ibarettir. Çocuklara milli kültür öğretilmezse ahlak yönünden eksik olacaklar ve bu çocukların içinde olduğu toplumda ahlaksız bir toplum olacaktır. Ahlaksız toplumlarda, aynı milletin üyeleri birbirini sevmedikleri beğenmedikleri için dayanışma bağı güçlü olmayacaktır. Yani Gökalp de Durkheim gibi, ahlaki, toplumun kurallarına uyumun ve toplumsal dayanışmanın temeli olarak görmektedir. Tam bu noktada her iki düşünürün ahlak konusundaki düşüncelerinin birbirine çok yakın olduğu görülmüştür. Bu yakınlıkla birlikte Durkheim, ahlak eğitiminin okul çağından başladığını, bundan önceki dönemin ise bu eğitime hazırlık olduğunu düşünmektedir. Ancak Gökalp, ahlak eğitimini Durkheim'daki gibi okula verilen eğitim şeklinde sınırlandırmamıştır.

Durkheim'm yurttaşlık anlayışında birey ve devlet arasında bir çatışma olamayacağını, çünkü bireylerin varlığı devlete, devletin de varlığı bireye bağlı olduğunu düşünmektedir. Bu karşılıklı ilişki içinde birey ve devlet birbirini tamamlayan unsurlardır. Gelişen dünyada birey yurttaşlık eğitimi almalıdır. Demokratik toplumlarda bireye demokratik bilincin aşılması gerekmektedir. Bunu sağlayacak olan da eğitimidir. Demokratik toplumun oluşması için çocuklara yurttaşlık eğitiminin öğretilmesi gerekmektedir. Bireylerin kişisel gelişmesini sağlayan eğitim verilirken toplumsal dayanışma göz ardı edilememelidir. Yani, dayanışmaya büyük önem veren bir vatandaşlık eğitiminin oluşturulmadır. Okulda çocuklara demokratik ilkeler öğretilmelidir. Böylece, demokratik ilkeleri benimsemiş bireyler yetiştirilecektir. Bu bireyler, toplumsal dayanışmanın hâkim olduğu demokratik bir toplumun düzeni içinde yaşayacaklardır.

Ziya Gökalp, bireyden ziyade toplumun üzerinde durmuş ve vurgu yapmış bir düşünürdür. Bireyin toplumun varlığı için önemi üzerinde durmuştur. Ona göre, bireyler devletin devamlılığı için çalışmalıdırlar. Onun anlayışında birey devlet için, devletin devamlılığı için var olduğunu söyleyebiliriz. Gökalp'in çalışmaları incelendiğinde, demokrasi (halkçılık) üzerine makaleler yazdığını ve bu makalelerin *Yeni Türkiye'nin Hedefleri* adıyla yayımlandığı görülmüştür. Bu makaleler incelendiğinde milletler, ırklar, insanlar, cinsler, sınıflar arasında eşitsizliklerin kaldırılması gerektiğini, bunun gerçekleşmesi durumunda demokrasinin

gerçekleşeceğini düşünmektedir. Gökalp, bütün eşitsizliklerin nedenini toplum olarak görmekte ve eşitsizlikleri ortadan kaldıracak olan da yine toplumdur. Gökalp, bireyden eşitsizliklerin ortadan kaldırılması konusunda bireyden çok topluma vurgu yapmaktadır. Gökalp'ın demokrasi anlayışı fazla derin olmayan yalın bir yapıda olduğunu söyleyebiliriz.

Gökalp'ın demokrasi konusunda bireyden ziyade topluma vurgu yaptığı söylenebilir. Durkheim'a göre daha yalın bir demokrasi anlayışın söz konusudur. Durkheim ise, toplumun önemini vurgulamakla birlikte bireyin toplum içindeki yeri ve önemine daha derinlemesine değinmiştir. Durkheim, bireycilik, demokrasi ve yurttaşlık eğitimi üzerinde derinlemesine durmuş ve bu konuda dersler vermiştir. Gökalp ise, hayatının son döneminde bu konu ile ilgili yazılar yazmış, ancak bu çalışmalar oldukça yüzeysel düzeyde kalmıştır.

Emile Durkheim ve Ziya Gökalp ile ilgili yukarıda yapılan karşılaştırmaların daha iyi anlaşılması için tablo halinde göstermek konunun daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Tablo 1: Emile Durkheim ve Ziya Gökalp'in Görüşlerinin Karşılaştırılması

Karşılaştırılan Görüşler	Emile Durkheim	Ziya Gökalp
Eğitimin Amacı Hakkındaki Görüşleri	Toplumsal değerler bireylerde yaratılıp, genç nesillere aktarılmalıdır.	Bireyin topluma uyum sağlaması ve milli birey haline gelmesi için bir araçtır.
Eğitimin İçeriği Hakkındaki Görüşleri	İçerik kültür olmalıdır.	Milli bireylerin yetiştirilmesi için içerik kültür olmalıdır.
Eğitimin Yöntemi (Türleri) Hakkındaki Görüşleri	-Formal eğitimi, -İnformal eğitim, olmak üzere 2 tür eğitim olduğunu savunur.	-Formal eğitimi, "organize eğitim" (örgün eğitim), -İnformal eğitimi de "yaygın eğitim" olarak görür.
Eğitimin Toplumsal Yapıdaki İşlevlerine İlişkin Görüşleri	Eğitimin işlevi sosyalizasyondur.	Eğitimin işlevi sosyalizasyondur.
Dinin Eğitimdeki Yerine İlişkin Görüşleri	Din toplumsal dayanışmayı sağlar.	Din toplumsal dayanışmayı sağlar.
Laik Eğitim İle İlgili Görüşleri	Çocuklara laik bir eğitim vermemin gerekliliği üzerinde durmuştur.	Kurumsal anlamda laikliğe önem vermiştir. Eğitimin içinde dinin olması gerektiğini vurgulamıştır.
Ahlak Eğitimine İlişkin Görüşleri	Önceden belirlenmiş kurallara uyulması süreci olarak görür.	Toplumdaki bireylerin uyması gereken kurallar bütünü olarak görür.
Birey ve Toplum İlişkisi Konusundaki Görüşleri	Bireye vurgu vardır. Devlet, bireyin haklarını korumak için vardır.	Bireyden ziyade topluma vurgu yapmıştır. Birey toplumun mutluluğu için vardır.
Demokrasi Konusundaki Görüşleri	Demokratik toplumun oluşması için çocuklara yurttaşlık eğitiminin öğretilmesi gerekmektedir.	Toplumların farklılıkları ortaya çıkardığını bunu ortadan kalıracak olan toplumdur. Böylece demokrasi olacaktır.
Dayanışma Türleri Konusundaki Görüşleri	Dayanışmayı Mekanik ve Organik olmak üzere ikiye ayırır. Organik dayanışmaya daha çok önem verir.	Her iki dayanışma türünü aynen kabul eder. Her iki dayanışma türüne de önem vermekle birlikte ağırlıklı olarak mekanik dayanışmaya vurgu yapar

Bu çalışma ile ilgili yapılan bu değerlendirmelerden sonra, Gökalp'in Durkheim'ın fikirlerinden etkilendiği, bu fikirlerin Atatürk ve Cumhuriyet üzerine

etkili olduğu söylenebilir. Ancak Gökalp, Durkheim'in birçok görüşünü benimsemiş olmasına rağmen, bu görüşleri aynen almamış, kendi toplumuna uyarlamaya çalışmıştır. Bu nedenle onun Durkheim'in bir taklitçisi olmadığı rahatlıkla söylenebilir.

Durkheim ve Gökalp'in eğitimi, toplumsal dayanışmanın ve toplumsallaşmanın bir aracı olarak düşündükleri ve bu çerçevede, eğitimin amacı, içeriği ve türleri (yöntemi) konusunda ortak düşüncelere sahip oldukları anlaşılmıştır. Bununla birlikte her ikisinin de dini toplumsal dayanışmanın bir aracı olarak gördükleri, ancak laik eğitim laiklik konusunda ortak düşünceleri olsa da, laik eğitim konusunda ortak fikirler sahip olmadıkları anlaşılmıştır. Son olarak da, yurttaşlık ahlakı konusunda Durkheim'in Gökalp'e göre daha bireyci olduğu görülmüştür.

KAYNAKÇA

- Ağaoğlu, S. (1959). *Babamın Arkadaşları*. İstanbul: Nebioğlu Yayınevi.
- Akyüz, Y. (2006). *Türk Eğitim Tarihi (10. Baskı)*. Ankara: Pegama Yayıncılık.
- Akyüz, Y. (1999). *Türk Eğitim Tarihi (7. Baskı)*. İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Aron, R. (2000). *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri (Çev: K. Alemdar)*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Baltacıoğlu, İ. H. (1966). *Ziya Gökalp*. İstanbul: Yeni Matbaa.
- Belge, M. (2006). Ziya Gökalp, Emile Durkheim ve İsmet Özel. *Birikim*, 208, 60–65.
- Berkes, N. (2004). *Türkiye’de Çağdaşlaşma (6. Baskı)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Beysanoğlu, Ş. (1964). *Ziya Gökalp İçin Yazılanlar-Söylenenler I*. Ankara: Diyarbakır Tanıtma ve Turizm Derneği Yayınları.
- Bilgiseven, A. K. (1992). *Eğitim Sosyolojisi (5. Baskı)*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Celkan, H. Y. (1990). *Ziya Gökalp’in Eğitim Sosyolojisi*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Dewey, J. (1996). *Demokrasi ve Eğitim (Çev: M. S. Otaran)*. İstanbul: Başarı ve Kültür Yayınları Dizisi.
- Demir, M. (2003). Ziya Gökalp’in Eğitim Hakkındaki Görüşler. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 145, 39–50.
- Durkheim E. (2004). *Ahlak Eğitimi (Çev: Oğuz Adanır)*. İzmir: Dokuz Eylül Yayınları.
- Durkheim, E. (2005). *Dini Hayatın İlkel Biçimleri (Çev: Fuat Aydın)*. İstanbul: Ataç Yayınları.

Durkheim, E. (1917). İlm-i Terbiye ve Sosyoloji (Çev: Sadreddin). *İçtimaiyat Mecmuası*, 5, 154-167.

Durkheim, E. (2002). *İntihar* (Çev: Özer Ozankaya), İstanbul: Cem Yayınevi.

Durkheim, E. (2006). *Toplumsal İşbölümü* (Çev: Özer Ozankaya). İstanbul: Cem Yayınevi.

Durkheim E., Foucannet P. (1950). *Terbiye ve Eğitim* (Çev: İ. M. Seydol). İstanbul: Sinan Matbaası ve Neşriyat Evi.

Durkheim, E. (2004). *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*. İstanbul: Bordo Siyah Klasik Yayınları.

Durkheim, E. (2006). *Sosyoloji Dersleri* (Çev: Ali Berktaş). İstanbul: İletişim Yayınları.

Durkheim, E. (1994). *Sosyolojik Metodun Kuralları (2. Baskı)*. (Çev: Enver Aytekin). İstanbul: Sosyal Yayınları.

Durkheim, E. (1964). *The Division of Labor in Societ* (Çev: George Simpson). New York: The Free Pres.

Ekiz, D. (2003). *Eğitimde Araştırma Yöntem ve Metotlarına Giriş*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Ergün, M. (1994). *Eğitim Sosyolojisine Giriş (4. Baskı)*. Ankara: Ocak Yayınları.

Erişirgil, M. E. (1984). *Bir Fikir Adamının Romanı Ziya Gökalp*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Ertürk, S. (1979). *Eğitimde Program Geliştirme (4. Baskı)* Ankara: Yelkentepe Yayınları.

Freyer, H. (1968). *İçtimaî Nazariyeler Tarihi* (Çev: Tahir Çağatay) (2. Baskı). Ankara: Ankara Üniversitesi, Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Yayınları No:5, Ayyıldız Matbaası.

Fındıkoğlu, Z. F. (1955). *Ziya Gökaldp*. İstanbul: M. Sıralar Matbaası.

Fraenkel, J. R., Wallen, N. E. (1993). *How to Design and Evaluate Research in Education*. San Francisko: Mcgraw-Hill Inc.

Gökaldp, Z. (2005). *Hars ve Medeniyet (Hazırlayan: Yalçın Toker)*. İstanbul: Toker Yayınları.

Gökaldp, Ziya (2002). *Hayatı ve Eserleri I (Hazırlayan: Evrim Yeşilyurt)*. Ankara: Yeryüzü Yayınevi.

Gökaldp, Z. (1981). *Makaleler V (Hazırlayan: Rıza Kardaş)* Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Gökaldp, Z. (1982). *Makaleler VII (Hazırlayan: M. Abdülhaluk Çay)*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Gökaldp, Z. (1985). *Makaleler VIII (Hazırlayan: Ferit Ragıp Tuncor)*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Gökaldp, Z. (2006). *Seçme Eserleri I Ziya Gökaldp (Hazırlayan: Hilmi Ziya Ülken)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Gökaldp, Z. (1989). *Şiirler ve Halk Masalları (Hazırlayan: Fevziye Abdullah Tansel)* (3. Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Gökaldp, Z. (1992). *Terbiyenin Sosyal ve Kültürel Temelleri I (Rıza Kardaş)*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Gökaldp, Z. (2005). *Yeni Hayat (Hazırlayan: Yalçın Toker)*. İstanbul: Toker Yayınları.

Gökaldp, Z. (2005). *Yeni Türkiye'nin Hedefleri (Hazırlayan: Yalçın Toker)*. İstanbul: Toker Yayınları.

Gökaldp, Z. (2003). *Türkçülüğün Esasları (Hazırlayan: Kemal Bek)*. İstanbul: Bordo Siyah Klasik Yayınları.

Gökalp, Z. (2005). *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak (Hazırlayan: Kader Aksu)*. İstanbul: Eflatun Yayıncılık.

Gökalp, Z. (2005), *Türk Terbiyesi (Hazırlayan: Yalçın Toker)*, İstanbul: Toker Yayınları.

Heyd, U. (1979). *Türk Ulusçuluğunun Temelleri (Çev: K. Günay)*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Kızılcılık, S. (1994). *Sosyoloji Torileri (2.Baskı)*. Yunus Emre Yayıncılık: Konya.

Kongar, E. (1999). *Türk Toplum Bilimcileri 1 (4. Baskı)*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Kösemihal, N. Z. (1971). *Durkheim Sosyolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Kösemihal, N. Z. (1989). *Sosyoloji Tarihi (4. Baskı)*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Küçük, Y. (1985). *Aydın Üzerine Tezler-2 (2. Baskı)*. Ankara: Tekin Yayınevi.

Lukes, S. (1973). *Emile Durkheim: His Life and Work*. Harmondsworth: Penguin Books.

Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü (Çev: Osman Akınhay, Derya Kömürcü)*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Özel, İ. (2006). Son Şiir Kitabımda Adını Duyduğum Şiirleri Terk Etmek İstiyorum. *Kitaplık*, 94, 34-44.

Palazoğlu, A. B. *Atatürk ve Eğitim: Atatürk'ün Ölümünün 50 Yılı Fotoğraflar, Belgeler Kronolojisi*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Eğitim Araçları ve Donatım Dairesi Başkanlığı.

Parla, T. (1992). *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm (2. Baskı)*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Spencer, H. (1958). Durkheim and Atatürk. *American Anthropologist. Culture Process and Intellectual Current: New Series*, 60, 640-657.

Shaw S. J, Shaw, E. K. (1983). *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye-2 (Çeviren: Mehmet Harmancı)*. İstanbul: E Yayınları Tarih Dizisi.

Şehsuvaroğlu, L. (2003). *Ziya Gökalp*. Ankara: Alternatif Yayınları.

Slattery, M. (2007). *Sosyolojide Temel Fikirler (Hazırlayan: Ümit Tatlıcan-Gülhan Demiriz)*. İstanbul: Sentez Yayıncılık.

Tansel, E. A. (1989). *Ziya Gökalp Külliyyatı-II Limni ve Malta Mektupları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Tezcan M. (1996). *Eğitim Sosyolojisi (10. Baskı)*. Ankara: Feryal Matbaacılık.

Tolan, B. (1996). *Toplum Bilimlerine Giriş, (4. Baskı)*. Ankara: Murat Kitap ve Yayınevi.

Turan, Ş. (1989). *Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Türk Dil Kurumu (2005). *Türkçe Sözlük (10. Baskı)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları

Türkdoğan, O. (2005). *Ulus-Devlet Düşünürü Ziya Gökalp*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Tütengil, C. O. (1964). *Ziya Gökalp Üzerine Notlar*. Ankara: Varlık Yayınevi.

Ülken, H. Z. (1994). *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi (4. Baskı)*. İstanbul: Ülken Yayınları.

Ünder, H. (1999, Mart). *Tevhid-i Tedrisat: Gerekçe ve Uygulama. Öğretim Birliğinin 75. Yılı, Eğitim Bilimlerinin Dünü, Bugünü ve Yarını. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Yayınları 184: Ankara.*

Wessellig, A. A. (Editor: Geoffrey Walford, W.S.F. Pickering). (1998). *Emile Durkheim, Citizenship and Modern Education. Durkheim and Modern Education. S: 33-46.*

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Özgür ULUBEY

Doğum Yeri: Kuyucak

Doğum Yılı : 1981

Medeni Hali : Bekâr

EĞİTİM VE AKADEMİK BİLGİLER

Lise 1996-1999 : Çok Programlı Kuyucak Lisesi (Süper Lise Bölümü)

Lisans 1999-2003 : Muğla Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi-Sosyoloji Bölümü

Lisans 2000-2003 : Muğla Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat
Bölümü

Y. Lisans 2004-2005 : Muğla Üniversitesi Eğitim Fakültesi Orta Öğretim Sosyal
Alanlar Eğitimi Felsefe Grubu Öğretmenliği

Y. Lisans 2005-2008 : Muğla Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri
Bölümü, Eğitim Programları ve Öğretimi ABD

Yabancı Dil : İngilizce

MESLEKİ BİLGİLER

2004-2005 : Muğla Seçkin Birey Dershanesi Felsefe Grubu ve Rehber
Öğretmenliği

2005-..... : Muğla Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü
Araştırma Görevlisi